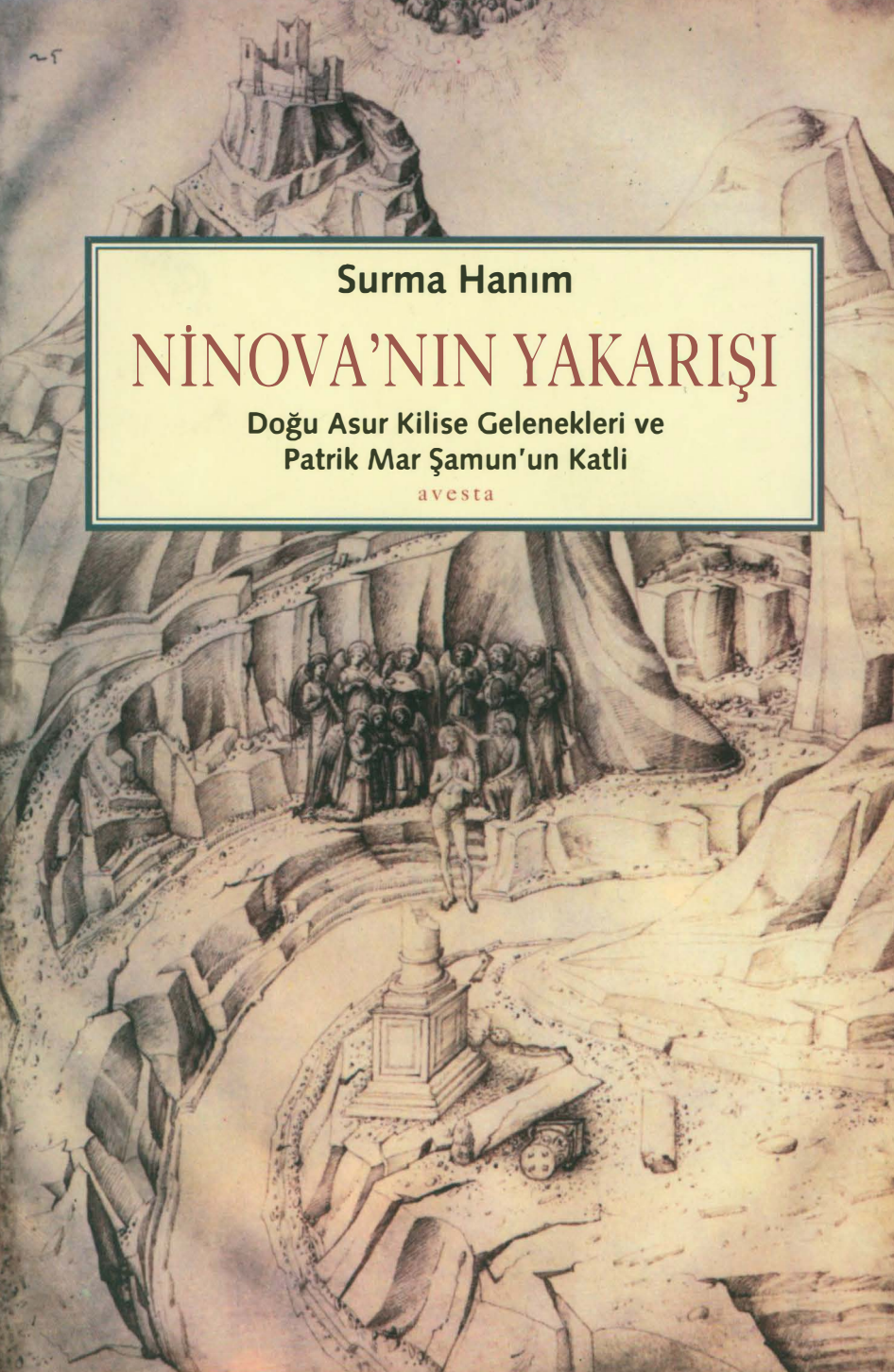

Surma Hanım

NİNOVA'NIN YAKARIŞI

Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli

avesta

AVESTA YAYINLARI: 7
Mezopotamya Kültürü: 1
Ninova'nın Yakarışı/Surma Xanım
Çeviri: Meral Barış

Editör: Abdullah Keskin
Kapak Tasarımı: Avesta
Kapak Resmi:İba'nın Vaftizi, Jacopo Bellini
Dizgi ve Mizanpaj: Songül Keskin
Düzelti: Ali Çakmak
Kapak Baskısı ve Cilt: Çizge Matbaacılık
İç Baskı: Gümüş Matbaacılık
Birinci Baskı: Nsibin Yayınevi, İsveç-1993
Doğu Asur Kilise Gelenekleri
Patrik Mar Samcun'un Katli
Kitabın Orijinal Adı: Assyrian Church Customs
and the Murder of Mar Shimun
İlk Baskı: 1920
Avesta 1. Baskı: Nisan 1996

Avesta Yayınları 1996
Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
yayınevinin izni alınmadan çoğaltılamaz

AVESTA YAYINLARI
Asmalı Mescit Sokak
Şahin Han No:35/211
Beyoğlu/İstanbul
Tel-Fax: (0212) 251 71 39

ISBN: 975-7112-07-0

Surma d Bayt Mar Samcun

NİNOVA'NIN YAKARIŞI

Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli

Çeviri: Meral Barış

a v e s t a

SURMA XANEM–Kendi halkı arasında daha çok "Surma Xanem" olarak bilinen Surma d Bayt Mar Samcun 27 Ocak 1883'te Hakkari'de, Qudsanis'te doğdu. Sekiz çocuktan en büyüğü olan Surma Xanem, hayatını erkek kardeşlerine yardımcı rahibe olarak adadı. Patrik ailesinin bu en yetkili kadını, Hakkari'de Canterbury Misyonunun Başpiskoposu W. H. Browne adlı bir misyoner tarafından eğitildi. Surma Xanem, 1896'da evlenmeyeceğine dair dinsel bir yemin etti, hayatını ailesine ve halkına adadı. Doğu Asur Kilisesi'nin bütün toplantı ve ayinlerinde bir otorite olarak kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Surma Xanem, Batı'da Asur meselesinin sözcüsü olarak tanındı, halkının durumunu iyileştirmek için çaba gösterdi. 1933'te ailesiyle birlikte Kıbrıs'a, bir süre sonra da Londra'ya yerleşti. 1964'te San Fransisco'ya giden Surma Xanem, son günlerini Cailifornia–Turlok'ta geçirdi. Kasım 1975'te hayata gözlerini yumdu.

İÇİNDEKİLER

İngilizce Basıma Önsöz/7
Giriş/9

I. ASUR ULUSU/13

II. VAFTİZ AYİNİ, KİLİSELER VE KİLİSELERİN DONANIMI/16
Kiliseler/**18**
Törenler Sırasında Dini Ayinler ve Giyilen Elbiseler/**20**
Kiliselerde İç Donanım/**21**
Kilise Çanları/**22**
Günlük Dini Törenler/**23**
Haç/**24**
Ayinler Sırasında Okunan Kitaplar/**24**

III. ORUÇ TUTMAK VE DİĞER GELENEKLER/27
Oruç Zamanı Halkın Uyduğu Gelenekler/**29**
Belirli Geleneksel Adetler/**30**

IV. PASKALYA YORTUSU VE ASAY RABBANİ AYİNİ/32
Kutsal Komünyon Nasıl Kutlanır?/**33**
Adaklar/**35**
Affolunma Taksası/**35**

V. FESTİVALLER, HAC ZİYARETLERİ, RAHİP VE RAHİBELER/37
Hac ziyaretleri/**39**
Rahipler ve Rahibeler/**39**

VI. BÜYÜ, EVLİLİK, CENAZE TÖRENLERİ/42
Evlilik ve Düğün Törenleri/**43**
Ölülerin Gömülmesi/**45**

VII. RAHİPLERİN DOKUZ KUTSAL DERECESİ VE YEDİ KUTSAL AYİN/47
Kilisenin Yedi Ayini (Raze)/**51**

VIII. GÜNLÜK GİYSİLER, ELSANATLARI, HUKUK/54
Elsanatları ve Ticaret/**55**
Madenler/**57**
Patrik, Malik, Köy Reisi Seçimi/**58**
Hukuk Nasıl İşler?/**59**

IX. PATRİK VE ULUSU/60
Patrik Divanı/**60**
Türklerle İlişkiler/**62**
Kürtlerle İlişkilerimiz/**64**
Patrikliğe Sunulan Muhammed Fermanı/**67**

X. BÜYÜK SAVAŞ/69
Mar Şamun'un Öldürülüşü/**82**

KİTAPTA GEÇEN DOĞU SÜRYANİCE TERİMLER/94

İngilizce Basıma Önsöz

Canterbury Başpiskoposu'nun lütfuyla

Bu son derece önemli küçük kitap, benim olduğu kadar birçok kişinin özel ve güçlü bir ilgi odağı olacaktır; buna yürekten inanıyorum. Hakkında çok az şey bildiğimiz bir kilise ve ulusun öyküsü, günlük yaşamı hakkında ana hatlarıyla bilgiler edinmemizi sağlayacak nitelikte bir kitaptır bu. Ve burada, öyküyü, ulusun kendi ağzından dinleme imkanına sahip olacağız.

Otuz yılı aşkın bir süre, Canterbury Başpiskoposu'nun Doğu Asur Kilisesi yararına üstlendiği misyon, sadece az sayıda bir arkadaş grubunun dua ve düşüncelerinde yer aldı. Bu misyona ilişkin bir kamuoyu oluşturulamadı. Bu misyon adına yürütülen çalışma ve amaçlananlar Bayan SurmaHanım tarafından kısaca anlatılmıştır, değerli bayan, yazılarında sürekli bunlardan söz etmektedir. Bu otuz yıl boyunca, çok sayıda değerli misyonerimiz, Asurların verdiği isimle "Havariler", Lambeth'e sürekli olarak çalışmalarını içeren raporlar gönderiyordu. Yalnızca birkaçı dışında bütün raporlara, daha 35 yaşındayken bize bu kitabı kazandıran bu hoş ve yetenekli bayanın çalışmalarında kaynak olarak başvurulmuştur.

Yönetimdeki hanedanın bir üyesi olan Surma Hanım, Patrik Ruwil Mar Şamun'un yeğeni, Patriğin halefleri olan Benyamin ve Pawles Mar Şamun'un kızkardeşidir; bu değerli hanımefendi, ulusal ve dini konularla büyümüş ve bu konularda kendini yetiştirerek öyle bir düzeye gelmiş ki, bizim için güvenilir bir dost ve danışmandır artık o...

Asur kadınların her birinden çok daha iyi olan eğitimini, kendisinin Rabbi Doktor Browne diye hitap ettiği, bizim en sadık misyonerlerimizden birine borçludur. Kitabının dilinden de rahatlıkla anlaşıla-

bileceği gibi, bu eğitiminin bir parçasını da iyi derecede İngilizce bilgisi oluşturmaktadır. 1910'da Qudsanis'te bir kaza sonucu yitirdiğimiz Doktor Browne, bana sık sık öğrencisi üzerinde beslediği büyük umutlardan söz ederdi. Umutları boşa çıkmadı; ancak ben burada sadece Surma Hanım'ın halkı için yaptıklarının öneminden söz etmek istiyorum.

Etkileyiciliği daha çocuk yaşlarda iken kendini hissettirmeye başlayan bu hanımın değeri bu son fırtınalı ve korku dolu yıllarda en yüksek noktaya ulaşmıştır. Korkuya kapılmadan, güvenilir ve saygın bir kişilik sergileyerek, kardeşinin öldürüldüğü ve halkı üzerinde katliamlar yapıldığı ve tüm bu karışıklık içinde bir lider, kurtarıcı arandığı günlerde gerçek bir lider gibi hareket etmesinin yerinde olacağını görmüştü. Sıcak savaş yıllarında, cephanelik koruması gibi kimsenin istemeyeceği sorumluluklar oy birliği ile ona verilmiştir.

En az bir kez bir askeri harekatı ya da kaçışı tamamen kendi tarzında yönetmiş ve Bakuba'daki büyük bir sığınma kampında küçümsenmeyecek bir yere gelmiştir. Oldukça endişe verici ve sonuçları büyük bir merakla beklenen görüşmelerin, tartışmaların yapıldığı aylarda halkını temsil etmek üzere Paris ve Londra'ya delege olarak gönderilmesi bile sözkonusu olmuştu; Britanya Parlamentosu'nda da onun yardımlarıyla halk tanıklığı için iyi bir fırsat doğdu.

Bu koşullar altında, bu hanımefendinin İngiltere'de bulunduğu sıralarda, bu sayfalarda da sunulan, halkına ait dini ve laik anlamda hesaplaşmayı üstlenmesinden daha doğal bir şey yoktu doğrusu. Dürüstlükle bezenmiş sadeliğinin altında onun esas gücü yatıyor; onu okurken, politik ve tarihi tablo, etik ve dini konular üzerinde daha da netleşmek isteyenlerin ya Başpiskoposluk Misyonu Komitesi'nin yayımladığı belgelere ya da "İnsanlığın Beşiği" (orjinali: The Cradle of Mankind, Dr. W. A Wigram – A/C Black) "En Küçük Müttefikimiz" (SPCK, 1920) "Doğu Asur Kilisesi" (The Assyrian Church, 100–640 AD) gibi kitaplara bakmaları gerekecektir. Fakat inanmıyorum ki, konusunda oldukça iddialı olan, İngiltere ve Amerika'da büyük ilgi görecek olan bu küçük kitabın derlenmesi ile Surma Hanım'ın halkına yıllar sonra kendisini şükranla anmalarını sağlayacak hizmetlerinin en güzeli sunulmuştur.

Randall Cantaur
Lambeth, Paskalya
1920

Giriş

Kitabın konusu olan Doğu Asur Kilisesi, komşusu Batı Asur (Süryani, Yakubi) Kilisesi ile birlikte Filistin'in doğusunda Süryanice konuşan insanlar, Part ve II. Pers imparatorluklarına bağlı uluslar arasında Tanrı inancının büyüklüğünü temsil eden oldukça eski bir Hıristiyanlık kurumudur.

Asurlar "İncil–i Şerif atalarımıza Adday ve Mari adındaki havariler tarafından getirildi" derler ve geleneklerine göre Adday, Ermeni Kilisesi'nin de kendi kurucusu olarak kabul ettiği, İsa'nın havarisi Tadeus'tur. Güzel bir tarihi delil, büyük olasılıkla 70 havariden biri olan bu isimdeki bir kişinin İS 100 yılında Adiabene'da olduğunu göstermektedir.

Bu Doğu Kilisesi (yani, o günkü Roma İmparatorluğu'nun doğusunda yaşayan Hıristiyanların kilisesi) İS 325 tarihinde toplanan Nicea (İznik) meclisinde adlarının geçmemiş olmasından da anlaşılacağı gibi dışlanmış bir durumdaydı ve İS 411'e dek bu meclisin kararlaştırdığı Hıristiyanlık ilkelerini resmi olarak kabul etmediler ve bu ilkeler hakkında bilgileri olduğunda kendi öğretileri ile olan uyumunu gördüler. Bu meclisten tek tek piskoposların haberleri varken, Kilise tüm üyeleri ile birlikte bilgi sahibi değildi.

Kilisenin tamamen ayrı durması kendini korumak amacıyla Roma İmparatorluğu Kilisesi'ne uzak kalma gerekliliği ile daha belirginleşir. Roma İmparatorluğu Hıristiyan olduğunda, İran'da

daha önce hoşgörü ile bakılan Hıristayan topluluklara, daha sonra Türkiye'deki Hıristiyan azınlıklara yapılacağı gibi, kuşkuyla bakılmaya başlandı ve onlara bir dizi katliam ve zulüm politikası uygulandı. Buna göre, "Biz diğer Hıristiyanlar gibi değiliz ve İran Şahı'nın Roma İmparatorluğu ile her çatışmasında zulme uğramamalıyız" diyebilmek için Romalı Hıristiyanlardan kendilerini farklı kılacak en küçük bir ayrıntının dahi üzerinde durmaları onlar için en doğal olanıydı.

Bu durumda Nasturi (Nastur yanlısı) olmakla suçlanmaları sözkonusu oldu. Bu sonuç da onların Kutsal Bakire'yi (Meryem Ana) "İsa'nın Annesi" diye adlandırmaları, Efes Meclisi'ni onaylamamaları ve Nastur'un adını büyük şükranla anmalarından çıkarılmıştır.

Diğer yandan, Kalkedon (Kadıköy) Meclisi'ni kabul etmeleri de Nastur'un öğretileri dışına çıkmayacaklarının bir göstergesi olmuştur; sonraki günlerde "İlahi Kişilikli" ifadesinin İsa için yerinde bir öğreti gereği olduğunu ve Kutsal Bakire Meryem için, İsa'nın Annesi adlandırmasını ilan ettiler; bu "İsa'nın Annesi, İsa, Tanrı" üçlemesi demekti.

İslamiyetin her ikisinin de görüş açısını ezip geçmesine dek Monofizit (İsa'da tek bir doğanın var olduğunu savunan öğreti) olan İstanbul'daki Kilise ile Nasturilerin arasında hiçbir bağlantı olmadı.

Arap halifelerin yönetimleri altında, bu Kilise güzel bir tarihe sahip oldu; misyonlarını Çin, Afganistan ve Hindistan'a dek genişletti, ki Hindistan'da bugün de bu Kilise'nin varlığı sürmektedir. Bir seferinde, 25 kadar başkent Başpiskoposu Kildaniler ya da Bağdat'ta yaşayan Asurların Patriğine bağlılıklarını sundular.

Tüm bunlara karşın bu büyük Kilise, Batı tarafından tamamen unutuldu. Öyle ki, bu kiliseden herhangi bir elçi Roma'ya geldiğinde ona başka bir gezegenden gelmiş gibi bakılıyordu. Bağdat halifesinin düşmesi ve Türk gücünün yükselmesi (İS 1400) ile birlikte kötü günler de gelmişti. O sıralarda gerilemek-

te olan Mezopotamya uygarlığı Tatar Timur'un saldırılarından korkunç yaralar aldı ve Türklerin kötü yönetimi; Arapların yönetimi altında gelişmiş topraklarda yokedici etkisini göstermeye başladı.

Hıristiyanların, Katolik–Protestan diye ikiye bölünmesi, Kilise'nin gücünü yitirmesine neden oldu. 19. yüzyılda ilk dönemlerin sadece bir gölgesi kalmıştı. Bu nedenle, Kilise yetkilileri, bir kardeş olarak onlara destekte bulanacakları ve bağımsızlıklarına saygı gösterecekleri güvencesiyle İngiltere Kilisesi'nden yardım istediler. Şunu da kabul etmeliyiz ki, en ciddi eleştiriler nazarında Kilise'deki ruhani seviye tamamen battığı halde, ki biz buna inanmıyoruz, güçlü zamanlarındaki seviyesini hâlâ korumaktadır; çünkü cefakar insanlar üretme kapasitesine her zaman sahip olmuştur.

W. A. Wigram
İlahiyat Doktoru

I. Asur Ulusu

Birçok kişi benden, büyük savaş öncesinde Mezopotamya'da yaşamış olan Asur kardeşlerimizin dinlerinde ya da günlük yaşamlarında sürdüregeldikleri bazı geleneklerinden kısaca söz etmemi istemişti. İzninizle, öncelikle şunu belirtmek istiyorum; bizler eski Ninovalı Asurların soyundan geldiğimize inanıyoruz.

Bu, dağlarımızda yaşayan insanların ve özellikle Tiyyari kabilesi halkının yüz yapılarıyla İngiliz Müzesi British Museum'da yeralan figürlerdeki krallar ve diğer Asurların yüzleri arasında yapılacak bir karşılaştırma ile kanıtlanabilir. Şu da bir gerçek ki, bu insanlarla olan dil benzerliği de ayrı bir delil olma özelliği taşımaktadır. Köpek, at, öküz, eşek, deve, leopar, kartal, ruh, kardeş, kul ve yılın aylarının isimleri gibi sürekli kullanımda olan Süryanice sözcüklerin çoğunun karşılıkları, antik Asuristan kayıtlarındakilerle birbirini tutmaktadır. Eski Asurlar çoğunlukla Ninova'yı çevreleyen ovada yaşadılar, ta ki imparatorlukları İÖ 600'de yıkılana dek... Şüphe yok ki, halkımız sığınacakları bir yer olarak düşündükleri bu ovaların kuzeyine çok yakın olan dağlarda uzunca bir süre yaşamıştır. Oralara geçici bir süre gittikleri halde, ne kadar uzun süre kaldıkları kiliselerinin çok eski oluşuyla kolayca kanıtlanabilir. Örneklemek gerekirse, Mar dê Tlaye Kilisesi Malik Aziz tarafından Tal vadisindeki Ribat kale-

sinde İS 5. yüzyılda yaptırılmıştır; Mar Giwergis d Bayt Glala Kilisesi (Xananis diye biliniyor) ve Cilo'daki Mar Zayya Kilisesi 6. yüzyılda yapılmıştır. Adı geçen ikinci kilisenin yapımı Malik Balak tarafından başlatılmış ve daha sonra oğlu Zoraq tarafından da tamamlanmıştır. Verdiğimiz tarihler kiliselerin kendi kayıtlarından ve Azizlerin tarih yazılarından alınmıştır. Ne yazık ki, kiliselerin tamamını büyük savaş sırasında kaybettik ve hepsi de bu yıkıcı savaş yüzünden yok oldu.

Sözünü ettiğimiz dağlardaki okul ve kiliselerden sözeden eski tarihi kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla, en az 6. yüzyıldan 16. yüzyıla dek Mezopotamya'da yaşamış olan birçok Hıristiyan kabile vardır. 16. yüzyıl sonlarında, Gurmal'da (Çölemerik–Zap nehri kıyısında) eğitim veren büyük bir hocamız vardı; Kürt asıllı bu değerli kişinin adı Mar Musi'ydi... Albaq'taki Başkale piskoposu da onun çağdaşlarından biriydi. Şunu da söylemeliyim, erkek kardeşi bir soyguncuydu. Buradan anlaşılabileceği gibi, Kürtlerin doğası o günlerden bu yana hiç değişmemiş durumda...*

Tüm bunların çoğunu okumuş olduğum tarih kayıtlarından ve şu anda yok edilmiş bulunan kitaplardan elde ettiğimi söylemeliyim. Bu bilgilerin birçoğu da kuşaklar boyunca sözlü olarak yapılan aktarımlara dayanmaktadır. Bir keresinde, erkek kardeşi Mar Giwergis Kilisesi'ne ait toprakları güç kullanarak ele geçirmiş olan bir Kürt kızının Xananis'teki evinde konuk edildim. Beni, üzerinde ölü bir ağaç bulunan bir tepeye çıkardı ve bu tepenin öyküsünü bilip bilmediğimi sordu. Sonra tüm yaşayanlarının Sanamı Faris (putperest) olduğu eski dönemlerde Xananis topraklarında bir Malik'in varlığından söz etti. Daha sonra bu

*Başvurulan olayın etkisiyle okuyucuların Asurları katı bir biçimde değerlendirmeye yöneleceklerinden endişe duyduğum için, sözkonusu yüzyıl öncesi hayatına bir korsan olarak başlamış olan bir Papa'dan, XXIII. John'dan söz etmem gerekiyor burada... Papa'nın iki erkek kardeşi de, din adamı olan Papa'nın etkisini gözardı ederek, yakalanmaları ve asılmalarına dek geçen süre içinde bu korsanlık mesleklerini sürdürdüler. Papa, Kralın hatır gönül tanımayan bu adaletini asla bağışlayamadı. (Milman: "Latin Hıristiyanlığı" XIII. Cilt)– *W. A. Wigram.*

köye gelene dek Xananis topraklarında vaazlar veren, İsa'nın bir müridi çıkagelmiş. Köye geldiğinde tüm kapıları kilitli bulmuş ve Malik'in evine gidip onun kapısını çalmış; karşısına bir kadın çıkmış ve ona bütün kapıların neden kilitli olduğunu sorduğunda, yaşlı kadın, tüm köylünün Malik ile birlikte bu tepede, benim şimdi gördüğüm ağacın altında tapınmaya gittiğini söylemiş. Evin içine doğru bakınca bir köşede çırılçıplak olarak çömelmiş tatlı bir kız görmüş ve daha sonra bu küçük kızın Malik'in özürlü kızı olduğunu öğrenmiş. Bunun üzerine ona şifa vererek iyileşmesini sağlamış ve ardından kız kalkmış, giyinmiş ve ateş yakıp ona yemek yapmaya koyulmuş. Uzaktan, evinden yükselen dumanı gören Malik çok kızmış ve, "Benim evimde ateş yakan kimdir?" diye sorunca "Bu sizin kızınız, o artık iyileşti ve şimdi evdeki yabancı için yemek pişiriyor" yanıtı verilmiş. Bu mucizevi olay üzerine bütün halk İsa'nın dinine dönmüş.

Bu Kürt kızına öyküyü nereden bildiğini sorduğumda, bana bu öykünün babadan oğula anlatılageldiğini söyledi.

Ben burada ne Kilise'nin ne de "millet"in tarihini yazıyorum. Yaptığım, geleneklerimizden bazılarını aktarmaktan başka bir şey değil ve şunu da belirteyim, okuyucunun bu ulusu, yalnızca benim yazdıklarımın ışığı altında değerlendirmemesini rica ediyorum. Bunu neden mi istiyorum? Çok basit, çünkü siz Batılılar çoğu zaman biz Doğulular hakkında herşeyi biliyormuş gibi öyle kolay yargılıyorsunuz ki... İşte bu yüzden, Kilise'nin tarihini ve Antik Çağdaki büyük değerini, Hindistan'a, Semerkant'a ve Kilise'nin Singan-fu anıtının bulunduğu varlığının güzel bir kanıtı olarak böyle bir anıtı hâlâ bağrında saklayan Çin'e misyonerlerini nasıl yolladığını anlatmayı tamamen bu konuda yetkin bilim adamlarına, uzmanlara bırakmayı uygun buluyorum. Hiç şüphem yok, Dr. Wigram'ın "İnsanlığın Beşiği" ve "Asur Kilisesi" adlı kitaplarını okuyanlar, büyük bir ilgiyle daha çok şey öğrenebileceklerdir. Ben yalnızca geleneklerimizi anlatmakla yetineceğim

II. Vaftiz Ayini, Kiliseler ve Kiliseler'in Donanımı

Vaftiz Ayini, bizim papazlarımızın Doğu Kilisesi'nin Yedi Ayini'nden biridir ve kilisede yapılır, düzenlenir.
Çocuklarımız, düzenli olarak, daha sekiz günlükken vaftiz edilmek üzere kiliseye getirilirler.*

Vaftiz babası ya da anası, bebeğin diyakona sunulacağı zaman sarılacağı ipekten beyaz bezi ve başlığı önceden hazırlamalıdır. Bu noktada, Kutsal Kitab'ın Mezmurlar Bölümü'nde yeralan süslü, güzel sözler okunur: "Siz onu şeref ve onur ile taçlandırdınız" ve "O sizden hayat istedi ve siz ona uzun bir ömür bağışladınız." Bebeğin başlığının tepesine üç küçük püskül dikilir. Siyah püskül alnına doğru sarkar ve hep gözünün önündedir ki, ölümü simgeler; başının sağından sarkan beyaz püskül, yapılan Vaftiz Töreni'nin bir sembolüdür; solda ise kırmızı bir püskül görürüz ve bu da, başına gelebilecek olan kötülüklerin getireceği ölümü işaret eder. Bazı köylerde, başlık yalnızca beyaz ve renkli ipeksi ipliklerden yapılır. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra, vaftiz babaları bebeklerle birlikte tören yapılacak kilise-

* Bu ayin 1 Ocak Dini Yortusu'nun ardından yapılır. Fakat, uygulamada, Vaftiz Töreni, bazen kiliselere uzak köylerde, bir papaz bulunmaması yüzünden aylarca ya da yıllarca ertelenmektedir. *W. A. Wigram.*

nin kapısında beklerler. Bu sırada da içerde, ellerinde İncil–i Şerif, haç, buhurdanlık ve mumlar ile töreni gerçekleştirmeye hazırlanan diyakonlar ve kahinler bulunmaktadır.

Diyakon ezberden Karuzuta (İslamda münacaat), Epistle (Bazı Hıristiyan ayinlerinde Resullerin mektuplarından okunan parça) ve de İncil–i Şerif okur. Bunu, Suyun Takdis Töreni izler. Bu da tamamlanınca kahin, diyakon tarafından vaftiz babasından alınıp kendisine sunulan bebeğin alnını meshederken, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına" der ve sonra da bebeğin tüm vücudunu mesheder. Ardından, bebek, vaftiz kurnasının yanında duran ikinci bir kahine verilir, tören sırasında iki kahin bulunması zorunludur. İkinci kahin de "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına sonsuza dek vaftizlenmiştir" der ve "Amin" diyerek bebeği üç kez vaftiz kurnasına batırıp çıkarır.

Diyakon sonra bebeği alıp, beyaz giysilerine sarılmak üzere vaftiz babasına geri verir. Bebek giydirildikten sonra, vaftiz babası onu, Kutsal Komünyon'u kabul ettiği katedralin kapısına götürür ve ayin yapan papaz bebeğin kafasına başlığını giydirir, bu sırada da abartılı süslü sözler söyler. Dört ya da beş yaşındaki bir çocuk Asaya Rabbani Ayini'ne getirilebilir. Bu ayin Komünyon başka bir deyişle, şarap ve ekmek yeme ayinidir.

Vaftiz hizmeti bu durumda, Papaz tayin ve takdis hizmeti gibi, Kutsal Komünyon Töreni'nin bir ara bölümüdür.

Tören hizmeti gerçekleştirildikten sonra, Vaftiz heyeti kilise bahçesine çıkar; bazı büyük kilise törenlerinde müzisyen alayının öncülüğünde eve gidilir. Vaftiz babaları vaftiz keklerini bebeğin ailesinin evine getirirler.

Beyaz elbise ve şapka saklanır ve çocuk öldüğünde bu giysiler onunla birlikte gömülür. Evlenme yaşına geldiğinde, evlenirken vaftiz başlığını takar; eğer manastır yaşamı sürdürmek isterse, o zaman bu başlık üyeliğe kabul töreninde giyilir.

Vaftiz başlığını püsküllerle süslemek çok eski bir gelenek değildir. Vaftiz babaları–anaları tüm ailenin gözünde büyük bir şeref sahibidir ve vaftiz edilen çocukların aileleri ile vaftiz babala-

rının aileleri törenden sonra kanbağı ile bağlanmışçasına akraba olmuşlardır ve bu yüzden birbirlerinin çocuklarının evlenmesi sözkonusu olamaz. Ailede ölen biri olduğunda, cenaze törenine ilk gelmesi gereken kişi vaftiz babası–anasıdır ve ailenin sevinçli bir gününde, özellikle de bu bir düğün töreni olursa, vaftiz babası–anası ilk konuktur.

Kiliseler

Kiliselerimiz sağlam taş ve bir tür iyi alçıtaşından yapılmıştır. Kapıları, günümüzde genellikle kemerli fakat alçak yapılır. Kapılar çağdaş bir gelenek ürünüdür ve kilisenin kutsal dokunulmazlığına karşı olabilecek saldırlar düşünülerek tedbir alınmıştır. Xananis'te bulunan Mar Giwergis Kilisesi ve diğer eski kiliseler büyük kapılıdırlar.

Kiliseler, İngiltere'de topraklarında sürekli savaş olan bölgelerde yapıldığı gibi, kale ve toplanma kampları olarak kullanılmışlardır. Genellikle, kendi toprakları üzerindeki bir tepenin üzerine ve çevreleri meyve ağaçları, koruluklarla örülü biçimde inşa edilirlerdi. Txuma'daki Rabban Petiyun gibi bazı kiliseler yüksek dağ yamaçlarına kurulurken, Tal'daki Mar Cabdiso (Abdişo) ya da Dez (Dız)'deki Mar Salita (Şalita) gibi diğerleri de çok eskiden kendilerini dünyevi isteklerden soyutlayarak yaşamış olan insanların küçük evlerini de aralarına alabilmek için uçurum kenarlarında, yontulmuş kayalara doğru yapılırdı. Tüm kilise katedralleri, cemaatin yüzü doğuya dönük olabilsin diye, en doğu uca yapılırdı. Sunak özellikle kuzey tarafında kiliseye ait kutsal eşyaların saklandığı Bayt Quwanki ya da Sakristi denen bölümdedir ve genellikle Komünyon ayini için hazırlanacak olan ekmeğin pişirildiği ocak da bu bölümde bulunur. Ayin için ekmek pişirme işlemi, Doğu bölgelerinin çoğunda olduğu gibi kilisede ve tören öncesi özel bir hazırlık süreci olarak gerçekleştirilir. Vaftiz töreni Bayt Quwanki'de ya da sahının* kuzey kıs-

* Sahın: Büyük kiliselerin uzun, darca ve binanın diğer kısımlarından yüksek olan orta kısmı

mında bulunan başka bir bölümünde yapılır.

Sunak, sahından sağlam bir duvar ile ayrılır ve içinde yalnızca bir kapı arası kalmıştır. Bu kapı arası bir perde ile örtülüdür ve ibadet ya da ayinin belli birtakım bölümleri dışında hep kapalı kalır. Sunak ve doğal olarak onunla bir seviyede olan Bayt Quwanki, sahından üç kademe yüksektedir ve orta kademede "Sxinta" bulunur. Sxinta, İbranicedeki "kefaret örtüsü"nden yayılan parıltılar anlamını içeren Sexina sözcüğü ile aynıdır, fakat bizde Sxinta, üzerine dört incil ve bir küçük gümüş haçın konduğu, ipekle örtülü bir taş sandık–sehpadır. Bu nedenle, bazen "Haç Sehpası" diye adlandırılır, fakat bu isim, esas olarak sahında kurulu olan ve üzerinde, girişte cemaatin öpmesi için haçların konduğu diğer sehpalara verilir. Üzerinde İsa'nın çarmıha gerilişini resimleyen değil de, sade ve düz haçlar kullanırız, bu arada, İsa'nın yüzünün kazınarak resmedildiği haçlar Rusya'dan getirilmiştir.

Sahip olduğumuz kiliselere ait topraklar, bağımsız aşiretler arasında, konuklara, yabancılara, fakirlere yiyecek sağlamak amacıyla işlenmekteydi. Bu işin yürütülmesinde sorumluluk, Ris Umra yani kilise idarecisi olan papaz ve Quwanka'ya yani kilise hizmetine bakan kişiye verilmiştir. Bu memurlar halk tarafından seçilirler ve resmi onay için Qudsanis'teki Patrik'e bağlı bulunurlardı. Bu topraklardan elde edilen pirincin belli bir miktarı her yıl Patrik'e gönderilirdi. Ris Umra ekili araziyi denetlemekle, Quwanka ise ayin elbiselerini, kiliseye ait kitapları, mumları ve benzeri eşyaları kontrol etmekle sorumlu tutulurdu. 1913'te o zaman Patrik olan kardeşim, kendi kilise meclisinde, bütün bu toprakların ulusal okullar için vakfedilmesinde ve böylece çok sayıda konuğun beslenilmesi yerine, okul çocuklarının desteklenmesinin gerekliliğinde karar kılmıştı. Bu kiliselerden, Tiyyari'deki Mar Sawa gibileri günde en az 200 kadar konuk ağırlıyordu. Bu konaklamalar için de, kiliseler yol kenarlarında yapılırlardı, genellikle... Karar verildiği şekilde okullar açmak girişimlerinin bir kısmı büyük savaşın tüm yeniliklere "dur" de-

diği zaman gerçekleştirildi.

Rayatların topraklarındaki diğer kiliseler de bağışlarda bulunuyor, vakıflar oluşturuyorlardı, fakat vakfettikleri toprakların büyük bir kısmına, Türk subaylarından da yardım alan Kürt ağaları tarafından el konulmuştu.

Törenler sırasında dini ayinler ve giyilen elbiseler

Papazlarımızın giysileri oldukça sadedir. Kahin ve diyakon, arkasında bir, önünde üç kızıl haç bulunan, uzun, beyaz, "Sudra" denen bir elbise giyerler. Sudra'nın önü açık değildir, fakat İsa'nın dikişsiz gömleğini andırır biçimde, kafadan kolaylıkla geçecek kadar geniş boyunlu bir giysidir; ayak bileklerine gelecek kadar da uzundur.

Bele, "Zonara" denen bir kuşak sarılmakta, omuza "Orara" denen ipekten bir atkı atılmaktadır ve bu atkının uçları kuşağın içine sokulur. Orara İngiliz ya da diğer Batı modelleri kadar uzun değildir. Zonara ve Orara, her ikisi de baştan sona haçlarla kaplıdır. Tiyyari'de bu giysiler yün ya da pamuk dokumadır; üzerine nakış işlenmez.

Alt rütbedeki diyakonlar ve Kutsal Kitap'tan parçalar okumak işini bazan papazın yerine üstlenen kilise adamları yalnızca Orara giyerler; diyakon buna ek olarak Zonara giyer.

Batı tarzı Katolik Papaz giysisine karşılık, hem kahin hem de piskoposun ayinler, törenler sırasında giydiği tipik elbisenin adı: Macaprac (Maapra)'dır. Bu giysi, hatlarının yarım daire değil de köşeli oluşu dışında bir cübbeyi andırır ve üzerinde üç tane haç resmi vardır. Ayin giysilerimizin sadeliği, tamamen, sürekli olarak maruz kaldığımız dini tacizlerin getirdiği yoksulluğumuzun bir sonucudur. Tarihimizde de açıkça görüleceği gibi, bir zamanlar oldukça göz kamaştırıcı tören elbiselerimiz vardı: İngiliz bayanlar bize bildiğimiz, kullandığımız özelliklerde ayin elbiseleri gönderdiğinde, bizi çok mutlu eden şey, giysilerin parlak renklerle çevrelenmiş olmasıydı: Geçmiş günlerden bir esintiydi bu sanki...

Kiliselerde iç donanım

Sunakın kapıları üzerinde orjinalinde zengin ve pahalı materyal kullanılmış perdeler, duvarlarda asılı parlak, ipekten halı ve benzeri şeyler, ipek bir örtü ile kaplanmış bir mihrap ilk göze çarpacak şeylerdi ve mihrap üzerinde büyük haç (kilisenin en gözde, baş haçı) ve mumlar bulunurdu. Sunaka girebilenler yalnızca kahinler sınıfından kişilerdi; onlar da bunu yalnızca oruç zamanı yapabilirlerdi. Fakat Bayt Qanki'ye oruç zamanı dışında da girmeleri sözkonusu iken, bu sınıftan olmayanlar için buraya girmek olası değildi. Altar üzerindeki ışıklar, kendi arı kovanlarımızdan elde ettiğimiz bal mumundan ya da Avrupa ispermeçetinden* yapılan mumlar ile sağlanırdı. Lambalarda ceviz yağı kullanılırdı ve bu, genelde kilise arazisinde yetiştirilen ağaçların meyvelerinden sağlanırdı. Sunakta küçük bir lamba sürekli yanar durumda bırakılırdı ve orada her gün tütsü yakılırdı.

Kilise kitaplarından bazıları oldukça eskiydi; parşömen üzerine yazılmış olan bu kitapların bazıları bin yaşını çoktan aşmıştı. Kiliselerimizin en süslüsü Tiyyari'de, Walto'daki Mar Mari Kilisesi idi. Burada kadınların taktıkları türden altın zincirler, gümüş bilezikler ve o zaman Patrik olan amcamın törenlerde elinde taşıdığı, Fransız yapımı güzel bir kristal şamdan vardı. Diğer çok zengin bir kilise de Cilo'daki Mar Zayya idi.

Burada o kabilenin gezginlerinin uğrak yerlerinden getirmiş olduğu altın ya da gümüş haçlar, kaseler ve tepsiler gibi değerli şeyler vardı; bunların arasında antika buhurdanlıklar, devekuşu yumurtaları** ve mercanlar da vardı. Sahında tavandan sarkıtılmış Çin tarzında işlenmiş çok büyük Çin vazolarına rastlamak

* İspermeçet: Balinanın başından alınan bir çeşit yağlı madde)

**Bu yumurtalar yalnızca birer eşya ya da süs değil, bir semboldüler. Doğu geleneğine göre erkek devekuşu, yumurtaları gözlemek için yuvasından hiç ayrılmaz ve bu bekleyiş, büyük bir coşkuyla beklediği yumurtaların çatlayıp yavruların çıkmasına yakın dönemin hızlanmasına dek sürerdi. Bundan dolayı, devekuşu yumurtları, insanların İsa'ya gözlerini dikip ona ibadet ederken, bu kuşun yavrularının canlanmasını beklerken içinde bulunduğu coşkuya eşit bir içtenlik yaşamaları gerektiğini hep akıllarında tutmaları için kilisenin içinde asılı dururlardı.

olasıydı; bu vazolar, büyük bir olasılıkla Çin'de din yayma çalışmalarımızı yürüttüğümüz günlerde gönderilmişlerdi. Bu misyon dönemi 8. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasını kapsamaktadır. Tüm bunlar ve kilisede bulunan diğer eşyalar değerleri parayla ölçülemeyecek derecede büyük pahadadır. Kilisede aynı zamanda, Muhammed'in verdiği söylenen bir ipek mendil bulunur ki, üzerinde bu kilisenin korunmasına dair bir ferman yazılıdır. Bu mendil tüm Müslüman ziyaretçiler tarafından büyük bir içtenlik ve saygıyla selamlanırdı. Ne yazık ki, tüm bu zenginliklerden geriye küllerinden başka bir şey kalmadı. Vazolar paramparça olmuş ve tüm altın ve gümüş eşyalar alınıp götürülmüştür. Bunu yapanlar, büyük bir olasılıkla Oramarlı Kürtlerdi. Kiliselerimizi belki yeniden yapabiliriz, fakat sormak gerekir: Kürtler yok ettikleri değerleri, sebep oldukları harabelerin arasından yeniden nasıl canlandırılabilecekler?

Kilise çanları

Geleneklerimiz arasında insanları ibadet için kiliseye toplamada çan çalmak yoktur, genellikle kiliselerimizi süslemek için içeriye küçük çanlar asarız. Biz kilise çanının yerine, Yunan Ortodoks "Semantron"una benzeyen, ceviz ağacından yapılma, bir inç kalınlığı, yaklaşık bir ayak genişliği, iki ayak uzunluğu olan "Naqusa" denen bir tahta kullanırız. Sesi daha iyi çıksın diye bu tahtanın üzerine delikler açılırdı ve bir odun sopayla bu tahtanın üstüne vurularak ses çıkarması sağlanırdı. Tahtaya vuran kişi kural gereği Kutsal Üçleme'yi (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) temsilen ilk defasında üç kez vururdu. Kutsal Kitaplara göre Naqusa'ya vururken ilahiler söylenmesi gerekirdi; bazı kişiler bu odun parçasından kulağa gerçekten hoş gelen güzel ezgiler çıkarmayı başarabiliyorlardı. Dualar ve ilahiler doğal olarak zamanına göre değişiklik gösterir. Hepsi de, buna karşın, şarkı olarak söylenir ya da karşılıklı ilahi okuma usulüne uygun olarak bir makam çerçevesinde söylenirdi. Bu karşılıklı ilahi okuma sı-

rasında kilisenin koro heyetinin her iki kısmı da sırayla devreye girerdi.

Günlük dini törenler

Sabah duası sıklıkla, saat 04 gibi erken bir zamanda yapılırdı. Kiliseye ilk gelen, Naqusa'yı çalmakla görevlendirilmiş olan kilise hizmetlisidir. Daha sonra herkes geldiğinde, kahin ya da başdiyakon haçı başına, dudaklarına, göğsüne götürüp sonra da önce sağına sonra soluna tutar, ki Batı'da bunun tam tersi yapılır. Bu haç işaretinin ardından, haçı öperken her zaman yaptığı şekilde, "Biz İsa'ya, Yüce Tanrı'ya ve İnsanlık'a büyük bir içtenlikle bağlıyız" gibi dualar okur. Orada bulunan herkes, ayinde görevli kahinin yüksek sesle söylediği bu duayı, haçı öperken kalbinden tekrar eder. Sonra rahip Meleklere Övgü ilahisinin geri kalan kısmı ile birlikte "Göğün En Yüce Katındaki Tanrı'ya Övgü" ile sürdürür ilahi okumayı... Bunları herkesin katıldığı "Yüce Tanrı" izler. Gün boyunca 21 "Hulali"den üç ya da daha fazla bölüm ya da Mezmurlar Kitabı'ndan ilahiler ve aynı zamanda her gün yapıldığı gibi Genel Dua Kitabı'ndaki 95. mezmur gibi altı "Sabah ilahisi" okunur. Günlük ayinlerde, elimizde Kilise Ayinleri Kitapları'nın düzenli serisi olduğu halde (Eski Ahit ve İncil–i Şerif) Kutsal Kitap'tan parçalar okumayız.

Belirli dualar ve ilahiler ile "Karuzuta" ya da diğer bir deyişle karşılıklı olarak okunan dua izler, yukarıda sırasıyla söylediklerimizi... Daha sonra, sunakın kapısındaki "Sxinta"nın yanında dikilen diyakon "Ayağa kalkın" diye seslenir ve bunun üzerine bir kahin içeri buhuru getirir ve bunu diğer dua ve ilahiler izler. Buhur yakıldıktan sonra buhurdan dolaştırılır ve orada bulunan herkes tek tek elleriyle dumanı yüzlerine doğru savurarak tütsülenmiş olurlar.

Orada hazır bulunan kahinlerin her biri küçük bir şükür duası ettikten sonra, son olarak ayini yönetmekle görevli olan papaz ya da kahin yüzünü cemaate dönerek "Şükür, Ya Rabbim" der.

Bunun ardında da topluluğa doğru seslenerek ekler, "izninizle" diye... Bunun üzerine topluluk, "İsa'nın emriyle, Yüce Adına saygıyla" diye yanıt verir. Hepsi göğüslerine vurarak başlarını eğerler ve bu referansa karşılık papaz kürsünün üzerinde duran haçı alarak haç işareti ile onları kutsayarak selamlar, bu sırada da son küçük duasını da okur. Hepsi birlikte İznik dogmasını* ezbere okuduktan sonra kiliseden ayrılırlar.

Akşam duaları da aynı şekilde yapılır, fakat daha kısa sürer. Güneş battığında sona ermiş olur.

Haç

Kiliseye giren herkes ne zaman olursa olsun haçı öper. Ayin zamanı yalnızca haçı değil, ayinde görevli papazın elini de öperler. Bizde öpüşme yoluyla selamlaşma şu şekilde yapılır: Papaz ellerini birleştirerek uzatır. Onu selamlayacak olan kişi de ellerinin üstüne ellerini koyar; sonra her ikisi de ellerini çekerler ve bu kişi papazın ellerini öper. Bu törensel selamlama cemaati oluşturan kişiler ile papaz arasında gerçekleştirilir.

Eğer kilise bir yolun üzerinde değil de yakınında ise, kiliseye en yakın yolun kenarındaki bir taşa haç işaret kazınır, böylece yoldan geçenlerin yakınına kiliseyi taşımışçasına, insanların uzaktaki kiliseye varmaları gerekmeden bu haçı öperek selamlamaları sağlanmış olur. Haç işaretleri, bir zamanlar İngiltere'de ya da Avrupa'nın bazı yörelerinde olduğu gibi göze çarpacak şekilde yol kenarlarına konduğunda Müslümanların dikkatini çekmesi riski vardı. Fakat büyük kayalara yontulmuş haç işaretlerinin zarar görme olasılığı oldukça azdır.

Ayinler sırasında okunan kitaplar

Günlük ayinlerde okunan kitabın adı, bizce, Mezmurlar Kitabının bölümlere ayrılmasından kaynaklanan "Önce ve Sonra" an-

*İznik'te IS 325 tarihinde kurulan kilise meclisinin kararlaştırdığı Hıristiyanlık ilkeleri.

lamına gelen "Qdam w Atar" adıyla bilinmektedir. Bizim okuduğumuz bu ilahiler kitabı, İngiltere Kilisesi'nde bir ayda okunur fakat bizde her biri bir haftada okunmak üzere iki bölüm halinde ve 15 günde tamamlanır. Bu kitaba isimini veren, Mezmurlar Kitabı'nın iki bölüme ayrılmasından başka bir hafta duaların makama dökülerek bir kilise korosu tarafından söylenmesi ve ardından sonraki haftada geri kalan kısmı diğer koronun karşılıklı olarak söylemesinden kaynaklı düzenlemedir.

Bunun yanında, bu kitaba ek olarak, yine Qdam w Atar'ın oluşturduğu değişmez ayin metni çerçevesinde gerekli yerlere konacak ve her güne ayrı ayrı uygun olacak nitelikte ilaveler için başvurulmak üzere oluşturulmuş ayinin değişik cüzlerini içeren geniş bir koleksiyon vardır. "Gezza" ya da Büyük Antoloji "Xudra" ya da içinde bir yıllık bir devir sonunda tamamlanacak dualar ve vaazlar olduğu için Devir ve "Keskul" (Kanis Kul) diğer ikisinden daha kısaltılmış biçimiyle Genel Koleksiyon diye adlandırılan bu koleksiyonlar İncil ayetleri, ilahiler, şükran ilahileri, dualar, karşılıklı okunan dualar gibi her gün için ayrılmış parçaları kapsamaktadır. Bu kolleksiyonların, gerçekten de Genel Dua Kitabı'ndaki zaman zaman okunan dualar ve Katolik ve Protestan kiliselerinde okunmuş olanlarından seçilmiş duaları da karşılar derecede geniş olduğunu söylemek mümkün... Hepsi birlikte yıl boyunca her gün için ayrı ayin kapasitesini taşımaktadır. Bunlara ek olarak bir de "Dört Taksi" diye adlandırılan kitaplar vardır.*

Bu "Taksi"lerden ilki üç Komünyon ya da kilisemize has Asay Rabbani ayinlerini, ikincisi, Taksa d Siyamda üç papazlık derecesinin** her birinin ayrı olmak üzere yapılacak olan atama ve kutsama törenlerini kapsamaktadır. Taksi'nin üçüncü bölümü olan "Taksa d Macmudita" Kutsal vaftiz ayinini, dördüncüsü de

---

* Taksa Yunanca Taksis sözcüğünden gelmektedir: Ruhani Ayin Düzeni.

** Asurlar, üç rütbeyi kendi aralarında da üç dereceye ayırır:
Üç Diyakonluk: 1-Vaizci Diyakon (Okuyan); 2-Yardımcı Diykon; 3- Diyakon
Üç Papazlık: 1-Qasa; 2-Arkedikon; 3- Korpiskopos
Üç Piskoposluk: 1-Piskopos; 2-Başpiskopos; 3-Patrik

"Taksa d Xusaya" başlığı altında günahların affedilmesi ayinini içermektedir.

Doğal olarak, evlilik ve cenaze törenlerine ilişkin kitaplar da vardır, bu ikincisi oldukça büyük ve kilise dışından insanlar ile papazlar ve piskoposa ayrı ayrı yapılmak üzere düzenlenmiş olan tören şekillerini kapsayan bir kitaptır. Resullerin mektuplarından ve İncillerden parçaların yer aldığı kitaplar ve aynı zamanda Eski Ahit'ten ayinlere ait parçaların oluşturduğu kitaplar bulunmaktadır. Bunlar üç cilt daha fazladır. Kilisemizde her zaman kullanılan, kutsal kitapların "Psitta" denen değişmez bir versiyonu vardır. Okuma yazma bilen herkes bu kitabı evinde özgürce okuyabilir. Halkımızın yerel aksanları çok fazla farklılıklar gösterdiğinden Kutsal Kitaplar'ın Süryanicenin herhangi bir lehçesi ile yazılması imkansızdır. Amerikan Misyon Kurulu tarafından "Urmiye Süryanicesi"nde bastırılan kitap, açıkçası, dağlarda yaşayan insanlar için, "Psitta"nın eski dilde yazılmış halinden daha az anlaşılır biçimdedir.

Siz de görüyorsunuz ki, Genel Dua Kitabı'nın tamamı Süryanice ile cepte taşınabilecek ölçülerde küçük olarak basılamaz. Gerçekten de, bir kişi ayin kitaplarının tamamını bir yeden bir yere taşımaya kalkıştı mı, bir katır yükü ağırlığında yük sırtlamış olduğunu görür.

III. Oruç Tutmak ve Diğer Gelenekler

Sanıyorum, dünyada Asurlar kadar sert kurallar içinde oruç tutan bir ulus daha yoktur. Çok sayıda oruç gününün olması bir yana, oruç kuralları da çok daha katıdır, şöyle ki, bizler et yemediğimiz gibi süt, balık, tereyağı, yumurta gibi hayvan ürünlerini de bırakırız. Yalnızca sebze yemekleri ve bitkisel yağlar kullanılır. Bu kurala göre, Noel'den önceki bir ay kadar sürenin (advent) 25 günü ve Paskalya'dan önceki Büyük Perhiz denilen dönemde 50 gün oruç tutulur. Bu 50 günlük süre içerisinde, Pazar günü dışında, kimse her gün akşama kadar hiçbir şey yemez; ben bu büyük perhiz süresi boyunca, iki gün oruç tutup üçüncü gün yiyen kahin ve diyakonlar tanıdım.*

Çoğu büyük perhiz döneminde öğleden sonra saat üçe kadar oruç tutulurken, çocukların dışında büyük bir çoğunluk ancak öğle zamanına dek bekler. Kilisemizin Fıkıh Kitabı'nda (Sunhadus) hastalık, yolculuk, konuk ağırlama durumları için bazı ayrıcalıklı kurallar da yok değil... Ancak, bu olanaklardan da çok

* Editör kişisel deneyimlerinden kaynaklı bu uygulamanın gerçek olduğunu söylemek istiyor. Ayrıca, bu insanlar oruç tutarlarken her günkü, ağır işlerini de yapmayı sürdürüyorlar. Editör yalnızca Pazar günleri oruç tutmayan bir kişi tanıyor ki, bu kişi o zaman da çok fazla yemek yemezdi. Bu kişi diğerleri gibi ağır bir iş de yapmıyordu. *W. A. Wigram*

seyrek olarak yararlanılabiliyor. Büyük Savaşın (Birinci Dünya Savaşı) son yıllarında, kardeşim, özellikle savaşan insanlar için oruç kurallarının daha yumuşatılması yönündre emir vermişti.*

Oruç zamanlarımız yalnızca Büyük Perhiz ve Advent dönemleriyle de sınırlı kalmıyor. 6 Ocak öncesi tutulan üç günlük oruç ve yazın 20 gün boyu tutulan Havariler Orucu da vardır; bunlar, kısmen korunan geleneklerdir ve uygulandıklarında da Batı tarzı büyük Perhiz'den, yani et yememekten ileri geçilmez. Bir diğer oruç dönemi vardır ki, kurallarına çok sıkı bir şekilde uyulur; "Bacuta d Ninwaye" diğer bir deyişle "Ninova'nın Yakarışı." Bu oruç üç gün sürer ve Büyük Perhiz'den üç hafta önce tutulur. Çok sıkı bir şekilde tutulan bu oruç zamanında günlük ayinlerin çok uzun olması, işlenen günahlardan duyulan pişmanlıkların bir göstergesi gibidir. Yonan (Yunus) peygamberin vaaz verdiği zamanlarda Ninovalıların tuttuğu orucun anısına bu sıkıntılı perhize katlandığı söylenir. Büyük hocalarımız, Aprem (Afrem) ve Narses "Yakarış Söylevleri" adlı bir kitapta, çocukların gözleri yaşlarla dolu, annelerine "Tanrı bizim şehrimizi ne zaman yok edecek?" diye sormaları ve Kralın bir çuval giyerek, küller üstüne çöküp bağışlanması için yalvarışı ve özgür edilmesi için dua edişi gibi sahnelerle donatarak öyküyü oldukça çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır.**

Her ne kadar günahkar ya da tutsak edilmiş Hıristiyan halkın

---

* Kutsal kitaplara göre Pazar günleri oruç tutulmaz. Uygulamada ise, buna karşın, Büyük Perhiz Dönemi diyetinin kuralları bunu bile hiçe sayacak denli katıdır. Bunun açıklaması da şöyle yapılmakta. Bazı şüphelere göre; Büyük Perhiz Dönemi, her defasında hayvani besinlerin en ufak izini bile yok etmek için yapılan büyük yemek kapları temizliği ile başlar ki, bu başlangıçta bir kez yapıldıktan sonra evin hanımları yedi hafta boyunca her Pazartesi aynı zahmete katlanmak istemezler ve fakirlik yüzünden evlerinde birden fazla tencere olmadığından erkekler de bu durumda uygun davranmak ve Pazar günü de oruç tutmayı kabul etmek zorunda kalırlar. *W. A. Wigram*

**Bu kuşkusuz çok eski bir gelenek. Çünkü, bu adet Mezopotamya'nın esrarengiz Yezidileri ya da Şeytana tapanlarınca da aynen uygulanıyordu. Sonuçta bu adetin her nasılsa, Hıristiyanlık öncesi zamanlara ait olduğu gibi bir kanı doğuyor. Bunun 6. yüzyılda, veba salgını yıllarında yaşanmış bir efsane olduğuna dair kayıtlar var, ama, Narses ve Aprem (Afrem), her ikisi de, bu yüzyılın daha öncesi bir dönemin yazarlarıdır. *W. A. Wigram*

torunları olsalar da, Müslüman olan komşularımız da, bu orucu tutuyorlar: Çok iyi anımsıyorum, bir keresinde iki Kürt jandarma, Yakub Qudsanis'ten bir Yahudi tüccar ayinimize katılmışlar ve orada bir saat boyunca, hatta daha fazla süren ayini dinlemişlerdi. Üçü de Süryaniceyi çok iyi biliyorlardı ve Diyakon, önünde klasik antik dilde yazılanları halkın konuşma diline çevirdiğinde anlayabilmişlerdi. Kiliseye düzenli olarak gelmeyenler bile genellikle bu ayinleri kaçırmamaya özen gösterirler. Bu ayinler iki diyakon ve papaz yerine görevlendirilen din adamlarınca yer değiştirmek suretiyle Mezmurlar Kitabı'nın yarısının ezberden okunmasıyla başlar. Başlangıç saat altı (sabah) sularında yapılır. İlahilerin her bir kısmının sonunda, kilise cemaati karşılıklı olarak "Allah bağışlayıcıdır, duamızı kabul eder ve o kullarından razıdır..."ı söyler. Bir dizi şükür ilahisi ve diyakonun ezberden mukabele ile okuduğu duaya (Litani), "Dualarımızı duy ve bizi bağışla" diye her cümlenin sonunda cemaat de katılır. Narses ve Aprem'in (Afrem) yukarıda sözü edilen şiir formunda oluşturulmuş vaazları okunur ve bunu ulus ve Patrik için dualar izler; Patrik'in adının geçtiği yerde tüm cemaat ayağa kalkar.

Ayinin tümü 6 saat sürer. Öğle vaktine dek sürdürülen bu ayine herkes, oruçlu olarak katılır. Kilise tarafından görevlendirildiği ayinin üç gününün tamamında oruç tutma geleneğine uyan Aprem (Afrem) adında bir rahip tanıyorum. Üçüncü günün Yakarış bölümü bitiminde başlayan Qurbana (Ekmek ve şarap kutsama töreni) töreninin bitimine dek asla yemek yemiyordu, bu kahin... Bu tören öğle vakti başlar ve çok sayıda kilise üyesinin katılımı nedeniyle saat üçten önce bitirilemezdi, sıklıkla... Bunun ardından, kahin orucunu bozardı.

Oruç zamanı halkın uyduğu gelenekler

Bu oruç zamanının bitiminde, yenen ilk yiyecek, yedi çeşit tahıl unundan yapılma küçük ekmeklerdir. Bu, Yonan peygamberin balinanın karnından çıktığı zaman bulduğu tek yiyecek olan, sa-

hildeki kumları temsil eder. O akşam, geleceklerini öğrenmek için rüyaya yatacak olan herkes, bu undan beş parmağı ve diğer bir parmağının arasına biraz alır ve yer. Rüyada görülen her neyse, bunun kimseye anlatılmadığı takdirde gerçekleşeceğine inanılır. Genç insanlar özel bir evde su içen ya da onlara su veren genç kadın ve erkekler gördüklerinde, bu rüya, o gençlerin aileleri için evlenecekelerine dair bir işarettir.

"Yakarış"ın ardından gelen Perşembe günü "Sessizlik Günü" olarak bilinir, geleneklere göre, Yonan'ın balinanın ağzından çıkmak için Tanrı'ya yalvarışının ardından gelen kırk gün boyunca Ninova sessizliğe bürünmüştür. Paskalya'dan evvelki Büyük Perşembe gününde, öğleden sonra saat üçte 12–13 yaşlarında ve oruç tutan çocukların da katıldığı bir tören –Qurbana– gerçekleştirilir. O akşam başlanıp gece boyunca ibadet edilir. Saat dokuzda herkes hazır olunca, kiliseye girmeden önce, Başpapazın evinde bir ateş yakılıp o geceye has ilahilerin eşliğinde dualar edilmeye başlanır. Daha sonra, orada bulunanlar arasında en yüksek rütbeye sahip olan kimse, 20 fakir kişinin ayaklarını yıkamak üzere işine koyulur. Gece yarısı, Kahin, İncillere uygun olarak İsa'nın çarmıha gerilişinin öyküsünü okumaya başlar ve bunun ardından kilisede bulunan bütün haçlar beyazla kaplanır, sunakın perdesi çekilir. O andan itibaren ilk "Yeniden Dirilme Qurbana"sına dek haç öpülmez, yalnızca secdeye varılarak haç işareti yapılır. Bu tören oruçlu bir cemaatin katılımıyla Paskalya'dan evvelki akşam saat 6 sularında yapılır.

Günlerimizin başlangıç ve bitimini akşamdan akşama saydığımızdan, yeni gün saat altıdaki akşam duasından sonra başlar bizim için.

Belirli geleneksel adetler

Büyük Perşembe ve Paskalya Arifesi Akşamı olmak üzere bu iki gün, bu özel zamanlar için tek "Slama" Yahuda'nın selamı olduğundan, sıradan günlerde kullanılan "Slama" selamlaşması ter-

kedilir. Bunun yerine geçen selamlaşma "Ölünüzün üzerine Tanrı'nın nuru dolsun" sözü ile gerçekleştirilir. Cuma günü herkes oruç tutar ve öğle zamanı dua edilmeye başlanır. Kahin İncil okurken diyakon boş bir buhurdan tutar. Dualardan sonra (saat 4 sularında biter) oruç tutan insanlar Qanki'nin kapısına giderler ve kahin onlara "Buxra" verir. Sözcük anlamı "ilk doğan" anlamı taşıyan bu "Buxra" adı burada küçük yuvarlak ekmek somunlarına verilir ki, bu ekmekler Qurbana için ekmeklerin hazırlandığı Qankî'de pişirilirler fakat kutsanmazlar. Bunun ardından, bazıları "o gün Kutsal Meryem'in ruhu acı içinde" olduğu düşüncesiyle acı otlarla oruçlarını bozarlar. Paskalya Arifesi Akşamı ilk "Yeniden Dirilme Qurbana'sı" (saat altıda yapılır) yapılana dek tüm gün oruç tutulur. Bu tören esnasında, Epistle* ve Gospel** okunduktan sonra, haçlar ortaya çıkarılır ve tüm yas izleri kiliseden uzaklaştırılır.

* Bazı Hıristayan ayinlerinde Resullerin mektuplarından okunan parça.
** Dört incilden biri.

IV. Paskalya Yortusu ve Asay Rabbani Ayini*

Bazı yerlerde gece ibadeti tüm gece sürer fakat biz, Qudsanis'te gece yarısı ibadete başlarız; Naqusa çalınırdı ve köyün reisi gece onuruna evinin çatısından tüfeği ile atış yapardı. Gece yarısı kilise ışıklarla donatılır, dualar başlar ve ayinin "Qeyamta" dediğimiz "Yeniden Diriliş" bölümü için herkes ilahiler söyleyerek kilise mezarlığına gider. Söyledikleri her ilahinin sonunda "İsa doğdu" ve "Bin Sena Ona" diye hep beraber seslenirler ve bunun sonunda tüm topluluk ellerini birbirine vurur. O ne ses... Sonra dua edenlerin lideri, "Yeniden Diriliş" selamını verir. Bu selam şu şekilde olur; önce lider ardından da ordaki herkes haçı öper ve lider her birine küçük birer mum verir; her biri bir diğerini "Yeniden Diriliş ve Yaşam ve Yenilenmek Senin Üzerine Olsun" diye yanıtlar.

Bir adetimiz var ki, toplulukta bulunan her bir kişi kendi aile mezarlıklarını ziyaret etmelidir ve mezarlara, daha önce ellerine verilen küçük ince mumlar dikilir ki, tüm mezarlık aydınlanmış olur.** Tüm bu Paskalya ve Kutsal Komünyon törenlerinden sonra herkes dinlenmek üzere evine çekilir ve önlerindeki gün için her ev kırmızı yumurtalar hazırlar. Sonra da komşular yortuyu kutlamak için birbirlerinin kapısını çalarlar ve biraz bir

*Yeniden Dirilme Ayini.

**Bu şafak sökmeden önce yapılır. *W. A. Wigram.*

şeyler yiyip içerler. Yemekten sonra, güreş, top oyunları gibi sporlar yaparlar.

Bağımsız kabilelerde, Komünyon sonrasında her ailenin, kilisenin kapısına yiyecek getirip orada hep beraber yenmesi bir gelenektir. Madrasi Pazartesisi (Paskalya Pazartesisi) ölümü anımsatması amacıyla Bir Madrasa (bir ilahi türü) söylenir. Kahin ve diyakon ellerinde buhurdan ve İncil– i Şerif ile mezarlığın çevresini dolaşırlar. Narses, "Cennete Giren Tövbekar Hırsız" üzerine şiirsel bir vaaz yazdığı için, aynı gün kilisede bir dram sergileniyormuşçasına hareket eder herkes... Bir diyakon (bazen genç bir erkek) Haykela'nın altında durarak "Tövbekar Hırsız" rolünü, kahin Cennetin Bekçisi olan Melek rolünü üstlenir ve bu kahin kandillerle dekore edilmiş bir mızrak tutar elinde... Kahin bu mızrak ile alev saçan kılıcı temsil etmektedir ve sunakın kapısında durarak içeri girmeye çalışan hırsızı kovma çabasındadır. Hırsız Meleğe kapıyı açıp, cennete girmesini sağlamasını rica edince, Melek, "Buraya bir insanoğlunun girmesi olanaksız, sen nasıl gelebildin?" diye yanıtlar onu. Bunun üzerine, hırsız gizlediği bir haçı gösterir ve "Bu benim içeri girebileceğime dair Tanrı işaretidir" der. O zaman melek kutsal haçın önünde geri çekilir ve perdeyi açarak hırsızın içeri girmesini sağlar. "Bana bu haçı gösterdiniz ki, ben bu işaretin önünde duramam. Hoşgeldiniz..." diye seslenir melek...

Kutsal Komünyon nasıl kutlanır?

Kutsal ekmeğin yapılacağı buğday olabildiğinin en iyisi olmalı ve her tanesi diyakonlar ya da bakireler tarafından dikkatlice ayıklanmalıdır. Özenle yıkanmalı ve güneşte kurutulmalıdır. Özel bir eldeğirmeninde öğütülür ve elde edilen un, halis un anlamında "Nsipa" adını alır ve bu güzel un pişirilmek üzere kiliseye götürülür. Diyakon, "Tanura"nın içinde bir ateş yakarken, bir kahin ya da diyakon mayalı hamurları hazırlayacaklardır ve tüm bu işlemler sırasında, tandırdan ekmekler çıkana dek ilahi

söylenecektir. Bayt Qanki'de iki inç kadar kalınlıkta yapılan, ince bisküvilere benzeyen küçük ekmeklerden (Bukri) bir sürü hazırlanıp tepsiye yerleştirilir ve kasede su ve şarap karıştırılır. Tüm bu işlemler sunaktan önce gelen Qanki'de yapılır.

Bir törende kahine en azından iki diyakon yardım eder, sunaka girildiğinde, diyakonlardan biri buhurdanı tutarken, diğeri de belirli zamanda çalınacak olan zilleri tutar. "Ey Babamız" ve de "Ey Kutsal Rabbimiz" söylendikten sonra diyakon sunakın kapısının önüne çıkar ve Litani söyler ve sonra bir görevli Eski Ahit'ten ve bir diyakon da Epistle'den okumaya koyulur; Epistle'nin bitiminde cemaat İsa'nın 12 havarisinden olan Pawles ya da Petros'a Tanrı selamını gönderir. Kahin, İncil ve haçı eline alıp onları göğsünde tutar ve bu sırada diyakonlardan biri buhurdanlığı ve diğer iki mumu tutar. Diyakonlardan bir diğeri de, "İsa'nın İncil'ini duymak için ayakta bekleyiniz" dediğinde cemaat "İsa'ya bin sena" diye yanıt verir. Bunun üzerine kahin "Tanrının selamı üzerinize olsun" diye seslenince cemaatten "Tanrının selamı sizin ve ruhunuzun üzerine olsun" şeklinde bir yanıt gelir. Sonra Kahin İncil'den o gün için uygun bölümleri eski Süryaniceden yeni dile çevirip, açıklamalarda bulunur. En sonunda da, topluluk İsa'ya Tanrı selamını göndermek için "Kurtarıcımız İsa'ya bin sena..." der. Bunu İznik Akidesi izler. Tören sırasında kahin diyakona dönüp "İsa'nın aşkı için Tanrı selamını bir başkasına ver" der. Bunun üzerine diyakon ayini yapan papazın elini öper ve Tanrı selamını orada duran birine yukarıda anlatıldığı şekilde iletir ve herkes birbirinin eline dokunup kendi elini öperek Tanrı selamını ondan ona aktarır. Diyakon "Vaftiz edilmemiş kim varsa dışarı çıksın, bu yaşam işaretini kabul etmeyenler gidebilirler. Gidin, duyanlar. Kapılara yönelin." Bu adet Kateşizm* öğrencilerinin bulunduğu çok eski zamanlara dek varır.

Dini ayinlerde kutsama Kutsal Ruh'un Çağırılması ve Kilisenin Kutsal Kitapları ile yapılır. Kutsamanın ardından kahin tepsiyi bir diyakona, kaseyi bir diğer diyakona verir; diyakonlardan

*Kateşizm: Soru-yanıt şeklinde öğretme şekli

biri sunak kapısının sağında diğeri solunda ayakta beklemektedir ve ilk gelenler çocuklardır, bunun ardından sunaka kabul başlar.

Bir kişi ellerini haç şeklinde birbirinin üzerine koyar ve rahip ekmeği onun ellerinin üzerine koyar ve o da ekmeği alır. Bazı yerlerde kahin, hemen her yerde çocuklar ekmeği bu kişinin ağzına tutar; sonra Asay Rabbani'yi alan ya da bunu almaya hak kazanmış olan kişi gider ve verilen içkiden içer.

En sonunda, Kahin son kutsamayı yapar ve insanların gitmesine izin verir; kadınlar ve erkekler kilisede ayrı yerlerde dururlar ve kadınlar Haykela'nın, öpmeleri için üzerine haçların konduğu Sxinta'nın bulunduğu bölümünde beklerler.

Bizim kiliselerimizde oturacak yerler yoktur; bu nedenle çok küçük bir kilise bile çok sayıda insan alacak niteliktedir. 400 kişi birden 30 fit karelik (İngiliz ölçüsü, fit: ayak) Haykela'da bir araya gelebilirler.

Her biri kiliseden çıkarken, dışarıda bekleyen yaşlı erkek ya da kadın, oruçlarını bozmaları için onlara birer parça ekmek verir. Bazı bayramlarda ekmeğin üzerine yağ ve un sürülür.

Adaklar

Meryem Ana Yortusu'nda, Mayıs ayının ortasında, koyunu olan bir ev, Asay Rabbani almaya hak kazananlar için kilisenin kapısına yeni yapılmış peynir getirir.

Ağustos ayında kutlanan Tecelli* Yortusu'nda arı kovanı olan herkes bal getirir.

Günah bağışlanması, Affolunma Taksası

Af duyurusu için Kahine giden kişiye bu verilir bazan genel olarak bir af duyurusunda bulunulur ki, bu genel günah çıkarmanın ardından yapılır. Tüm cemattin önünde de bu af duyurusu okunur. İsteyen herkes günah çıkarma zorunluluğu olmaksızın Kut-

*Tecelli: Dağda İsa'nın yüzünün değişmesi.

sal Komünyon ayinlerine katılabilir. Fakat pişmanlığını herkes kanıtlayana dek herkesçe ve kilise tarafından kötü ve çok günahkar olarak bilenen bir kişi afaroz edilebilir; afaroz olayına zaman zaman rastlanır, ancak bu olay çok korkunçtur.

V. Festivaller, Hac Ziyaretleri, Rahip ve Rahibeler

"İsa'nın Yortuları" dediğimiz yedi ayrı festivalimiz vardır; "Doğuş, 6 Ocak, Yeniden Diriliş, Hamsin, Yükseliş, Tecelli ve de Haçın Bulunması (3 Mayıs) Yortusu."

Doğuş: Arife günü saat onbirde Kutsal Komünyon töreni yapılır. Bunun ardından oruç bozulur. Dua saatlerinde kilisenin avlusunda "Çobanların Ateşi" denen küçük bir ateş yakmak bir adettir; diyakon bu ateşi kilise avlusunda baştan başa taşır. Bu sürülerini gözlemek için çobanların yaktıkları ateşi temsil eder. Dualardan sonra bir başka adet gereği, kahin oraya ibadete gelenlerin her birine ceviz ya da bir başka meyve verir. Bunlar "Bezqi d Maran" diye yani İsa'nın çakıl taşları ya da yongaları diye adlandırılır.

Bu geleneğin kaynağı:

Bir bebek doğduğunda, bebeğin ailesi komşularını çağırır ve sunulan şekerlemeler ya da meyvelerden tadımlık birer parça yenir. Buna göre, biz de İsa'nın doğumundan aynı tadı almak için böyle bir adeti yerine getiririz. Dualar saat dokuzda başlar ve öğleden sonra beşe dek sürer, fakat bu arada 11–12 saatleri arasında insanlar dinlenmeye çekilirler. Saat beşte de Kutsal Komünyon kutlanır; 6 Ocak Yortusu'nda da aynı şeyler yapılır ve tüm gece boyunca ibadet edilir. Bu yortudan önceki gece, hava ne kadar soğuk olursa olsun, İsa'nın Vaftiz ayini anısına, dereye

ya da hamama yıkanmaya gidilir. Sabah cemaat kiliseden çıktığı zaman kahin İsa'nın Vaftizini anımsatır biçimde, Allahın adıyla insanların başına dokunur.*

Noel ile Büyük Perhiz arasında kalan tüm Perşembe günleri festival yapılır; Azizler Günü. Bu dönem Büyük Perhiz'den hemen önceki Perşembeye dek sürer. O gün tüm ölülerimizi anarız. Büyük Perhiz Pazar günü başlar.

Yükseliş** Yortusu için kızlar ve erkekler Yortunun Gelini olarak bir bakire seçerler. Onu bir gelin gibi giydirip her evin kapısını çalarlar ve evlerden aldıkları yiyeceklerle pikniğe giderler; "Gelin" kiliseyi temsil eder ve "İsa'nın Gelini" diye adlandırılır. Sonra da bu gençler ağaçlara salıncak kurup sallanırlar; yet .n ya da değil herkes sallanır. Yükselişi simgeleyen salıncaklarla, bunu yapmazlarsa dert sahibi olacaklarına inandıklarından, kötü kaderlerini kovarlar.

Nusardil (Farsça bir sözcük): Havariler Yortusu, Yükseliş Yortusu'ndan sonraki elli gün...

Büyük küçük herkes derede birbirine su sıçratır ya da birbirinin başını suya daldırır. Bunun, kendilerine ilk insanları havarilerin vaftiz etmesine dayanarak yapıldığı söylenir. Müslümanlar da aynı şeyi yapmaktadırlar, bu gelenek Hıristiyan adı altında bir putperest geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı Azizler günlerinde, örneğin Mar Sawa'ya ya da Mar Zayya günlerinde, çoğu bu kiliselere gider ve gece ibadetleri yalnızca kilise ayinleri eşliğinde yapılmaz. Fakat bu gece ibadetinin ardından azizin onuruna kilisenin kapıları önünde bazıları, ulusal müzikle danseder.

Yalnızca Txuma'da bir gelenek yaşatılırdı. Ekim ayında yazın kilise bahçesinde yapılan ayinlerin artık kilisede yapılacağını belirtmek için bu gelenek yerine getirilir. Kahinler ve diyakonlar Haykela'da "Kilise, kilise yüksel ve günah çıkar. İsa geldi. Yüksel ve günah çıkar" diyerek yavaş yavaş ve büyük bir cid-

*6 Ocak Yortusu, yalnızca Magi'nin gelişini değil, aynı zamanda İsa'nın Vaftizi'ni de çağrıştırır. Bu gerçek, İngiltere'de kabul görmez. W. A. Wigram

**Paskalyadan 40 gün sonra İsa'nın göğe yükseldiği gün.

diyetle dans ederlerdi. Fakat bu gelenek artık yaşatılmıyor.

Hac ziyaretleri

Hac ziyareti yapılan belirli kiliselerimiz vardır. Bir tanesi Tal'daki Mar Odiso Kilisesi'dir. Dış duvarlarında bir kaya kitlesinin dirseği vardır ki, bu Mar Odiso'nun Dirseği diye adlandırılır. Çocuğu olmayan kadınlar bu çukurdan üç kez geçerler. Bunu yaptıktan sonra dilekleri gerçekleşenler de yok değil...

Dizan'daki Mar Qeryaqus (Kıryakos) ve daha başka kilislere deliler götürülür ve özel bir odaya bir ya da daha fazla gece için bırakılır ve orada "imanla şifa" denen bir yöntem uygulanır ki, bu yolla birkaç kişi iyileştirilmiştir. Modern bilimler "din inancını" artık dikkate almıyor ve şimdi siz Batılılar, Doğu'da yok olmasına asla izin vermediğimiz şeyi canlandırmaya çalışıyorsunuz.

Her zaman insanlar hac için bir yerlere gitmişlerdir; insanlar böyle yerlere giderken yanlarına mumlar, elyazması ayin kitapları ya da kiliseyi süslemek için pahalı şeyler alırlar. Birkaç kişi hastalandıktan sonra kestikleri koyun ya da öküzleri götürüp kilise kapılarında, pişirdikleri etleri fakirlere verirler.

Rahipler ve rahibeler

Rahipler ve rahibelerin bulunacağı özel manastırlarımız yok. Fakat, bazı kiliselerimiz var ki, buralarda kiliselere bakmak için bulunan rahip ve rahibeler yaşamaktadır. Gençler bakire olarak ailelerinin evlerinde yaşıyorlar. Resmi olarak tanınmasalar da ya da Piskopos tarafından kutsanmasalar da, evlerinde yaşayan bu bakirelere "Rahbanyate" adı verilmektedir. Kutsal yaşamından dolayı büyük bir saygı duyulan ve iyi bir din bilimcisi olan Rahip Rabban Yonan (Txumalı) 30 yıl önce ölmüştür. Din bilimi okumaya daha küçük bir çoban iken başlamıştır; dağların eteklerinde yanında hep "İlahiler Kitabı" olurdu ve koyunlarını otlatırken bir yandan da çalışırdı. Bu insan hayatını yalnızca dua

ederek ya da oruç tutarak geçirmedi; aynı zamanda sırtında kitapları köy köy dolaşıp buralarda vaazlar ve dersler vererek aralarında Txumalı Qasa Osana (Keşiş Hosanna)'nın da bulunduğu birçok diyakon ve erkek çocuk yetiştirdi. Ders verdiği köy okullarından birinde, düzenli olarak derslere katılmayan erkek çocuklarına çok içerleyip, onların yerine 12 yaşlarındaki kız çocuklarına ders vermeye başlamıştı. Yetiştirdiği kız öğrencilerden bir tanesi, ölene dek kendi köyündeki okulda dersler vermişti. Rabban Yonan çok cana yakın, hoş bir adamdı; oyun oynayan erkek çocukları görünce yanlarına gider ve oyunlarına katılırdı; düğünlere gider, ilahiler söyler ve yaptığı şakalarla insanları eğlendirir, mutlu ederdi. Bir keresinde Derğina'dan Txuma'nın köylerine giderken yolda kendisini soymaya kalkışan bazı Kürtler ile karşılaştı. Önce onun elbiselerini ve yanında taşıdığı küçük bir ekmeği aldılar; oldukça pahalı malların bulunduğunu düşündükleri yükünü de bir kenara koydular. Yükü incelediklerinde yalnızca kitaplardan oluştuğunu görünce çılgına döndüler ve "Allah belanı versin, rahip... Hepsi kitap, yalnızca kitap" diyerek onu iyice hırpaladıktan sonra kitaplarını geri verdiler. Rahip yine şarkılar söyleyip dansederek yoluna koyuldu. Kürtler onun bu haline öylesine sinirlenmişlerdi ki, dayanamayıp önünü yeniden keserek, onu neyin bu kadar eğlendirdiğini merak ettiklerini söylediler. Rahip "Kitaplarımı bana bıraktığınız için sizlere çok teşekkür ederim. Sizin bu davranışınıza minnettarlığımı göstermek için şarkı söylüyorum" deyince, onlar "Bu adam çıldırmış olmalı... Bırakalım gitsin..." diyerek onu bıraktılar. Bu rahip aynı zamanda çok güzel şiirler ve kilisenin görkemli dönemlerine mersiyeler yazmış olan oldukça iyi bir ozandı da... İlahilerin birinde, Canterbury Başpiskoposunun bir temsilcisi olarak, Dr. Cutta adında bir kişinin 1880'de ülkeyi ziyaret edişinden söz etmektedir.

O yıl gitti bir daha geri gelmeyecek
İşte o yıl İngiliz Kilisesi kahinlerinden biri
İngiltere'nin görüntüsünü, Kildaniler'in Patrik'inin

Gözlerinin önüne serdi ve
Ona sağlam bir yapı yükseltmek için akıl danıştı
Ve anlaştılar...

Tanrı vergisi bir kehanet gücü vardı bu rahipte: Sivastopol Savaşı'nda alınacak ve kaybedilecek yerleri önceden bilebilirdi, bu öngörüleri dağlara resmi haber ulaştığında kanıtlanmış olurdu.

Dağlılarımız arasında bu Tanrı vergisi önseziye sahip başkaları da vardı. Örneğin aynı Rabban Yonan gibi bu yeteneğe sahip, fakat Yonan'dan daha az bilgili bir rahip daha vardı. Bir keresinde ona gelip, Musul'a gidip de dönmeyen erkek kardeşini soran biri olmuştu. Bu rahip 10 dakika kadar başını eğip düşünmüş ve bu adama, "Kardeşin ne Musul'a giden yol üzerine ne de Musul kentinde... Onu kilisede bir tabutun içinde görüyorum" demişti ve gerçekten de öyleydi.

VI. Büyü, Evlilik, Cenaze Törenleri

Kilise kurallarına aykırı olduğu halde, bazı kişiler büyüyle uğraşmaktadır. Çok insan nazara karşı korunmak için büyüler yaptırır, muskalar takar ve bu tür şeyleri çocukları ve hayvanları için de uygular. Mavi boncuk dizisinin de nazara karşı etkili olduğuna inanılır. Genellikle ismin harfleri kullanılarak gelecekten haberler alınmaya çalışılırdı. Bu fal yönteminde, alfabenin her bir harfine rakamsal değerler verilir; eğer adınızı oluşturan harflerin sayısal değerlerini sıralayıp bunları topladıktan sonra, mistik olduğuna inanılan bir rakama bölerseniz ortaya çıkacak olan sayıyla geleceğinizi okumanızı sağlayacak değere ulaşmış olursunuz. Fala bakmak için başka yollar da vardır; kaş yolmak, kulak kaşımak gibi huylar da gelecekten ipucu verir. Bu tür garip huyları olan insanları her memlekette, dışlanan kişiler arasında bulmanın ne kadar kolay olacağı kuşku götürmez. Yeryüzünde nazara inanılmayan hiçbir yer yoktur, sanıyorum.

İlginçtir, bu garip adetler çok eskidir aslında... Bilgelerimiz, dilimizde Xarasuta denilen büyü kitaplarından çok az bırakmışlardır bizlere... İnanıyorum ki, bu formüller, şimdi Avrupa müzelerinde bulunan eski Babil kil tabletlerinde yazılı büyü formülleriyle tamamen aynıdır; bu muskaların bu memlekette İsa'dan önce 5 bin yılından bu yana sürekli kullanıldığı ve bu sayede de, bizlerin eski Asur ya da Kildani soyundan geldiğimiz tüm açıklığı ile ortaya çıkacaktır.

Evlilik ve düğün törenleri

Evlenme Töreni iki bölümden oluşur; Kilisede Nişan ve Kutsama; genç çiftler birbirlerine aşık olduğunda ya da aileler iki genci birbirine uygun gördüğünde, damat adayının ailesi önce gelinin evini ziyaret eder ve "Biz şu gün nişan yapmaya geleceğiz" der. Ardından, damat ve gelin nişan törenine vaftiz babalarını çağırırlar. Hepsi de gelinin evinde, köyün papazı da orada bulunmak üzere toplanırlar. İlk önce, papaz bu törenin yapılıp yapılmayacağını kesinleştirmek için, gelinin evine iki kadınla birlikte damadın nişan yüzüğünü* gönderir ve görevlendirilmiş olan bu iki kadın, "Bu yüzük şu kişinin şu oğludur ki, size eşi olma bu iki kadın teklifini sunmaktadır. Eğer bu teklifi kabul ediyorsanız bu yüzüğü parmağınıza takınız. İstemiyorsanız bize yüzüğü geri veriniz" derler. Gelin adayı konuşmaz ve eğer teklifi kabul ettiyse yüzüğü parmağına takar ve o zaman konuklara kızın istekli olduğu iletilir. Konuklar arasında ne gelin ne de damat bulunamaz, onların yerine aileleri ya da en yakın akrabaları temsilci olarak yer alır.

Sonra papaz "Ey Babamız" ve birkaç küçük dua okuduktan sonra gelinin ve damadın her ikisinin ellerini birleştirerek, gelinin temsilcisine, "Hiçbir baskı altında kalmadan bu gelini oğluna eş olarak kabul ediyor musun?" diye sorar ve bu kişi "Evet, kendi irademle kabul ediyorum" şeklinde yanıt verir.

Daha sonra papaz aynı soruyu gelinin babasına sorar. Nişan duaları bittikten sonra da Kilise Yüksek Meclisi'nin yasası gereği, çeyiz ve damadın vereceği hediyeler konuşulur; bu konuşmaların sonucunda kararlaştırılan şeylerin yazıldığı bir kağıt, orada bulunan herkes tarafından imzalanır. Artık sıra, birkaç hafta ya da ay sonra yapılacak olan Kilisenin Kutsama Törenine gelmiştir. Kiliseye giderken damadın yanında vaftiz babası ve arkadaşları bulunurken, gelinin yanında vaftiz babasının dışında ona müzik eşliğinde, şarkı söyleyerek ve dans ederek eşlik edecek

*Tabii ki, eski ve evrensel geleneğin bir parçası olarak Hıristiyanlığa inanılan her yerde gelin ve damat bu yüzüğü takar. W. A. Wigram

olan nedime kızlar vardır. Evlenecek çift ve vaftiz babaları dışında herkes dışarıda kalır ve çift kiliseye girdiğinde, biri kadın biri erkek olan vaftiz aileleri ile birlikte sunaka yüzleri dönük beklerler. Daha önce de söz edildiği gibi vaftiz ayinlerinde kendilerine verilmiş olan başlıkları giyerler. Papaz her seferinde olduğu gibi, ayine "Ey Babamız" ile başlar. Duaların belirli yerlerinde çift birbirinin elini tutar. Gelin ve damat başlarının üzerinde ayrı ayrı kutsama duaları okunarak kutsanırlar. Kitap ikisinin başlarının üzerinde tutularak okunur. Bunun ardından, ikisi de aynı kupadan kutsanmış şarap içer. Vaftiz babaları da aynı şeyi yaparlar ve şarabın içine daha önce atılmış olan yüzükleri takarlar. Sonra da yeniden şarkılar ve danslar eşliğinde damadın evine gitmek üzere kiliseden çıkılır ve evin yakınına geldiklerinde pencerelerden ve çatıdan üzerlerine kuru üzüm saçılır. Evli çift sonunda evliliklerini kutsayan papazın hazırladığı Bayt Gnuna denen düğün odalarına geçerler. Bu düğün şenliklerinin sürdüğü üç gün boyunca komşuları yiyecekler getirir ve yine bu süre içerisinde evli çift ne isterse yerine getirilir. Düğünden bir ay sonra gelinin annesi gelip onları evine davet eder ve orada bir ya da iki hafta kaldıktan sonra gelinle damat kendi evlerine dönerler.

Diğer bir adet: Büyük Perhiz'in ikinci Pazarı, Kızların Pazarı ya da eski İngilizcede "Anneleri Ziyaret Adeti" diye bilinir. O gün her anne kızını evine davet eder ve ona hediyeler verir. Üçüncü Pazar vaftiz babaları–anaları günüdür ki, bu günde de her aile kendi vaftiz ailelerini evlerine çağırırlar veya onları kendi evlerinde ziyaret ederler.

Ovalardaki gelenek–görenekler dağlılardakinden ayrılıklar gösterirler. Buralarda ta gelinlerin ailelerinden zorla kaçırıldığı zamanlara kadar giden çok çeşitli gelenekler vardır. Bu adete göre erkeğin babası yanına aileden bir genci de alarak atıyla kızın babasının evine gider ve eve girmesi olanaksız göründüğü zaman gelin ona verilinceye dek bekler. Yüzük yaşlı bir kadına verilir ve bu kadın gelini bulmak sorumluluğunu üstlenir. Genç kız isteksiz görünmeli ve saklanmalıdır. Kadın onu buluncaya dek bu nazını sürdürür ve yaşlı kadın onu bulduğunda yüzüğü

gösterir, kıza kabul edip etmediğini sorduğunda genç kız yine isteksizce bir tavır takınarak, "Annem, babam ve erkek kardeşlerim bu konuda karar verebilirler. Benim gibi küçük, zavallı bir kız ne diyebilir ki?.." şeklinde yanıt verir. Sonra kız saklandığı yerden çıkarılarak ata bindirilir. Durumdan hoşnutluğunu göstermek için, damadın babasının dans etmesi gerekir. Bunların ardından, kız kendi baba evinden uzaklaştırılır. Tüm genç erkekler tüfeklerini ateşler ve kendileri için bırakılmış olan tavuk ve benzeri şeyleri, gelin ile birlikte kaçırdıkları şeyleri köylerine götürürler.

Genç kızın yeni evinin bulunduğu köye döndüklerinde, damat evin çatısında bekler haldedir ve kız geçerken üzerine, bolluğun, bereketin simgesi olarak nar taneleri atar. Daha sonra kızın eve girmesine izin verilir ve dini ayin başlar. Evde, sembolik bir haçın yüzlüğü bulunduğu kupadan ikisi birlikte içki içerler ve ardından her ikisine de haç giydirilir.

Ölülerin gömülmesi

Bir kişi öldüğünde, önce papaz ve ardından da vaftiz ailesi çağrılır ve sonra üzüntülerini belirtmek, yardımcı olmak amacıyla komşular ölü evini ziyaret ederler.

Ölü kefene sarılmadan önce usûllere uygun bir şekilde yıkanmalıdır. Ölen bir diyakon ya da papaz ise, onu papazlar yıkarlar. Ölünün vücudu kefenlendikten sonra bir tabuta konur ve bu tabut dört kişi tarafından, papazlar ve diyakonların söyleyecekleri ilahilerin eşliğinde, kiliseye kadar taşınır. İlahilerden biri "Üyelerimizden birinin aramızdan ayrılışıyla" diye başlarken, bir diğeri "Ey havarilerin lordu, –efendisi– onlar senin yüce merhametine güvenerek öldüler: Ve yine senin merhametin ve şefkatinle günahlarından arınacaklar..." bir başkası, "En sonunda gelerek ölene yeniden can verecek olan Yüce Kurtarıcımız, Kutsal İsa..." diye başlar.

Mezar hazırlandıktan sonra, onun başında ayin ve cenaze töreni yapılır. Sonra herkes ölü evine gidip orada bir şeyler yedik-

ten, üzüntülerini tekrar belirttikten sonra evlerine dönerler. İkinci gün, ölü için yeniden bir tören yapılır ve ölünün akrabaları, kilisenin kapısında fakirlere yiyecek dağıtırlar. Üç gün boyunca, komşular yas evine üzüntülerini bildirmeye sürekli olarak gelirler. Üçüncü gün de papaz sabah saat dörtte Qurbana yapmadan önce, yanında ölüye çok yakın bir kadın olmak üzere mezarlığa gider ve ölen kişinin mezarını tütsüler. Bu, tıpkı kadınların İsa'nın mezarını ziyaret etmesine benzer.

Herkes, ölünün sevdiklerinin mezarları üzerinede ateş yakar.

Bu Paskalya Gecesi İbadeti'nin bir parçası olarak yerine getirilen, anlamlı bir adettir. Yasta olan kişiye "Tanrı size ve ölünüze huzur versin ve ölünüzün yüzü Tanrı'nın nuru ile aydınlansın..." diye teselli verilirken, mezarlar üzerine ışıklar yakılması ile amaçlanan ölünün ruhunu aydınlatmak böylece, ona huzur vermektir.

Txuma gibi bazı yörelerde, mezarlara yiyecek de konur ve bunun yapıldığı köylerde, yiyecekleri ve lambaları koyabilmesi için, mezarların kenarına küçük hücreler yapılır. Bu adet son yıllarda kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu adet, Büyük Perhiz'den bir önceki Perşembe günü yerine getirilir ki, bu büyük gün "Tüm Ruhların Günü"dür.

VII. Rahiplerin Dokuz Derecesi ve Yedi Kutsal Ayin

Ruhbanlar arasındaki sınıflandırmayı, Batılıların yaptığı gibi üç değil de, dokuz derece halinde incelenmekteyiz. Daha doğrusu, evrensel olarak tanınmış ve benimsenmiş üç kademenin her birini tekrar üç alt gruba ayırarak, "İç Rütbeler" oluşturduk ve başka yerlerde tanımlanmamış biçimde göz ardı edilen dereceleri de düzenlemiş olduk bu yolla...

Piskoposluk rütbesindeki üç alt derece şöyle sıralanıyor.

Patrik–Katolikos

Metropolit–Başpiskopos

Piskopos (Abuna)

Kilisemize ait antik dökümanlarda söz edildiğine göre, kilisemizin ilk piskoposu Katolikos ya da Patrik ünvanının en az İS 424 yılından beri kullanmaktadır. Bizim Patrik'imiz bu ünvanı öteden beri kullanmıştır ama başka hiçbir kilisede bu ünvan sürekli ve düzenli olarak kullanılmamıştır.

Bu ünvanın kullanılışı, kiliseyi bölen öğreti çatışmalarından herhangi birinin ortaya çıkmasından önceki bir zamana kadar varır.

Yukarıda saydığımız üç rütbeyi taşıyan kilise görevlilerinin hiç biri et yemez ve evlenemez. Bunların dışında kalanlar ise, kiliseye kabulden önce ya da sonra bu konularda karar verme

özgürlüğüne sahiptirler. Bir zamanlar, piskoposların da evlenebileceklerini söyleyen dini yasalar vardı, ancak 6. yüzyılda Patriklerimiz arasında da uygulanmasına karşın, tarihimizde büyük yerleri olan Azizlerin yaşamlarının da etkisiyle bu gelenek bin yılı aşkın bir zaman önce geçerliliğini yitirdi.

Kilisemizin Fıkıh Kitabı, İS 1300'lü yıllarda Nsibin (Nusaybin) Piskoposu tarafından eski kilise meclislerinin yasalarından derlenmiş, Mar Cabdiso'nun (Abdişo) "Sunhadus"udur. Bu kitapta o zamanlarda piskoposun keşişlerin arasından seçilmesinin bir gelenek olduğundan söz edilirken, Mar Cabdiso piskoposların evlenmesi konusunda bir şey bilmediğini söylüyor.

Son zamanlara kadar, bizde piskoposların atanması veraset yolu ile yapılırdı. Bu kalıtım babadan oğula geçiş şeklinde değil de, ki bu olanaksızdı, amcadan erkek yeğene devredilmek suretiyle olurdu. Gerekçe, bir piskopos ardılının (veliaht ya da bizim dilimizdeki karşılığıyla Natar Kuresya) kiliseye kabulü ve kutsanması öncesinde halk tarafından da onaylanmak zorundaydı.

Bu sistem oldukça geç bir dönemde, Batılıların da bildiği üzere, Orta Çağ'da Batı kiliselerinin çoğu bölümlerinde bile tuhaf adetlerin ortaya çıktığı bir dönemde uygulamaya konmuştur. Bizim kilise yasalarımıza aykırıdır, fakat her şeye rağmen bu sistem aşiretlerimiz arasında, özellikle de gelenek ve görenekleri Eski Ahit'ten kaynaklanan bir halk içinde doğal olarak gelişimi göstermiştir.*

Erkek kardeşim, Urmiye ve Hindistan'daki Trihur'da piskopos ailelerinden olmayan iki piskoposu atayarak bu sisteme aykırı hareket etmiştir.

Bu veraset yoluyla atama şekli biraz tuhaf görünebilir, hatta gerçekten de tuhaf bir uygulama... Ancak Kilisemizin başka

* Kalıtsal olarak geçen dini liderlik uygulaması tamamen Doğu tarzına uygundur. Örneğin Araplar arasında değilse de Kürteler arasında önemli bir yeri olan şeyhlik, düzenli olarak ve bir adet niteliğinde aile geleneği konumunu korumaktadı. Kürtler arasında yaşayan Asurlar bilinçli olarak onları kopya etmezler, fakat buna karşın dikkat edilmesi gereken bir nokta var ki, o da iki ulusun birlikte yaşamaktan kaynaklı aynı entelektüel havayı soluduklarıdır. *W. A. Wigram.*

bölümlerindeki atamalarından daha da aykırı bir yöntem değil bu... Değiştirilmesinin zorluğu ve pratikte buna ilişkin bozukluklar düşünüdüğünde o kadar da kötü bir uygulama değil... Şöyle eklemek gerekir ki, bu adet tek yöntemdir bizde...

Papazlar sınıfına gelince: Korpiskopos, Arkedikon, Papaz ya da Qasa (eski Yunan Papazı) diye bir derecelendirmeyle karşılaşırız.

Diyakonlar da, Diyakon ya da Samasa (Yunan Diyakonluğunun tam karışılığı)

İkinci Diyakon ya da vaizci (okuyucu) diye bir sıralama görürüz.

Diyakon, Batıda kilisede papaza yardımcı olarak görevlendirilen memur ile hemen hemen aynı işi yapar. Bu memuriyet ruhbanlık rütbesinin sürekli ve düzenli bir alt sınıfıdır. Diyakon olmak papazlığa yükselmek için yeterli bir basamak değildir. Diyakonluğa atanan kişi hep bu görevde kalır ve görevinin gerektirdiği işlerle uğraşır. Bir papaz Qurbana ayini yaparken, ayinin diyakonun işlevinin gerekli olduğu bölümleri olduğunda, kendisine yardımcı olması için yanına bir diyakon ya da bu kapasitede bir papaz almalıdır. Bir papaz tek başına tüm ayini baştan sona yürütemez. Bu gereklilik Qurbana dışındaki diğer dini ayinler için de geçerlidir.

İkinci diyakon ya da yardımcı diyakon ve vaizin diğer iki rütbesi artık hemen hemen hiç kullanılmıyor, fakat daha yararlı olacağı düşüncesiyle bu iki derecelendirme kilisenin başka alanlarında yapılıyor.

Kilisenin diğer geleneklerinde olduğu gibi, bunda da Yunan ya da Batı tarzının kopya edilmesi sözkonusu değil... Ancak, kuşkusuz onlar da, biz de ortak kaynağımız olan havariler ve ilk iki yüzyıldaki geleneklerden örnek alarak hareket ediyoruz. Bizler bir ağaç gövdesinin iki ayrı dalıyız...

Bu gerçek Orta Çağ kilise yaşamının tanık olduğu tuhaf bir olaya dayanmaktadır.

Doğuda büyük Moğol Hanlarının hüküm sürdükleri ve Bağ-

dat'taki Abbasi Hanedanının son halifelerinin yerini ve yetkisini ele geçirdikleri zamanlarda şu tuhaf olay meydana gelmiştir.Zamanın Hanı Arğun (Argon) Han Mısır sultanı ile bir savaşa girişmiş ve Batının Hıristiyan krallarının (Haçlı Seferleri) da aynı düşmana karşı savaştığını öğrenince, onlarla bir *müttefiklik* oluşturma hevesine kapılmıştır. Bu nedenle, Batılı kralllarla görüşüp kendi adına bir *müttefiklik* kurması için, Batıya, o zamanki kilisemizin Katolikosu Yab–Alaha'yı (Süryanice'de Teodor) göndermiştir. Gönderilen Patrik'in Pekin'de doğmuş bir Çinli oluşu ve onun doğduğu topraklara atılan misyon tohumlarının bugün hâlâ Singan–Fu'da dikili duran anıtla yeşeriyor olması öykünün daha da ilginç bir şekle bürünmesine yol açıyor, doğal olarak...

Bu görevi aldıktan sonra Patrik tek başına gidemezdi ve bu nedenle, önce, kilisedeki oda arkadaşını ve yine bir Çinli olan Şawma (Savma) adındaki Arkedikonu gönderdi. Şawma yola koyuldu ve Roma'ya ulaştı. Roma'da, o sırada kilisede Papa bulunmadığı için kardinaller tarafından karşılandı. Kardinaller dünyanın dışından gelen bu Çinli yabancıyı görünce oldukça şaşırdılar. Bu Çinli onlara hiç duymadıkları bir kilisenin arkedikonu ve yine hiç duymadıkları bir Patrik'in vekili olduğunu söylüyordu. Kardinaller ona, halkının nasıl inanç sahibi olduğunu ve Papa'nın onlara bunun için elçiler gönderip göndermediğini sordular. Şawma onlara yanıt olarak, "Papa biz Doğululara hiç temsilci göndermedi" dedi. Kutsal Havariler, Tuma (Tomas), Adday ve Mari'nin bize geçmişimizden haberler verdiğini ve bize inancı onların aşıladığını, bu sayede de inançlı insanlar olduğumuzu da ekledi. Kardinaller o zaman inancımızı hâlâ nasıl ayakta tutabildiğimizi sordular. Şawma onlara bugün de kullandığımız biçimiyle iman ikrarında bulundu ve bunun üzerine kardinaller bunu Ortodoks bir tarz olarak yorumladılar. Ardından hepsi birlikte Komünyon ayini yaptılar.

Sonra Şawma, elçilik konumu gereği İngiltere Kralı I. Edward'ı ziyaret etti. Kral onu büyük bir incelikle karşıladı. Şaw-

ma, bu incelik karşısında, bu ihtiyarlığında yeniden haçı ve bir kez daha Kutsal Diyara (Filistin) gidiyor olmaktan daha güzel bir şey düşünemediğini söyledi. Burada, arkedikon Qurbana ayinine de katıldı ve Kral Asay Rabbani'yi onun ellerinden aldı ki bu olay, en azından bir kez Adday ve Mari Komünyonunun Westminister'deki büyük kilisede yapılmış olması açısından çok önemliydi.

Şawma elçi olarak çok önemli şeyler yaptı denilemez, ancak en azından Batıya, Doğuda bağımsız ve antik kilisenin varlığını kabul ettirmesi açısından yine de güzel bir sonuç elde ettiği söylenebilir.

Kilisenin yedi ayini (Raze)

Kilisemizde yapılan yedi Raze ya da dini ayinler: Qurbana (Bizim dilimizde Asay Rabbani ayininin karşılığı) Vaftiz Ayini, Papaz Atama ve Kutsama Ayini, Günahların Affı Ayini, Haç, Kutsal Yağ ile Yağlama, Malka.

Bunlardan ilk altısı Batı kilisesince de biliniyor ancak bazıları İsa tarafından oluşturulan dini ayinler kapsamına alınıyor. Gerçekten de yazarlarımızın çoğu, dini ayinlerimizi bu şekilde sıralamaz ama hepsi de mistik bir rakam olan yedide karar kılmışlardır.

Qurbana Komünyon ya da Asay Rabbani ayini için kullanılan genel bir gelenektir. Biz yedi ayin içinde Qurbana'yı ayrı bir yere koyarız. Qurbana adak anlamına gelir ve sözcük İnciller'de geçen "Kurban" sözcüğü ile aynı kökten türetilmiştir: Tanrıya sunulan şey... Bu sunu kökeninde üç inancı içerir: Tanrı'ya yaklaşmak, O'na bir adakta bulunma ve Tanrı'nın bu adağı kabul etmesi... Kilise ayinleri kitabımız ayinin tümünü ilk meyvelerimizin, ürünlerimizin Tanrı'ya en uygun sunuluşu olarak nitelerler.

Din adamlarımızdan bazıları bu nitelemeyi kullanmaz ve bunun yerine, Asay Rabbani Törenini dini ayin olarak kabul et-

meyi yeğlerler. Bu ayini, Batıda da kabul gördüğü biçimiyle, hemen hemen İsa'nın oluşturduğu dini ayinler olarak zikrederler.

Daha önce Raze'den söz etmiştik. Şimdi ise yalnızca "Kutsal Yağlama Ayini"nin vaftiz törenini izleyen yağlama sırasında yapıldığını söylemek istiyorum. Bu ayin aynı zamanda Batıda "Kilise'ye Kabul Töreni"ne karşılık gelir.

Bir kilise yapıldığında, bina yağlanır ve kilisenin yedi tarafına zeytin yağı ile haç işareti yapılır.

Bizde artık hastayı yağlama geleneği yok... Buna karşın, bu geleneğin terkedilmesi de uzun zaman öncesine kadar getmemekle birlikte bugün Ermeni komşularımız hâlâ bu geleneği yaşatıyor.

"Raza" Malka adı altında bize has bir anlam içerdiğinden ayrı bir açıklama gerektiriyor.

Malka iki ayrı bölümden oluşur. Şöyle ki: Tüm Doğuluların yaptığı gibi, Qurbana'da mayalı ekmek hamuru kullanırız ve ekmek yine Doğuda yaygın olan bir yöntemle özel bir ayin ile pişirilir ki, yukarıda bu ayinden söz etmiştik. Bir önceki ayinden arttırılan mayalı hamurdan bir parça şimdiki hamura eklenerek ekmek mayalandırılır. Bu mayalanma için ayrılan ekmek hamuru kutsanmış olmadığı için özel tekniklerle saklanmaz. Sonra hamura, tandıra ya da fırına sürülmesinden önce, Malka eklenir. Malka en iyi, en ince undur ve bu un kilisenin sunağındaki bir odada, bir tekne içinde saklanır. Bu odaya Hazine (Gazza) adı verilir. Din adamlarımız bu konuda bir geleneği şöyle aktarmaktadırlar:

İsa ilk kutsanmış Qurbana ekmeklerini dağıtırken, Aziz havari Mar Yuhanna'ya iki parça vermiştir. Mar Yuhanna bu parçalardan birini yemiş diğerini ise ayırmıştır ve İsa çarmıha gerildiği zaman akan kanlarla bu ekmeği ıslatmıştır. İsa'nın göğe yükselişinin ardından, kendi misyon bölgelerine dağılan havarilerin ardından bu ekmeği toza buladıktan sonra Asay Rabbani ayininde kullanmaları için her havariye bir parça ayırmıştır.

Malka ya da kutsal ekmek hamuru, gerekli olduğu her zaman, ince un ve tuz eklenerek, Paskalya'dan bir önceki Perşembe günü çoğaltılır ve eksilmesine hiç izin verilmez. Bu şekilde, hiç azalmayan bu hamur mayasından her defasında bir parça ayinler için eklenerek adet yerine getirilmiş olur.

Her Qurbana'da kullanılan ekmeğin ilk Kudüs Qurbana'sı ile bir bağının olması, diğer ekmek hamurlarında kullanılan ekmek mayalarının Mar Pawles'ın "Siz bir ekmeğin bölüşenlerisiniz..." sözlerini anımsatması bize ayrı bir mutluluk verir. Kilisemizin bu geleneğinden söz ettikten sonra, şimdi de ayinlerimizde izlerini gördüğümüz bir diğerinden söz edeceğim.

Sanırım Batılılar İsa'nın çarmıha gerildiği Golgota'nın Adem'in mezarı olduğu inancından haberdardırlar. İnancımıza göre, İsa çarmıha gerildiğinde kanı Adem babamızın kemikleri üzerine dökülmüş ve Adem bu yaşam suyunu üzerinde hissedince dirilip yattığı yerden doğrulmuş ve ansızın bağırarak, "Seni, hepimizin efendisi olarak doğruluyoruz ve Seni, İsa Mesih olarak yüceltiyoruz... Çünkü Sen bedene can verensin ve Sen ruhun Kurtasıcısı İsa'sın..." dedi. Ayinlerimizin hepsinde de bu inancın izi vardır.*

*Doğu yazarlarının sözünü ettiği buna benzer bir çok gelenek vardır. Örenğin, bir başka gelenek, Adem'in cennetten kovulduğunda yanında Yaşam Ağacı'ndan bir dal ve Bilgi Ağacı'ndan kokulu meyveler götürdüğü inancından esintiler taşır. Çağlar boyunca korunan bu cennet malları, üzerinde hakkı olana Magi tarafından sunulmuştur. Bilgi ağacının meyvaları, Betlehem şehrinde adak olarak tüttürülen buhurdu. Yaşam Ağacı'nın dalı ise ağacın asıl şekli olan haç işareti haline dönüştü ki, bu İsa'nın gerildiği çarmıhın şekliydi... *W. A. Wigram.*

VIII. Günlük Giysiler, Elsanatları, Hukuk

Her yörenin kendine has gelenekleri olduğundan, bunun paralelinde giysiler de yöresine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle biri bir Tiyyari aşireti erkeği ve bir Txuma kadını* olmak üzere iki dağlıyı örnek olarak aldım.

Tiyyari erkeği, kadınlarımızın eğirdiği yünden dokunmuş geniş ve çoğu zaman çok renkli, bazan beyaz ya da kırmızı renkte pantolonlar giyer. Bu pantolonlar genellikle çizgili olur ve bileği kavrar biçimde hazırlanmıştır. Tiyyari erkeği gömlek, yelek ve uzun kollu kısa, önü açık ceketler giyer ve bu kısa ceketin yakası renklidir; genellikle mavi, yünden dokunmuş, geniş bir kuşak sarılır bele... Ve kısa ceketin üzerinde beyaz ya da siyah keçeden yapılmış; işlemeli, kolsuz kısa bir üstlük vardır. Bunun yerine bazan, kırmızı ya da altın sarısı renkte, süslü, örme ya da iyi yünden dokunmuş bir başka ceket giyilir; bu da yarım kolludur. Başta siyah püsküller ya da kırmızı iplikler süslenmiş, beyaz keçeden bir kep vardır; bu konik bir şekilde yapılmıştır. ** Bazı işaretlerde, keçe kepin çevresine siyah ipek bir mendil sarılır; bu mendile "Pusi" denir. Alnı çevrelemek üzere iki ince saç örgüsü de bu keplerin ek süsüdür. Ayaklarda keçe ayakkabılar ya

*Txuma: Tuxup denilen aşiret kastediliyor.

**Konik keçe kep Asur oymalarında da göze çarpar. *W. A. Wigram*

da sandallar vardır. Bu yumuşak tabanlı ayakkabılarla, tüm gezginlerce bilindiği gibi oldukça engebeli olan kayalıklarımızda yürümek sorun olmaktan çıkar.

Txumalı bir kadın, ipekle, madeni paralar ve boncuklarla süslenmiş, küçük yassı bir kep giyer. Çok uzun olan saç örgülerine, üzerine iliştirilmiş mavi boncuklarıyla siyah yün örgüler eklenir. Dizlerine kadar gelen pamuk "Sudra" ya da kombinezon (iç gömleği) giyer. Genellikle kırmızı olan, renkli, uzun, yünden yapılmış bu gömleğin üzerinde başka uzun, kolsuz bir yelek vardır. Bellerine yünden bir kuşak bağlarlar ki, bunu yürüyerek ördüklerinden aşınmasını engellemek için bir deri ile kaplarlar. Pantolonlar geniş ve renklidir: Bileklere dek varan pantol onlar, dizin altında süslü bir jartiyer ile tutturulur. Kadınlar da erkekler gibi keçe ayakkabılar ve pantolonlarının dışında çektikleri rengarenk çoraplar giyerler.

Elsanatları ve ticaret

Halk genellikle sabanla toprak işler, ekin eker ve koyunculukla geçinmeye çalışır. Bu sayede elde edilen çok miktarda koyun, tereyağı, peynir ve yün başkalarına satılır. Diğer köylerde, yün ve pamuk eğirilirken, başkalarında da arı kovanlarından elde edilen balın satışıyla geçinilir. Şemdinan'da, Urmiye'de çok iyi para eden iyi kalitede tütün yetiştirilir. Şemdinan (bir Kürt)şeyhi tütün çok az parayla aldığı tütünlerin ticaretini yapar; Gavar, Albaq ve Livan buğday, arpa yetiştiricikleri ve çok çeşitli sebzeleriyle tanınırdı. Buralarda topraklar oldukça verimlidir.

İlaç yapımı aile mesleğidir. İlaçlar çok çeşitli otlardan elde edilir ve hazırlanış biçimleri gizli tutulur. Bazıları bu konuda o kadar ustadır ki, oldukça işe yarar ilaçlar yaparlar. İlaçların çoğunun tadı iğrençtir. Böylesi bir "doktor" mide ağrıları için daima bir hayvanın safrasını ilaç olarak verirdi.

Diğerleri ise, yaban gülünün kırmızı alıçlarını kaynatarak elde ettikleri bir ilacı öksürük için kullanırlar ve doğrusu bu ilaç genellikle iyi sonuç verir.

Evlerimizde atadan kalma "yılan taşı" ve "göz taşı" denen iki nesne bulunurdu, yılan taşı sünger taşına benzerdi ve bir yılanın dişleri arasına konduğunda tüm zehirini dışarı boşaltacağına inanılırdı. Doğal bir taş olmayan ve bilmediğim bir sürü maddeden oluşan göz taşı sürekli olarak, dumanı bol evlerimizde insanlarımızın yakalandıkları göz hastalıklarının sebep olduğu rahatsızlıklara karşı oldukça iyi sonuçlar veren bir nesne diye bilinir ve kullanılırdı. Göz taşını, annem 16 kadar rahatsızlık için kullanmıştı...

Bazı papazlar, üzerinde çalıştıkları elyazması kitapları satarlar ve ayin yapmak, köy okullarında ders vermek dışında kendi topraklarını işlerler.

Çeşitli otlardan boya da elde edilir; bunun için nar ve ceviz en çok kullanılanlardır; bu boyalar solmaz ve siyaha kadar koyulaşan, hepsi de güzel tonlarda kırmızı, sarı ve kahverengi renkler elde edilebilir. Siyah ve kırmızı mürekkepler, mazı meşesinden ve bir tür kanarya otu olan Juliyana (Cüliyene) dan yapılır. Kendimiz elde ettiğimiz gibi dışardan da boya alırız. Baz erkekleri inşaatçı ve demirci olarak bilinirler. Tiyyari erkekleri dokumacı ve örgücü olarak tanınırlar. Musullu Asurlar ve İmadiyeli (Amediye) Asurlar gümüş ve altın işleyerek ve bunların ticaretini yaparak geçimlerini sağlarlar. Urmiye ve Salmas'ta yaşayan Asurlar ise üzüm bağlarında çalışırlar ve kuru üzüm-şarap satarlar. Başka ticari alanlarda da etkinlikleri görülür bu insanların... Savaş öncesinde Avrupa uygarlığı içinde olduklarından oldukça gelişmişlerdi. Biri Amerika diğeri Urmiye'deki İngiliz Misyonerliği'nde olmak üzere iki tane, Süryanice dilinde baskı yapan basım makinamız vardı. Urmiye'de, Rusya ve İngiltere'de eğitimlerini almış, çok iyi marangoz ve terzilerimiz, yine İngiltere ve Amerika'da öğrenim görmüş kimyagerlerimiz, tıp ve diş doktorlarımız vardı... Birkaç kadınımız Amerika'da tıp ve hemşirelik eğitimleri almıştı. Urmiye'nin çevresindeki ülke toprakları çok güzel olduğu gibi oldukça da verimlidir.

Kadınlar yün eğirirler, dikiş dikerler ve ev işleri yaparlardı, okuma yazma bilen bazıları da çocuklarını eğitmeye çalışırdı.

Urmiyeli kadınlar, fakirlere yardım amacıyla, dikiş dernekleri oluşturmuşlardı.

Madenler

Ülkemiz (Mezopotamya) çoğunlukla işlenmemiş mineraller bakımından oldukça zengindir. Tiyyari'de Mazruga'da bir kurşun madeni vardır. Yukarı Barvari'de arsenik çıkarılır. Albaq'ta bir tür kırmızı mermer, Urmiye'de beyaz mermer ve Qudsanis'te bir başka tür mermer madeni vardır. Kömür kullanmayız ama İmadiye yakınındaki geniş kömür yataklarından başka Urmiye ovasında ve Nurdis'te maden yataklarımız vardır. Aynı zamanda birçok maden de işlenebilir. Çıkarılan madenler arasında sülfür ve cıvayı da belirtmeliyiz; Asur kralları altın madeni de çıkartırlardı. Tiyyari ve Gemani'de çömlekçilik yapılır.

Yaşadığımız dağlar, yabani ve oldukça engebeli oluşunun yanısıra binbir çeşit çiçekleriyle bir bahçe gibidir... Buralarda, sizin bahçelerinizde yer alan çok çeşitli çiçekler, keçi kulakları ve büyük kızıl gelincikler yetişir. Bizim dağlarımızda çok yakından tanıdığımız çiçekler sizin de bahçelerinizde, seralarınızda yetişir. Dağ yolculuklarının büyüsü, hoş ve lezzetli su kaynaklarından sağlanır. Kayaları kırmızıya boyayarak akan, demir içerikli, şifalı sıcak su kaynakları da yöremizi güzelleştiren ögelerdir.

Patrik, malik, köy reisi seçimi

Patrik ulusun hem ruhani lideri hem de dünyevi lideri konumundadır. 400 yıldır bu liderlik, bizde, amcadan yeğene devir ile geçen bir aile mesleği özelliğini korumuştur. Buna karşın, Patrik seçilerek ve genel onay sonucu atanır. Kiliseye atama ve kutsama ayinini Başpiskopos, Malikler, diğer piskoposlar ve aşiret reisleri eşliğinde yaparlar. Seçilen Patrik böylece ulusunun Prens–Patrik görevini üstlenir ve böyle kabul edilir. Malikler de babadan oğula devir usulüyle atanırlar; bu da aşiretin onayına bağlıdır. Örneğin bir Malik öldüğünde kahinler ve reisler topla-

nıp ölenin oğlunu ya da kardeşini yeni Malik seçmek üzere görüşmeler yaparlar. Bu sırada, toplanan önemli kişilerce... yapılan seçimin onayını isteyen bir mektubu sunmak üzere Patrik'in huzuruna çıkacak olan yeni Malike eşlik edecek olan birkaç kişi seçiyoruz ve .....'yê size malik olakar atıyoruz ve de belirlenir, Patrik onayını "Onaylıyoruz ve ona bağlı kalmalısınız... ve benzeri" gibi sözler yazdığı bir mektupla bildirir. Yeni Malik'e silah, kılıç ve pahalı onur ödülleri verir. Malik de aynı yöntemle, köylerin de onayı ile köy reislerini atar.

Hukuk nasıl işler?

Bir köyde ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlık köy reisine ya da köy papazına götürülür, daha önemli olay Malik'in yetki alanına girer. Eğer Malik bir davayı sınırlarını aşar derecede önemli görürse, yetkisini, Patrik tarafında böylesi ciddi konularda karar verme hakkı ve yetkisiyle donatılmış olan Txuma ve Asitane'ye devrederdi. Patrik'e götürülecek olan dava konusu çok büyük önemde olmalıdır; o zaman yargıya varılır ve karar resmi olarak onaylanır.

Patrik'in hapis ve para cezaları verme yetkisi vardır. Cezaevleri de yetki alanı içine girer; örneğin, cezaevi Qudsanis'te Malikanemizin bir parçasıydı. Davalar, Kilise Hukuku ve Medeni Hukuk içerikli bir kitap olan "Sunhadus"a başvurularak çözülürdü; veraset, borç yasaları gibi konuları içine alan Medeni Hukuk kapsamındaki bir örneği sunacağım şimdi... Yasa 4/14; birden fazla katı olan ve yol, kavşak noktaları üzerinde bulunan evler hakkında hükümler içerir; iki katlı bir evin ilk katı birine ikinci katı bir başkasına ait olduğu durumda, alt katın sahibi diğerine, üst katın sorumluluğunun üst kattakinin üzerinde olduğunu ve böylece onarım yükünün de o kişiye ait olduğunu söyleme hakkına sahiptir; fakat üst kat sahibi bu uyarıyı kabul etmez ve herhangi bir onarımda bulunmazsa, bu durumda alt kattaki onarımı yapıp masrafı diğerinden isteme hakkını elinde tutar; eğer diğeri tanınan dört aylık sürenin sonunda ödemede bu-

lunmazsa, o kat üzerindeki mülki hakkını yitirir.

"Bir fersah üç mil eder; bir on stadyum"* bir stadyum yüz adımdır; bir adım altı İngiliz fiti (ayak) ya da yarım rod eder ki, bir rod beş metrelik uzunluğu belirtir. Bir rod aynı zamanda dört "yamini," bir yamin parmaklar ile omuz arasında kalan bir kol uzunluğuna karşılık gelir.

Şehrin kapalı çarşıları ve caddeleri genel kullanıma açıktır. Bu tür kurallar halkımızın bir zamanlar kendilerine ait kasabalarında yaşadıkları dönemlerden kalmadır.

Patrik'in huzuruna getirilen davaların hukuk çerçevesinde çözümü, genellikle kendisi tarafından bir karara bağlanırken, bazan, Patrik davayı Piskopos ve liderlerin oluşturduğu mahkemeye havale eder.

*185 metrelik eski uzunluk ölçüsü birimi.

IX. Patrik ve Ulusu

Partrik'in patrikliğinin her üç yılında, Türk yönetiminden bağımsız olarak yaşayan 6 aşireti ziyaret etmesi bir gelenekti. İnsanların onu karşılamak için toplanması ve tüfek atışlarıyla onu selamlamaları için bir gün öncesinden gelişi duyurulurdu. Papazlar ve diyakonlar büyük ziller eşliğinde ilahiler söyleyerek ve buhurdanlıklarını sallayarak alayda Patriğin önünde yürürlerdi. Köy reisinin ya da köy papazının konuğu olurdu. Patrik geceyi hangi odada geçirirse geçirsin korkulacak hiçbir şey olmamasına karşın, sürekli bir lamba yanık bırakılır ve kapısının önünde bir nöbetçi bekletilirdi. Patrik'in konuk edildiği evde, aynı zamanda onu görmek için uzaklardan gelen insanlar da. her defasında 200 kişi – ağırlanırdı.

Patrik, örneğin Txuma sınırı yakınına vardığında, o bölgenin Malik'i buradan sonra Patrik'e kendisinin hizmet edeceğini gösterircesine, onun gümüş kadehini bir hizmetkardan devralırdı. Patrik Tiyyari sınırını aştığında Txuma Malik'i bu sefer gümüş su kadehini Tiyyari Malik'ine devreder ki, buradan sonra hizmet edecek kişi Tiyyari Malik'i demektir bu hareket...

Patrik divanı

Patrikhane Qudsanis'teydi; resmi ziyaret saatleri sabah duaların-

dan sonra 7, akşam dualarından sonra 5 olmak üzere iki bölümde toplanmıştı ve ikinci saat ya da her iki ziyaret saati de "Kahve Divanı" adı altında gerçekleştirilirdi.

Patrik genellikle, bir dilekte bulunmak ya da saygılarını sunmak için gelenleri karşılayacağı, geniş bir odada otururdu. Huzuruna çıkanlar önce diz çöküp Patrik'in elini öper sonrada dileklerini sunarlardı. Sonra Patrik gelenlerin oturmalarına izin verir ve birlikte sigaralar içilirdi. Bir hizmetkar cezve, bir diğeri tepsi üzerinde fincanları getirir ve ardından Patrik sohbete başlardı. Divan görüşmelerinin bir saat içinde tamamlanması bir gelenekti ama, Patrik ziyaretçilerini başka zamanlarda da kabul ederdi.

Patrikhane yalnızca Asurlar için değil, aynı zamanda Kürtler, Yahudiler, Türkler, Yezidiler, Farslar, Avrupalılar ve daha başka birçok ayrı uluslardan insanlar için de aynı konukseverliğigösterirdi. Bir yıl içinde kabul edilen ziyaretçilerin sayısı binlere varırdı. Ekmek için gerekli buğday bu amaçla yetiştirilen katırlarla diğer köylerden getirilirdi; diğer yiyecekler ise yakın köylerden getirilirdi. Patrikhanedeki hizmetkarlar Baz Diyakonu Petros, Baz Malik'inin yeğeni, Dez'den Samasa Xanu gibi lider ailelerinden olurdu. Bu hizmetkarlar tüm özel ilgilerini Patrik'e hizmet adına adarlardı ve bundan sonraki liderlik konumlarını patrikhanenin ve yukarıda adı geçen köylerin kahyalığını üstlenerek sürdürürlerdi. Gerçekten de, 40 yıllık hizmetleri boyunca birer hizmetkardan çok, oldukça güvenilir arkadaşları, dostlukları ile saygınlık kazanırlardı. Bu kişiler arasında, katiplerimiz Txumalı Qasa Iso (Papaz İşo) ve daha sonra Urmiye Piskoposu olarak atanan Samasa David oldukça vefakar dostalarımız olmuşlardı.

Artuş aşiretinin Ahmet Ağanın kuzeni ve Pinyaniş aşiretinden Fatu gibi iyi ailelerden gelen Kürt hizmetkarlarımız da vardı; bu kişiler bize çok bağlı ve kendilerini bu göreve adamış insanlardı. Bunlardan biri bu bağlılığını, Van'a katırlarla mısır almaya giderek göstermişti. Pazarda yüzbaşı tarafından tutuklandılar.

Yüzbaşı katırlarımızı zorla almak istemiş, fakat Kürt hizmetkar Ömer bunu reddedip Yüzbaşıyı dövüp kafasını kırmıştı. Bu olay Vali'ye götürülmüş ve vali katırların kime ait olduğunu öğrenince onları serbest bırakmıştı.

Türklerle ilişkiler

Asur ulusu, Timur zamanından bu yana, yüzyıllarca yöneltilen baskı ve zulümler sonunda milyonlardan binlere inmiştir. Bir çoğu çeşitli ülkelere dağılmışlardır ve yalnızca Amerika ve Avrupa'da değil, Urmiye Gölü'nden batıda Beyrut'a ve Van Gölü'nün kuzeyinden Musul'un güneyine kadar uzanan topraklarda yaşam mücadelelerini vermeye devam etmişlerdir. Mezhep kavgaları bu ulusu daha da dağıtmış ve Maruniler, Yakubiler (Süryaniler), Nasturiler ve Kildaniler gibi çeşitli isimler altında onları görmek mümkün. Bu ulusun büyük bir bölümü kötü Türk ve Fars–İran yönetimi altında kalmıştır. Mezopotamya dağlarında yaşayan, Asur–Nasturi diye bilinen bölüm Türkiye sınırlarında olmalarına karşın, yukarıda sözünü ettiğimiz kendi yasaları çerçevesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bağımsız aşiretler, Tiyyari, Txuma, Jilu (Cilo), Istazin, Baz ve Dez (Dız) dır. Bu aşiretlerin en büyük köyü 6 bin nüfusuyla Asitane'dir.

Asurların diğer bir kısmı Türk hukuku çerçevesinde varlıklarını sürdürenlerdir, bunlar da bazı alanlarda bağımsızdılar:

1. Asla Türk subaylarının komutası altında askerlik yapmazlardı.

2. Bal, tütün ve koyunlarından elde ettikleri tereyağının ticaretini yapmalarına karşın, Türkler Van ve Musul'da yaşayanlardan aldıkları gümrük vergisini onlardan istemezlerdi.

3. Türkler asla nüfus sayımı yapmadıkları gibi, bu insanların sayısını da bilmezlerdi.

4. Türklere üç yılda bir ödedikleri verginin miktarı Patrikleri'nden aldıkları bir mektup ile kendileri tarafından belirlenir, fakat asla bir Türk bu bağımsız ülke topraklarına giremezdi.

1895'te Türk ordusu, şimdi Tiyyari yakınında bulunan Geramun ve Halmun adındaki köylere vergi toplamaya geldi ve bunun üzerine Tiyyari erkekleri Türklere saldırıp onlarla savaştılar ve Türkler bütün araç gereçlerini, çadırlarını bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar. 1897'de Musul'dan Başkale'ye gelen 400 güçlü Türk erkeğinden oluşan bir tabur gizlice Tiyyari'ye girdi ve geri çekilme isteklerini geri çevirdiklerinde Tiyyari erkekleri subayların kılıçlarını ve tüfeklerini ellerinden alınca Türkler canlarının bağışlanması için yalvarmak zorunda kaldılar.

Türkler bu olanlar üzerine Mar Samcun'a bir mektup göndererek, silahlarının güvencede tutulması için ricada bulundular. Patrik bu ricayı dikkate alarak, silahların güvende olup olmadığını kontrol etmeleri için adamlarını gönderdi. Başka bir zaman da buna benzer olaylar yaşandı, örneğin Txuma'da Türkler yine bir yenilgiye uğratıldılar. 1910'da Barzan Şeyhi ve ailesi Txuma'ya sığınarak, Türklerin elinden kurtulmayı başardılar. Txuma halkı onları korudu ve Türklerin onların teslim edilmesi isteklerine karşı geldi. Türkler sürekli olarak Tiyyar kurşun madenini istiyor fakat bu istek yanıtsız bırakılıyordu. 1870'te, Van Valisi, tüm Malikleri, diğer Asur liderlerini ve Patrik'i Van'a kendisiyle görüşmeye davet etti. Vali Paşa, hem dünyevi hem dini işlerin bir kişiye yüklenmesinin haksızlık olduğunu, Patrik Ruwil Samcun'un babası Benyamin Beyin bağımsız aşiretlerden oluşan ve Türkler tarafından ücretleri ödenecek olan bir jandarma gücünün de desteğiyle dünyevi yönetimi üstlenmesi ve bu alanda Vali'ye de danışması gerektiğini ve din yönetimi alanında yetki sahibinin de tek Patrik olmasının uygun olduğunu söylemiş ve bu konuda onlardan olumlu yanıtlar beklemiştir. Aşiretler bunu bağımsızlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik bir oyun olarak algıladılar ve böylesi bir bölünmeyi kabul etmeyip, "Bizler Patrik'imizin liderliğinde yaşayıp öleceğiz ve kendi yasalarımızı koruyup onlara uyacağız; başka hiç bir kural ve yönetim tanımıyoruz" dediler ve önerileri kabul etmediler.

Patrik daima, Türk yönetiminden bağımsız olarak kendi ulusunu yönetir diye tanınırdı. Türk hükümetinin vali ya da mutasarrıfının yaptıklarından hoşnut olmadığında şikayetlerini bildirir ve resmi şikayetleri dikkate alınıp böylesi durumlar ortadan kaldırıldı. Van ya da Dez gibi hükümetin bulunduğu yerleri ziyaret ettiğinde, askeri bando ile karşılanır ve selamlanırdı. Kemal Paşa da Mar Samcun'u bu şekilde karşılamıştı. Mar Benyamin Samcun'a ikinci ve üçüncü Mecidiye nişanının yanısıra 1913'te Osmaniye'nin üçüncü nişanı da bağış edildi.

Bu altı aşiret Livan, Tal, Ku, Gavar, Lower, Barvari gibi çevre bölgeler üzerinde de söz sahibi idiler. Bu yöreler olmaksızın yeterli yiyecek elde edemezler ve koyunları için gerekli otlaklardan yoksun kalırlardı.

Burada şunu da açıkça belirtmeliyim ki, Dez kaymakamı Haydar Bey, Kamil Paşa gibi insanlarımıza çok iyi davranan ve Müslüman–Hıristiyan ayrımı gözetmeyen önemli Türk memur ve subayları da vardı, fakat böyle insanlar devletleri huzurunda itibar ve konumlarını çok geçmeden yitirdiler.

Büyük Savaş sırasında Türkler tarafından Musul'a götürülen iki Txumalı kadın geriye, bizlerin arasına döndü. Döndüklerinde, onlara orada nasıl davranıldığını sorduk; bize, Haydar Bey'in çok iyi davrandığını ve diğerlerine de bize karşı saygılı olmaları için emirler verdiğini fakat ikinci derecedeki memurların gaddarlık yaptıklarını söylediler. Bu genelde yaşanan olaylara yalnızca bir örnek olarak verilmiştir.

Kürtler ile ilişkilerimiz

Kürtler Asurların Hakkari yöresindeki bağımsız ve lider konumunu benimsediler; örneğin, Çölemerik'in kuzeyinde bir bölge olan Selay'ın ağası, yukarı Tiyyari'deki ileri gelenlerce seçildi ve yapılan seçimin sonucu bir mektupla Patrik'in onayına sunuldu ve Patrik bölgenin kaymakamına onun da onayını almak için bir yazı yazdı. Ağanın Selay halkı tarafından bağımsız bir şekilde seçilmesi veya liderlerinin Çölemerik'teki kaymakamın yet-

kisi kapsamında atanması duyulmamış bir şeydi...

Güney Barvari "Mira"sı Hıristiyan bölge sınırı üzerindeki Aşağı Tiyyari'de seçilmişti; bu bölgenin Malikleri ve diğer liderleri bu seçim sonunda yeni Mira'yı makamına yerleştirmek için Barvari'ye inerlerdi. Bu gelenek yörede, eski Kürtçede başkan anlamını taşıyan bir sözcüğün uyarlaması olan "Dumirana" olarak bilinir. Aynı işlemler Txuma'nın Hıristiyan sınır bölgesindeki belirli Kürt köylerinin "Majwar"ının (ikinci başkan) seçiminde de uygulanırdı. Çünkü bu kişiler Malik tarafından seçilir ve atanırdı. Dizan bölgesinde–Yukarı Tiyyari sınırı üzerinde– "Majwar" seçimi aynı şekilde yapılırdı ve orada düzenden sorumlu tutulan kişi "Reis"ti... Onları makamlarına yerleştiren yani atamada bulunan Kürt aşiretinden olanlar değil aksine Hıristiyan Malik'ti.

Diğer yandan, Asurlar arasındaki Malik ya da başkan seçiminde Kürtlerin herhangi bir etkisi sözkonusu değildi. Bu yerleşik Kürtler, bir bakıma, yaşadıkları topraklarda hüküm süren gelenek ve göreneklere bağlılık gösterirken bir yandan da, kendi dinlerinin tam bağımsızlığından ödün vermiyorlardı.

Kürtler ve Hıristiyanlar arasında sık sık ortaya çıkan savaş durumlarında, Patrik işe el koyar ve iki tarafın da liderlerini kendi patrikliğine ya da uygun bir yere çağırarak bir araya getirip anlaşma ortamı doğması için bir tür Barış Konferansları platformu oluştururdu. Bu Barış Konferansları'nda usûl şöyle idi:

Patrik ve seçilmiş birkaç danışman kabul odasında yerlerini alırlar ve ardından savaşan iki tarafın da liderleri odanın kendileri için ayrılmış bölümlerine sessizce oturup beklerlerdi. Sonra Patrik ayağa kalkar ve barışın gerekliliği, savaşın hukuksal esasları gibi konular içeren konuşmasını yapar, en sonunda onlara birbirlerine dostluk ifadesi olan barışçı selamlarını sunmaları için emir verir, böylece uzlaşma sağlanmış olurdu. İki taraf da ayağa kalkarak, ciddi bir şekilde birbirlerine selam verirlerdi. Bunun ardından, istedikleri biçimde oturup, birbirlerine sigara tutar ve birlikte kahvelerini içerlerdi. Patrik herşey tatlıya bağlandıktan sonra kimin kime zarar ödemesinde bulunacağını du-

yurur ya da önceden yapılan düzenlemeler gereği böyle bir ödeme sözkonusu değilse şu tarihte, şu şu isimli aşireteler arasında barış görüşmeleri yapılmıştır diye kayıt tutulması işlemine geçerdi. Bu dökümanlar Patrik ve iki taraf liderlerinin mühür ve imzaları ile birlikte saklanırdı.

Patrik bir Kürt ailesince konuk edilmişse, büyük bir onurla ağırlanırdı ve Kürt lider bütün süvarileriyle birlikte, ona hoşgeldin diyebilmek ve karşılamak için onu almaya gider ve konuk olacağı eve kadar eşlik ederdi.

İki Kürt klan arasında doğan bir anlaşmazlık durumunda danışmak için ya da hakemlik yapması için Patrik'in çağrılması olağan bir şeydi; 16 yıl kadar önce meydana gelen bir olayı aktarmak istiyoruz: Artoşnay* Köçer (göçer)lerinin Ağası Hacı Bey, Benyamin Mar Samcun'a aynı klandan yerleşik Kürtlerin lideri olan Şakir Ağa ile uzlaşmalarında yardımcı olmasını rica etmeye geldi.

Patrik Livan bölgesine giderek, her iki lideri de oraya görüşmek için çağırdı ve onları uzlaştırdı. 1910'da tekrar Patrik Çölemerik Kürtlerinin iki düşman tarikatını bir araya getirdi ve onlarla kabul odasında görüşmeler yaptı, bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Kısaca belirtmek gerekirse, Hakkari bölgesindeki Hıristiyan yörelerde Hıristiyanların liderliği ve oralarda yaşayan Kürtler bizim Kürtler ili ilişkilerimiz genel olarak dostça idi. Bu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Doğal olarak savaşlar ve anlaşmazlıklar da ortaya çıkıyordu. 75 yıl kadar önce, tamamen yerel bir çatışma büyük bir felakete dönüştü. Çölemerik çevresindeki belirli Kürt liderleri–aralarında Nurullah Bey de

*Köçer göçebe demektir. Bir Kürt soyundan olan insanlar ya göçebe ya da "yerli" yerleşik olurlardı. Bir kısmı bir köye yerleşiyon, diğer bir kısım da göçebe olarak oradan oraya göçerek yaşıyorlar ki, binlar da hemen kendilerine bir ağa ya da lider buluyorlar. Akrabalık ya da kandaşlık yerleşikliğe geçişte de asla unutulmayor ve iki tür aşiret de kendilerini daima aynı soydan geliyor diye kabul ediyorlar. Artuş Kürtlerinde aşiretin büyük bir kısmı daha önce Ermeniler ve Asurların–olan köylere yüzyılın başında yerleşti. Belki de klanın üçte biri eski çingene yaşamını seçti. Kitaptan anlaşıldığına göre, kandaşlık bağı çatışma ve kavgaları her zaman önleyemiyor. *W. A. Wigram*

vardı– ile aramızda bazı özel mülklerin ve kiliselerin yönetimi konusunda bir anlaşmazlık çıktı; savaş başladı ve bizimle başedecek güçleri olmadığından kendilerine bize karşı destek güç sağlamaları için Botan'dan Bedirxan Bey'i ve tüm diğer Kürt aşiretlerini yardıma çağırdılar. Bize karşı toplu olarak savaş açmış oluyorlardı böylece... Kabul edilmelidir ki, bizim aşiretlerimiz çok akılsızca hareket ederek, ortak savunma yapmak için birbirlerini desteklemediler ve böylece yenildik; korkunç bir katliam yapılmıştı, bu katliam yalnızca savaşan erkeklerimize değil aynı zamanda kadınlarımıza ve çocuklarımıza da yöneltilmişti. O zaman Patrik olan Mar Abrahem Musul'a gidip İngiliz Konsoiosluğunda sığınacak bir yer buldu ve Büyük Britanya'ya yardım için başvurdu.*

Katliamdan iki yıl sonra Nurullah Bey Patrik'e uzlaşma isteğini bildirdi ve Patrik bu ricayı geri çevirdi. Patrik her şey için çok geç kalındığını bildirdi. "Aramızdan birinin, bir tarafın Kürtler ve Asurlar'ın birlikte yaşadıkları tüm Hakkari bölgesini yönetmesi gerekiyordu. Bölge bölge yönetimi dağıtmamız imkansızdır" dedi. Son olarak, Kürtler üzerine, İngilizler ve Asurlar'ın düşüncelerinde bir aziz olarak yeri olan Kraliçe Victoria'nın gücü ile bir baskı yöneltildi. Bedirxan tutuklandı ve sürüldü ve Asur ulusu kendi topraklarına yeniden yerleşti. O zamandan 1914'e kadar İngiliz konsoloslarının yardımlarıyla tüm Asur Hıristiyanlar üzerindeki Patriklik hakları Emir Bedirxan zamanında Patrik'e verildi ve bununla da kalınmayıp, Patrik, Hakkari'nin yöneticisi ve başprens olarak Kürtler ve Asurlar tarafından tanındı.

Patrikliğe sunulan Muhammed Fermanı

Hakkari'de yaşayan Müslümanlar arasında bilinen bir şey peygamberleri tarafından kilisemize sunulan özel bir ferman vardı

*İngiliz Konsolosu, Asuroloji uzmanı olarak ün yapmış olan Hermez (Hürmüz) Rassam idi. İstanbul'da onu destekleyen Sultan'dan gerekli emirleri alan büyükelçi Stratfonrd Canning idi. *W. A. Wigram*

ve evrensel bir inanca göre, ona ait özel bir bıçak kilisemizde Bedirxan Bey zamanına dek korunmuştur (1845). Yılda bir kez Çölemerik için seçilen Molla gelir ve bu fermanı halk önünde okurdu. Hıristiyanlarca kesilen etleri yemeyen sofu Müslümanlar, Patrik ailesinden bir kişinin kestiği herhangi bir hayvanın etini hiç tereddüt etmeden yerlerdi.

Bu dökümanlar Patrikliğin hazineleri arasında saklanırdı; daha sonra ele geçirilen ferman Bedirxan'a getirildi ve gösterildi. Bedirxan, "Allah'ın gazabı beni peygamberin fermanına karşı hareket ettiren Çölemerik'in Nurullah Bey'inin üzerine olsun. Bu fermanın bu kilisede olduğunu bilseydim asla onlara karşı gelmeye kalkışmazdım" diye bağırdı.

Ferman iri bir yazıyla altın harflerle parşömen üzerine ve ortasına bir el baskısı yapılarak daire şeklinde yazılmıştı. (Bu Arapça el yazmasının antik bir tipidir) Bıçağın sapı gümüştü ve başında mercan dizisi vardı, ağzına da altınla bir yazı yazılmıştı.

X. Büyük Savaş

Şimdiye dek ulusumuzun aşiret statüsü taşıyan bölümlerini inceleyip aktardık. Bu aşiretlerin yaşadığı topraklar üzerinde Osmanlı yönetimi asla yayılmacı bir politika izlememiştir ve konumları bakımından 200 yıl kadar önceki Kuzey İskoçya'ya benzemekteydiler.

Dağlarımızda yaşam çok zor olduğundan, bu insanlar büyük güçlüklerle karşı karşıyaydılar. Fakat bu zokluklar bu insanların taşıyamayacağı kadar ağır olmadığı gibi birtakım avantajları ve hoş yanları ile önplana çıkabilmekteydiler. Bu güç yaşam koşulları eski gelenekler gereği insanlarımızın silah taşımaları ve kendilerini savunma zorunluluğunu doğurmuş ve böylece insanlarımıza ailelerini ve mallarını Kürt saldırganlara ve Türk memurlarına karşı koruma şansını vermiştir. Osmanlı hükümetinin ve küçük memurlarının kaprislerine göre hareket eden "Rayat" denen insanlar diğerlerinden farklıdır.

Tamamen kendi yönetimleri altında bulunan Hıristiyanlar'a karşı Türklerin aldıkları çirkin tavırların zulüm dolu yansımalarının tümünü burada aktarmak oldukça uzun bir Kürtlerin baskı ve türlü haksızlıklarla topraklarından edilmelerini beraberinde getiren olaylar dizisini tamamen anlatmak da bir o kadar zor olacaktır. Kişisel gözlem ve bilgilerden yararlanılarak ortaya dökülebilecek olan örnekler, Gawar'da olanlar ve Xananis'te kilise

mallarına yapılanlardır. Bu çerçevede baktığımızda, yüzlerce kez Hıristiyanların yaşadıkları köylerin boşaltıldığını, insanların evlerinden sebepsiz yere çıkarldığını ve buna benzer olayların Bala, Kalanis gibi birçok köyde ve tüm Şemdinan yöresinde yaşandığını söyleyersek sanırım sizleri biraz olsun bilgilendirmiş oluruz. Bu yörelerdeki insanlar eğer ölmekten kurtulduysa gönülsüz de olsa, Rusya'ya kaçar ve bir süre orada kalırdı.

Rayat olan bir Hıristiyanın güven içinde "benim" diyebileceği hiçbir şey kalmamıştı; sahip olduğu her şey yerel bir Kürt ağası ya da bir Osmanlı hükümeti memuru tarafından elkonularak ya da ortadan kaldırılarak, bir şekilde elinden alınmıştı. Bu zulüm ve kıyımların hepsini anlatmaya ne kitap dayanır ne de zaman... Yapılabilecek olan tek şey, kayda geçmiş yazılmış, çizilmiş olan çoğu olayın yinelenmesinden ileri geçmeyecektir.

Patrik Benyamin Mar Samcun 3 Ağustos 1914'te Van'a, Vali Tahsin Paşa ile görüşmeye çağrılmıştı. (Bu tarih, Türk yönetiminin tavrındaki kararlılığının ve yerel yöneticilerini bu doğrultuda eğittiğinin gösterilmesi açısından çok büyük önem taşır.)

Aralarında Asurlara götürülecek yardıma ilişkin uzun süren görüşmeler yapıldı. Bu yardım, Türkiye savaşa gireceği için, tarafsız kalmaları ve Rusların yanında yer almamaları koşuluyla yapılacaktı. Yanıt oldukça açıktı; tavrımız, Türklerin Hıristiyanlara karşı aldıkları genel tavırla paralel olacaktı ve Asurların yararı açısından, Patrik'in Maliklerle ve halkının ileri gelenleri ile yapacağı görüşmeler sonucunda bir yanıt verilmesi daha doğru olacaktı. Patrik bu nedenle Van'dan döndü ve tüm "Rayat" Hıristiyanlarının yaşadığı bölgelere, sakin olmalarını ve Türklere karşı tüm istenen şeyleri hakkınca yerine getirmelerini öğütleyen bildiriler gönderdi. Patrik gerçekten de Türklerin ne kadar dürüst davranacaklarını görmek için bekliyordu ve doğrusu çok yakın bir zamanda bu, bol bol görülmeye başlandı.

Ekim ayında Gawar'da yaşayan Hıristiyanlardan 50 kişi yerel yönetim merkezi Başkale'ye götürülüp orada öldürüldü. Kuzey Barvari yöresinde Türkler köylülerin evlerini, çocuklarının çoraplarına varana dek soyup soğana çevirdiler. Bir diyakon cana-

varca dövüldü; daha önce kilisede ayinde olduğu gerekçesiyle askerleri selamlamaya gelmemişti. Ağzına yanan kömürler doldurdular. Aralarında Kürtler'in çok beğeneceği, Liyil köyünden iki kadının da bulunduğu kadınları kaçırdılar. Bu, komuta subayının emriyle askerler tarafından yapıldı. Kadınlardan biri kocasının ve çocuğunun da kendisiyle birlikte gelmesi için onlara yalvardı, fakat ne yazık ki, gözlerinin önünde küçük çocuğunu ve kocasını ödürüp kadını alıp götürdüler. Zavallı kadın bu acıya dayanamayıp kendini kaybederek birliğin yolu üzerinde rastladığı ilk nehre kendini attı.

Bu arada bazı dost Kürtler özel olarak Patrik'e yazıp onun da tehlikede olduğunu, öldürüleceğini ve saklanması gerektiğini bildirdiler.

Çok iyi bilinmelidir ki, örneklerini sunduğumuz hiçbir saldırı, zulüm ve canavarlık yüksek rütbedeki kişilerin bilgisi dışında gerçekleşmemiştir. Bu kişilerin olan her şeyden haberleri olduğu gibi birçoğunu da, yönlendiren konumdaydılar. Her olayda Mar Samcun, detaylarıyla, her şeyi Van valisine ve kaymakama yazılı olarak göndermiştir.

Osmanlı memurlarında bir Hıristiyan adına saygı ve sempatiyi bir yana bırakın, hiçbir adalet ve merhamet belirtisi söz konusu olmazdı. Yaşadığım sürece asla o acı ve terör dolu günleri unutabileceğimi sanmıyorum. O günlerde evimizde her gün her gece toplantılarımız oluyor ve günün değerlendirmesi, olaylar, neler yapılabileceği gibi konular tartışılıyordu.

Türkiye savaşa gireli ne düzen ne yasa kalmıştı ortada... Kardeşimle sabah ikiye dek oturduğumuz her gün, gündüz Patrik'in evinin yakınlarında görülmeleri tehlikeli olan insanlar ve köylüler gece gelirler ve bize zulüm ve acı dolu öykülerini anlatırlardı.

Mezopotamya yöresini biraz olsun tanımış olan insanlar, dağlarımızda kar ve kurtların saldırı tehlikeleri içinde korkutucu gece yolculukları gerçeği ile ne demek istendiğini kolayca anlayabileceklerdir. Özellikle bir gece olanlar kafamdan hiç silinmiyor: 8 ayrı habercinin birbirinin ardından gelip, bir sürü şiddet

olayının anlattığı o geceyi biz, "Eyüp'ün Kederleri Gecesi" olarak adlandırdık. Bir katliam ve saldırı olayı anlatılırken, bir hizmetkar içeri girip, "Bakın, şu köyden şu kahin ya da şu liderin öldürüldüğünü söyleyen biri geldi" derdi ya da saldırılan bir köy ya da kaçırılan bir sürü kadından söz eden birinin geldiğini söylerdi ve bu, o 8 kişi tamamlanana dek sürmüştü.

Evimizden yalnızca 3 saat kadar uzaklıktaki Kırmi köyünden bir kadın içeri alındı; kadın yalın ayak, başı açık bir şekildeydi ve kucağında da 3 aylık bir bebek vardı. Patrik'in, benim ve erkek kardeşlerimin huzuruna getirilen bu kadının anlattıkları şunlardı: "Yatmak üzereydik ki, Çölemerik yolu üzerindeki köyümüze bir Türk müfrezesinin yaklaşmakta olduğunu haber aldık. Köyümüze girer girmez yiyecek istediler ve kadınların çoraplarını ve başörtülerini aldılar, çünkü yeterince çorapları ve başörtüleri yoktu onların... (Kışın yolculuk edenler kulaklarını soğuk ısırmasından korumak için başlarını iyice örtmek zorundadırlar.) Elimizdekileri onlara verdik ve yiyecek hazırlamaya koyulduk. Daha sonra ben bu hazırlıklarla uğraşırken evin birinde bir kadının çığlığını ve bir adamın, "Hizmetkarınız olurum, yeter ki karıma dokunmayın..." diyen acılı sesini duydum ve ardından kocam aniden içeri geldi ve bana kaçıp saklanmamı söyledi. Bunun üzerine beşiğe koştum ve çocuğumu kaptığım gibi oradan uzaklaştım. Sonunda buraya gelmeyi başardım ama, geride kalanlara neler olduğunu bilmiyorum."

Bu olay, 13 Kasım 1914 gecesi yaşandı. Çocuk öldü ve kadın birkaç gün korkulu anlar yaşadı ama şu anda hayatta... Sabah, diyakon Yuxanna'nın ve iki oğlunun Albaq'ta hükümetin hizmetinde bulunan bir Kürt, Kürşat Bey tarafından öldürüldüklerini duyduk. Yuxanna hükümetin daima güvenilir bir adamı ve yerel yöneticisinin –mutasarrıf– meclisinde üye olan birisiydi; biraz varlıklı birisi olduğundan kapısı daima konuklara açık olurdu.

Bu olaydan üç gün sonra, Patrik olayları öğrenmesi için güvenilir bir Kürt ulağı Albaq'a gönderdi. Ulak, 5 gün sonra yanında anlatacakları olan bir Hıristiyan ile birlikte döndü. Bu Hıris-

tiyan, "Albaq Hıristiyanları arasından çoğu genç erkek öldürüldü, tüm evler ve köyler yağmalandı, kadınlar ve küçük çocuklar esir alındı; esir alınanlar Şahin Ağa'nın evinde tutuluyorlar. Şahin Ağa onlara iyi davrandı ve zorla Müslüman olmaları için hiç bir girişimde bulunmadı. Samasa Yuxanna'nın karısı ve biri 9 diğer 11 yaşlarındaki küçük oğulları Kürşat Bey tarafından kaçırıldı ve şimdi kendi ahırlarından birinde tutuluyorlar. Kadının çocukları, anneleri ve kendileri için köyde ekmek dilenir hale geldiler; bazıları onlara istedikleri ekmeği verirken diğerleri "Babanıza gidin de o size ekmek versin..." diyerek çocukları geri çeviriyorlar" diye anlattı bize öyküsünü...

Fakat köylüler tüm Hıristiyan esirlere Şahin Bey'in gösterdiği saygıyı ve nezaketi göstermeye karar kıydılar ki, bu esirler uzunca bir süre* Şahin Bey'in evinde kalmışlardı.

Büyük bir gayretle "Bu bir Cihad Savaşıdır ve buna göre kafirleri doğru yola getirmeyi üstlenmeyen her Müslüman kendini Muhammed'in inancına ihanet etmiş ve dinden çıkmış olarak ilan ediyor demektir..." sözleri her tarafta yayılırken Şahin Bey'in yaptıkları da inancına ters düşüyor demekti ve büyük bir şeyi göze almış oluyordu böylece...

Büyük Savaş öncesi ve sonrasında yapılan bu zulümler, yerli ya da yabancı tanıkların raporlarına dayanarak yazıldı ve Avrupa'da yayınlandı; yabancı tanıklar Amerikalı, İngiliz misyonerler ya da İngiliz konsolosları idi. Aynı raporlarda, Ermenilerin nasıl eziyet edilerek öldürüldüklerinden de söz ediliyordu ve geçmişte yalanlanan gerçekler artık çok iyi biliniyor.

Tüm bunlar Türkler ile politik ilişkilerimizi gözden geçirmemizi sağlayan olaylardı, çünkü Osmanlı yönetimi altında Rayat Hıristiyanı olarak yaşayabilmemiz için hiçbir ümidin kalmadığı çok açıktı. Osmanlı yönetiminde yaşayan Asurların her yöresi köyü, kasabası aynı durumdaydı. Şemdinan'da, Norduz'da, Albaq'ta, Mar Biso'da, İyil'de, Gawar'da hep aynı şeyler yaşanıyor-

* Müslüman centilmenlerinin cömert tavırları ve inançlarının özündeki ilkelere uygun hareket etmeleri önceki soykırımlar sırasında gözlenebilir. Buna karşın bunlar sıklıkla, az rastlanan ve izole edilmiş görüntülerdir.

du. Köylere saldırılıyor, kadınlar ve erkekler kaçırılıyor ve öldürülüyordu; kalanlar da başka topraklara dağılıyorlardı. Fakat yapmamız gereken bir şey vardı ki sonunda bunu yapmaya karar verdik... 15 Şubat 1915'te Tiyyari'den 300 silahlı adam geldi Qudsanis'e ve ben, Patrik'in ailesi ve küçük erkek kardeşim onlarla birlikte Tiyyari'ye gittik. Patrik küçük kardeşim David'le ve tüm aşiretlerden gelen 500 kadar adamla orada kaldı, çünkü hâlâ bir değişiklik olacağı ve Türk hükümeti ile resmi bir savaşa girmek zorunda kalmayacağımız ümidini taşıyorduk. Ne yazık ki, hiçbir değişiklik olmadı ve 12 Mart'ta Patrik yanındakilerle birlikte Dizan yöresine ve 12 Nisan'da tüm aşiretlerimizden ileri gelenlerin oluşturduğu bir meclisin toplandığı Mar Dez köyüne ulaştı. Bu önemli toplantı, bundan 75 yıl önce Patrik Mar Abrahem'ın başkanlığında ulusun tamamının Hakkari Emirine karşı savaş açması kararının alındığı ve ulusun ileri gelenlerinin toplandığı büyük evde yapıldı.

Görüşmeler 5 gün boyunca sürdü ve en sonunda Patrik'in de izniyle Türk hükümetine karşı savaş açmaya ve İtilaf Devletleri ile anlaşmaya varılmasına karar verildi.

Bunun üzerine Van valisine ve kaymakama, Rayat kardeşlerinin karşı karşıya bırakıldığı zulüm ve kıyımlar karşısında Txuma, Tiyyari, Jilo, Baz, Istazin, Dizan aşiretlerinin Osmanlı hükümeti ile politik ilişkilerini koparmak zorunluluğu hissettiğini belirten bir resmi yazı gönderildi.

İlk çatışma Dez köprüsünde, bazı ileri karakol mevkilerimiz ile bir jandarma müfrezesi arasında oldu ve bu çatışmanın sonunda, Çölemerik elimize geçti. Orada, telgraf ofisinde, Van valisinden kaymakama gönderilmiş olan ve içinde aşiretlerin onlara karşı savaş açmasını engellemek için Patrik'in tutuklanmasının ne kadar büyük önem taşıdığı yazılı resmi bir mesaj ele geçirdik. Aynı ay içinde, Patrik Azarbeycan'daki Rus güçlerinin komutanı, General Çornazubof (Chornazuboff)'tan bir mesaj aldı; bu mesajı bize ileten Gawar'daki güçlerinin komuta subayı Andreyovski (Anderiovsky) idi. Ağa Petros Patrik'e, güçlerinin önünü kesmesini ve Ruslar ile güçlerini birleştirmesini rica eden

bir mektup gönderdi.

Patrik dağlılardan bir birlik oluşturdu ve Salmas'ta Rus Generali ile görüşmeye İran'a gitti ve orada bir prens gibi karşılandı. General, Patrik'e elimizde bulunan her türden tüfeğe büyük gereksinimleri olduğunu ve yardımımızı istediklerini söyledi. Olabildiğince çabuk bir biçimde bize yardım etmeleri için güçlerin yollanmasında anlaşmaya varıldı. 23 Haziran'da düzenli Türk ordusu Kürtlerin de desteğiyle, ellerinde bombaları, makineli tüfekleri ve dağ tüfekleri ile Musul'dan aşağı Tiyyari'ye karşı ilerlediler. Musul Valisi Haydar Bey'in komutası altındaydılar. Aynı zamanda, Çölemerik kaymakamı Artuş Kürtleri ile Yukarı Tiyyari bölgesine saldırıya geçtiler ve bunu toplu hücum izledi.

Kürtlerin elinde bombaları ve tüfekleri olduğu için bu korkunç bir savaş oldu, bizim elimizde ise yalnızca eski çakmaklı tüfekler vardı. Bu yüzden düşman kuvvetler Mar Sawa'ya kadar ilerleyebildiler ve kadınlarımız dağların daha yüksek kısımlarına çıkmak zorunda kaldılar. İki tarafta da kayıp çok fazlaydı. Saldırı sırasında Salmas'ta bulunan Mar Samcun 5 Ağustos'ta buradan, 200 Rus tüfeği ve fişeklerle döndü. Bu bizim bir kez daha saldırıya geçmemizi sağladı ve 3 gün sonra düşmanı Mar Sawa'dan çıkardık ve Derewa yakınındaki kaymakam güçlerini yendik. Patrik ailesi o sırada Mar Cabdiso (Abdişo) köyünde bulunuyordu, burası Tal bölgesinde idi ve Mar Samcun ve ulusun ileri gelenleri orada 10 Ağustos'ta durumu değerlendirmek için ikinci bir önemli toplantı yaptılar.

Bize yapılan ilk saldırıyı tamamen geri püskürttüğümüzü söyleyebiliriz; saldırılar hem düzenli hem düzensiz birliklerce gerçekleştirilmişti.

Bu arada kardeşim Patrik Musul Valisi Haydar Bey'den bir mektup aldı bu mektupta, "Hermez (Hürmüz), kardeşin, elimizde; halkına silahlarını bırakıp teslim olmalarını emretmezsen bil ki kardeşin ölecektir..." diye yazılıydı. Patrik yanıt olarak, "Halkım benim oğullarımdır ve o kadar çok sayıdalar ki, Hermez bunlardan yalnızca bir tanesi... O zaman ulusu için canını vermesinden daha güzel bir şey yoktur" diye yazdı.

Kilise meclisinde, Patrik'in söz verilen yardımın gerçekleştirilmesi isteminde bulunmak üzere bir kez daha Salmas'a gitmesine karar verildi. Patrik de bunun üzerine küçük bir tüfekli birlik ve ileri gelenlerden oluşan temsilciler heyeti ile birlikte yola çıktı. Tehlikelerle dolu gece yolculukları boyunca çok defa canlarını korumak için savaşmak zorunda kalmaları ve yiyecek azlığı onlara büyük güçlükler yarattı. Yine de sonunda Başkale'ye vardılar ve Patrik ona eşlik ednlere geri dönmeleri için izin verip, yalnızca aşiret liderleri ile yoluna devam etti ve Salmas'a, onu bekleyen Rus generali ile görüşmeye gitti.

Orada yaptıkları bir toplantının sonunda Patrik, Lizan liderini, oradaki konsolosa halkının bir temsilcisi olarak olanları anlatması ve durumlarını bildirmesi için Tebriz'e gönderdi. Söz verildiği gibi, güçler birleştirilerek zamanında güçlü bir ordu konumuna geçilmeliydi. O sırada Rusların söz verdikleri yardımda bulunmaları olanak dışıydı çunkû, onlar Salmas'taki güçlerini geri çekiyorlardı ve Patrik'e canlarını kurtarmak için onlar gibi hareket etmesi gerektiğini söylediler. Mar Samcun onların bu önerisini geri çevirdi ve son olarak onlara, "Halkımın yanına dönüyorum ve onlarla birlikte yaşayıp yine onlarla öleceğim..." dedi. Türk ordusu Sarıkamış'ta bozguna uğratıldıktan sonra * Rus birlikleri Salmas ve Urmiye'deki konumlarını yeniden aldılar. Ruslar Başkale'ye girdiklerinde, Mar Samcun bize dağlarda dayanmamız ve savaşmamızı bildiren emirler gönderdi. Ruslar ile yaptığımız anlaşma gereği onların bizim öncülüğümüzde ilerleyecekleri ümidi hala bizi ayakta tutuyordu fakat bu hiçbir zaman olmadı. Yavaş yavaş bütün ümidimiz tükendi ve sonunda, Mar Samcun yanındaki bir hizmetkar ile, onlardan hiçbir yardım alamayacağımızı bildirmek üzere bizim yanımıza, Dez'a döndü. Bu 3 ay boyunca, 5 küçük aşiretimiz kendilerine yapılan saldırılara karşı sonuna kadar dayanmışlardı ve en sonunda öyle oldu ki, ordudaki insanlarl0 tanesi bir Türk akçesi karşılığında, birbirlerine fişek satmaya başladılar.

Rabat yakınında, Txıma bölgesinde en son bir savaşa girişil-

*Bu 1 Ocak 1915'te oldu. *W. A. Wigram*

di, demin de anlattığımız cephane yokluğu sebebiyle, insanlarımız ellerinde bulunan tek silahları ile yani kamalarıyla savaşmak zorunda kaldılar; buradan da kolayca anlaşılabilir bu savaş sırasında neden adamlarımızın birkaçının Türk askerlerinin eline esir düştüğü... Yiyecek azlığı da bize zorluk çıkarıyordu; hiç tuzumuz yoktu ve bir avuç tuz 10 İngiliz şilingine satılıyordu; bu kıtlık bir çok hastalığa sebep oldu ve halkımızın çoğu açlık ve çıplaklık yüzünden rahatsızlanmıştı. Yeterli yiyecek bulunamadığından bir çok insanımız öldü. Elimizde hiç fişek kalmamışken dağlarımızı bırakıp, Rus ordusuna yakın ve daha güvenli yerlere gitmekten başka çaremiz kalmamıştı. Bu çareye başvurup yola koyulduk ve yolda gerek açlık gerekse bir Kürt birliğinin bulunduğu Albaq'ın çok yakınından geçerken yaptığımız savaştan dolayı birçok insanımızı yitirdik. Bu korkunç savaşta Kürtlerin kaybı bizimkinden daha çok oldu. 1915 Ekimi'nde, dağlı insanlarımızdan hayatta kalanlar Salmas ovalarına ulaştı. Binlerce insanımızı, savaş, hastalık ve açlık yüzünden yitirdik. Rus elçiliği bu noktada bazı girişimlerde bulundu ve insanlar hemen Hoy, Urmiye ve Salmas yörelerindeki Müslüman ve Hıristiyan köylere dağıtıldı.

O yılın Kasım'ında Mar Samcun Grandük Nikolas'ın emriyle Tiflis'e çağrıldı. Tiflis'te Patrik, krallığın konuğu gibi karşılandı ve büyük bir saygı ve yakınlık gördü. Rus Çarı, "Sizin ve ulusunuzun bir an önce, zafer kazanarak kendi memleketinize dönmenizi diliyorum..." diyen bir kutlama telgrafı çekti Patrik'e... Bu İran yöresinde, Ruslar ve Asurlar bir araya geldiler. Halk yeniden bir çarpışmaya girecek olursa, bir örgütlenmeye gidilmesi ve başlarında bir yönetim oluşturulması gerekiyordu. Amerikalılar ve İngilizler bize yiyecek, giyecek ve daha başka gereksinimlerimizde yardımcı oldular Ruslar aynı şekilde ve insanlarımızın gereksinim duyduğu her şeyde, doktor ve hastahane hizmeti vererek bizleri yalnız bırakmadılar. Gerçekten de bizim için ellerinden geleni yaptılar.

1916 Eylülü'nde, Patrik Rus generali tarafından harf meclisine çağrıldı ve 2 bin genç erkek kaydedildi, onlara İran yivli tü-

fekleri verildi ve çoğu Rus ordusu gibi silah ve gerekli aletlerle donatıldı. Kardeşim, Çar'dan başka bir kutlama telgrafı daha aldı. Bir sonraki ay, bu birlik savaşa gitti ve muharebelerde Masiru geçidinin ele geçirilmesinden, Harik'ten Urmiye'nin kuzeyine ve Başkale yakınına kadar ilerlemesindeki üstün başarıları ile önemini kanıtladı. Rus subayları dağlıların savaşta ne kadar değerli olduklarını gördüler fakat mecliste kardeşime, askeri disiplin sağlanmadan bu insanların zaferlerinin kalıcı olamayacağını ve tüm bunların bir değerinin olmayacağını söylediler. Bu asker grubu bunun üzerine, düzenli askeri eğitime alındı; kardeşim David grubun başkumandanlığını, Rus subaylar da danışmanlığı üstlendiler; aylar süren eğitimden sonra grup ürünlerini 1917'nin yaz aylarında Şemdinli çevresinde çıkan çatışmalarda sergiledi, bu bir dizi çatışmalardan biri, Türk ordusunun 9. Bölüğü ile girilen çatışma, bir diğeri Kürt topraklarına yapılan saldırılarda; Kürtlere saldırdıklarında, Oramar'a kadar geldikleri zaman oradan Urmiye'ye geri dönmek daha akıllıca olmasına karşın orayı işgal ettiler. Bu kahramanlıklardan etkilenen Çar, Patrik'e St. Anne Kilisesinin haçını ve yanındaki liderlerin bir kaçına da, St. Corç (George) Kilisesi'nin haçını gönderdi.

Bu arada, Rus Devrimi çalkantıları yaşanıyordu ve Rus ordusu İran topraklarında geri çekildi. Fakat giderlerken bize tüfek bazı silahlar, her tür cephane bıraktılar ve adamlarımızın eğitimini tamamlamak için birkaç adamlarını da bu görevden almadılar. Tüm bunlar için, sonuna kadar bizim yanımızda yer aldıkları, savaşta gösterdikleri kahramanlık ve biz Asurlara duydukları yakınlık için bu insanlara çok şey borçluyuz. Bazı üzücü olaylar da yaşanadı değil ama, bu tür şeyler Rusların bize olan güzel tavırlarının yanında devede kulak kalır.

3 Kasım 1917'de Mar Samcun, General Simoniof ile son askeri düzenlemeleri görüşmek üzere, Salmas'tan Urmiye'ye geçti. Kont Cozmin o sırada Urmiye ve Salmas'taki Asur güçlerinin komutanlığı ile görevlendirildi; o sıralarda Kafkaslar'da İngiliz Askeri Misyon subaylarından olan Yüzbaşı Gracey'in General Offley Shore'un emrinde bize katılmış olması da bizi yüreklen-

diren bir olay oldu. Hâlâ bizim için çok büyük değer taşıyan bir konuşma yaptı Urmiye'de... Bu konuşma, Patrik, Amerikan konsolosu, Amerikan Misyoner Dr. Sheed ve İran Kızıl Haçı'nın başkanlığında yapılan bir toplantı sırasında gerçekleşti. *

Yüzbaşı Gracey deneyimlerine dayanarak büyük bir dürüstlükle bazı öğütlerde bulundu. Urmiye'ye giderken, Urmiye ve Van arasında yaşayan Şekak Kürtlerinden Sımko (İsmail) Ağa'yı da ziyaret etti. Sımko bu görüşmede Büyük Britanya va doğal olarak Asurlar ile bir ittifak yapmak isteğini dile getirdi ve Yüzbaşı Gracey Mar Samcun'a bu isteği kabul etmesini önerdi. Kardeşim bu fikri beğenmedi, çünkü bir Kürdün dürüst olabileceğine inanmıyordu. Fakat, İngiliz subayın önerisine uygun hareket ederek bu isteği kabul etti ve Sımko bizim müttefikimiz oldu. Sonradan Andranik'in liderliğinde Ermenilerin eline geçen, Urmiye ile Van arasındaki bölgenin Sımko'nun kontrolü altında olması bu birlikteliği yararlı kılıyordu.

Artık Türklerin Kürt müttefikleri ile birlikte yaptıkları saldırılar karşısında kendimiz için savaşmak durumundaydık. Bu arada, Türkler İranlılar ile de gizli bir anlaşma yaptılar ve İran bize karşı önlemler almaya başladı. Bu topraklarda yaşayanlar arasında da bize karşı olumsuz duygular ortaya çıkmaya başladı ve özellikle Hoy gibi izole edilmiş olan Asur sınırlarına saldırılar yapıldı ve tüm Asurların bu topraklardan çıkması için istekler yoğunlaştı.**

---

* Bu konuşma Büyük Britanya'nın Asurları resmi olarak müttefiği kabul ettiğinin bir ifadesi idi. Yazar burada Dr. Sheed'in felaket dolu günlerinde Asur ulusu adına duyduğu coşku ve hiç tükenmeyen fedakarlığa tanıklık yapmak istiyor.

** Bu görüntü gerçekten de çok küçük bir kuraldışılık sergilemekteydi. İran, teoride, tarafsızdı. Aslına bakılırsa, İran tarafsızlığını sürdürme gücünde değildi ve ona sığınacak olanı koruyacak kapasitede olmadığıda açıktı... Doğal olarak, bu ülkeye sığınan kişi silahını kuşanacak ve kendini savunacaktı... Bu ülke toprakları savaşan tarafların hepsinin karşı karşıya geldiği bir alandı. (x) Hiç bir İran otoritesi bu duruma karşı çıkmadı. Bu da savaşın sonu kesin belli olmadığından, İran'ını en sonunda kazanacak olanı gücendirme korkusu yüzünden doğan bir aldırmazlıktı. Rus Çarlığı'nın çöküşü olacakların daha net görülmesini sağladı ve İranlılar savaşı kazanacak olan tarafta yerini almak suretiyle kendince kârlı bir politika izlemekteydi. W. A. Wigram

Patrik ve ulusun önde gelen insanları yazarak ya da sözle, onları Türk saldırılarından kendini korumak için buraya sığınmış konuklar olduğumuz konusunda ikna etmek için ellerinden geleni yaptılar. Tebriz'deki yabancı konsoloslar, en azından dağlarda karlar eriyene kadar, bu topraksuda kalmamız ve yaşamamızın tehlikeye girmemesi konularında etkilerini kullanarak izin almaya çalıştılar. Fakat İranlıların verdiği tek yanıt insanlarımızın işlediği bir dizi cinayet ve böylece ortaya çıkan düşmanlık görüntüsü gerekçeleriyle dolu olumsuz bir yanıttı.

Şimdi daha büyük bir tehlikenin içindeydik. Ruslar bir başkasını yok etme uğraşında idiler; İngilizler bizi bırakmış görünüyorlardı; dağlarımız karla dolmuştu, Türkler saldırı hazırlıkları içindeydi ve "Cihad Ruhu" Müslümanlar arasında bir kez daha yoğunluk kazanmıştı.

24 Şubat 1918'de tüm bu gelişmelerin sonucunda bir patlama oldu; büyük bir Müslüman kalabalığı caddelerde toplandı, ellerinde sancaklar ve "Ya Hüseyin" diye ortalığı çınlatan, Şiilerin savaş naraları bu kalabalık görüntünün ateşli bölümleri idi. Tüfekler ve bombalarla savaş korkunç bir şekilde başladı. Şehirde oldukça küçük bir birliğimiz vardı fakat bu birlik Kont Cozmin'in emri altında bunun gibi ani olaylar için hazır olarak beklemekteydi. Kahraman Rus subayları ve onunla birlikte bulunan Ağa Petros, Malik Xosaba ve liderlerimizden bazıları, silahlanan ve dinlerinin, Türk İmparatorluğunun simgesi sancakları ellerinde taşıyan bu kalabalık Müslüman topluluğun fanatik ruhunu yakından tanımış oldular.

Her taraftan "Tüm Müslümanların Birliği" ve "Tüm Kafirler Kahrolsun..." gibi bağırtılar duyuyorduk ve en sonunda şehrin yakınındaki bir köyden ateşler edildi ve böylece büyük bir patlamayı önleme ümidi sönmüştü. Artık bütün hızıyla savaş başlayacaktı. Kasabada iki gün bir gece boyunca korkunç bir savaş yapıldı ve burada Müslümanlar püskürtüldü, ağır silahları ve diğer silahları ele geçirildi. Liderlerinin çoğu tutuklandı. Geriye kalanlar da İngiliz Misyon Kurumu–Elçiliği'ne İtilaf devleti kimliği ile sığındılar ki o sırada Patrik orada konuk olarak kalı-

yordu. Patrik, ailesinin ve halkının bir kısmının kaldığı Salmas'a, Urmiye'de olduğu gibi orada da Müslümanların bir araya gelip silahlanacaklarını ve yollarda insanlara saldırıp hatta öldüreceklerini, sakin olmalarını bildiren oldukça sıkı emirler yazdı.

Örneğin, bir bölük askerimizin yarısı bir günde, Xusrabad'dan Dilman'a, burada müfrezeye ait kumanyayı almaya geldi ki askerlerimizin müfrezesi Xusrabad'da konuşlandırılmıştı. On asker yiyecek almak için pazara inmişti ve aldıklarını yerlerken silahları hükümetin adamlarınca çalındı. Doğal olarak, askerlerimiz silahlarını zorla geri almak isteğinde yerler ve doğrusu çok eski dönemlerden beri dağlarda yaşayan insanlarımızın mücadele şekli olduğu için hiç de zor olmayacaktı.. Fakat Patrik'in yazılı emri kendilerine gösterilince, bu isteklerinden vazgeçtiler ve Patrik, İranlı valinin evine götürülen silahları barışçı ve arkadaş tavrıyla geri alabildi. (İranlıların geleneksel mertlik ve güvenilirlikleri Sasani hanedanıyla birlikte yok oldu. Şimdi, İranlı, bir düşmanı varsa, önce onun dostuymuş gibi davet edip, sonra zehirleyerek ya da hançerleyerek öldürmek gibi sinsice bir yöntem kullanıyor.

Urmiye'de barış ortamı kurulduğunda, Patrik Müslümanlar ile aramızdaki konuları bir düzene koymak için orada kaldı. Sabah dokuzda başlayan görüşmeler öğleden sonra saat ikiye kadar sürdü. Bu uzun tartışmaların sonunda Patrik, İranlıları Urmiye'ye Türklerin saldırılarından korunmak için sığındığım ve topraklarını onlardan almak gibi bir niyetimiz olmadığı ve koşullar uygun olduğu zaman dağlarımıza dönmek niyetinde olduğumuz konularında ikna etmeyi başardı. Sonra Patrik Salmas'a gidip oranın ileri gelenleri ile de aynı görüşmeleri yaptı. (Bu ileri gelenlerin lideri İzak Al-Mümalık idi) Sonra Urmiye'de bir süre barış ortamı korundan, bu da Asurların oluşturduğu bir meclis yönetiminde gerçekleşti; yine bir süre için Müslümanlar ve Hıristiyanlar bir arada çatışmadan ve bir adalet düzeni içinde yaşayabiliyor gibi göründü.

Mar Samcun (Şamun)'un öldürülüşü

16 Mart 1918'de kardeşim Patrik, bir Kürt Ağası olan Sımko İsmail Ağa tarafından bir mektup aldı. Mektupta, iki gün kadar önce Samuel adında ağanın güvenilir bir arkadaşından da duyduğumuz şeyler, Sımko'nun Patrik ile uygun bir yerde buluşup barış konusunu görüşmeyi çok istediği idi. Mektup şöyle sürmekteydi: "Dilman kasabası yakınında yer alan Koni şehrine geldim ve beni ziyaretinizle onurlandıracağınız ümidindeyim, burada birlikte bir şeyler konuşabiliriz."

Bu çağrı oldukça doğal görünüyordu. Sımko İngiliz subayların önerisiyle kabul ettiğimiz bir müttefiğimizdi. Askeri konum daha sonra değişmişti; biz Sımko'yu müttefik olarak kabul ettiğimizde, Ruslar iktidarda idiler. Ruslar parçalara bölündüğünde, Mar Samcun ve Sımko'nun artık bir araya gelip bundan sonra neler yapılacağı konusunda görüşmeleri gerekiyordu. Onun davetini kabul etmeye ve bir dostumuz sayarak görüşmeye karar verdik.

Patrik binek arabasını hazırlattı, birkaç Rus subayı eşliğinde ve kendi süvarilerimizden oluşan küçük bir grubun koruması altında görüşmenin yapılacağı yere gitti. Saat 4 sularıydı ki, iki atlı dörtnala gelerek bize Patrik'in öldürüldüğü haberini getirdiler. Önce inanmak istemedik, fakat Rus subayı, Binbaşı Kondriatof kendisi de yaralı bir halde gelip bize ayrıntıları anlatıp, bu korkunç cinayetin nasıl gerçekleştiğini söyleyince inanmaktan başka yolumuz olmadığını anladık.

"Mar Samcun Koni şehrinde Sımko ile görüşecekleri yere geldiğinde, evin çatısında ellerinde tüfeklerle bekleyen adamlar görünce önce yalnızca bizi görmek için geldiklerini düşündük. Sımko Patrik'i karşılamaya çıktı, onu büyük bir saygıyla karşıladıktan sonra, birlikte çay içmek için içeri götürdü. Mar Samcun son derece büyük bir nezaket çerçevesinde barış hakkındaki görüşlerini sundu. Büyük bir içtenlikle söylüyorum ki, İran'a herhangi bir zarar vermek niyetinde olmadığımız gibi, burada

kendimiz için bir yer işgal etmek isteğinde hiç değiliz. Biz yalnızca Türklerin ve diğerlerinin saldırılarından kendimizi korumaya çalışıyoruz dedi. "Simko onun bu fikirlerine tamamen katıldığını, içtenliğine inandığını" söyledi ve Patrik bu olumlu konuşmaların ardından ayrılmak üzere ayaklandı. Simko ona kapıya kadar eşlik etti ve elini öptü. Simko'nun süvarileri bize yolumuzda eşlik etmek için hazır bekliyorlardı. Mar Samcun ve ben arabamızdaki yerlerimizi aldık ki aniden Mar Samcun'a ateş edildi ve ardından bunu çatıdan, pencerelereden, hemen her taraftan tutulan yaylım ateşi izledi. Süvarilerimizden 40 kişi kadadı ya yaralanmış ya da öldürülmüştü ve aralarında kardeşim David'in de bulunduğu bazıları, bu karşıklık içinde Ermenilerin oturdukları evlere sığındılar."

Patrik'in vücudu ellerinden Malik Smuyil (İsmail)'in oğlu Daniyel'in liderliğinde Txumalı ve Tiyyarili adamlardan oluşan bir birlik tarafından kurtarıldı. Patrik'in vücudu Kildani Kilisesi Piskoposu Mar Petros ve kendi kilise meclisimizden Piskopos Mar Eliya tarafından tüm piskoposlara yapılan güzel bir törenle gömüldü. Mezarı Ermeni Katedrali'nin içindedir. Saygı duydukları ve sevdikleri bu insana saygılarını sunmak için bu üç kilise birleşti.

O sırada, savaşta yer alan adamlarımız tarafından bazı kağıtlar ele geçirilmişti, bunlar bugün bildiklerimizin doğruluğunu göstermsi açısından çok önemli bir evraktır. Yazılanlara göre, Hıristiyanlar'ın, özellikle de küçük ulusumuzun zeki, bilgili lideri olan kardeşimin yok edilmesini içeren bir plan yapılmış ve bu İranlılar tarafından, Simko gibi bir hain kullanılarak gerçekleştirildi. Bu bir kişinin kaybı, onların düşüncelerine göre, Asurların bir daha kendilerine gelmesini engelleyecek büyük bir darbeydi. Zavallı İranlılar bilmiyorlardı ki, Benyamin Mar Samcun aramızda onlara sempati ile bakan tek insandı ve Tanrı'nın huzurunda bütün dürüstlüğü ile İranlılarla bir savaş çıkmaması için elinden geleni yapan tek insan yine oydu... Hiç anımsamıyorlar mıydı ki, Ruslar ona ne zaman suç işlemiş bir Asur'u gönderse-

ler, o hiç tereddüt etmeden bu kişiyi, ulusunun lideri konumunda yargılama yetkisine sahipken, daima İranlı bir valiye gönderir ve böylece bu suçlunun yargısı İran hukukuna göre yapılırdı. O zamanlarda ona neden bu şekilde davrandığını soranlar olduğunda Patrik, "Çok az sempati duyuyorsunuz onlara, sanırım. İranlılar, sizce ülkelerinin her şeyinin Rusların ellerinde olduğunu görerek ne kadar büyük bir baskı altında değiller mi?.. Biz Asurlar, onların topraklarına sığınmış olduğumuzu düşünerek bu yönde akıllıca davranmalıyız. Bunun tersi hareket etmek insanlık dışıdır, onları iki ateş arasında bırakmamalıyız" derdi.

Urmiye'deki ordunun bir bölümünün Salmas'a gelerek Sımko'nun esas mevkisine saldırdığını söylemiştik. Bu kuvvetler Ağa Petros ve Rus Subayı Kont Cozmin tarafından komuta ediliyordu ve onların yanında da kardeşim David, Tiyyari Malikleri, Berku, Smuyil, Xosaba ve Osana vardı. Sımko'nun Çıra kalesine saldırdılar, şiddetli bir savaştan sonra kaleyi aldılar. Sımko ve onun çok yakın adamları kaçtılar ve Hoy'a, özellikle kadın ve çocukların aralarında bulunduğu 3800 Hıristiyanı katlettikleri yere sığındılar. Bizim kuvvetlerimiz Çıra kalesini aldıktan sonra Urmiye'ye döndü o arada Van'da silahlanmış olan Ermenilerin cephaneleri tükendiğinden Türklere bu kasabayı teslim etmek zorunda kaldıkları şeklinde bir haber aldık. Bu bize büyük bir darbe oldu, çünkü böylece her yanımızdan, Türkler, İranlılar ve Kürtler tarafından sarılmış oluyorduk.

Sımko'nun kalesi düştüğünde birçok kağıt geçti elimize... Bu kağıtlar Urmiye'ye Dr. Sheed'e çevirmesi için gönderildi. Bunlardan birinin Hoy valisinden gelen ve çevrelerindeki Hıristiyanlara vurulacak bir darbe planı içeren; bir diğeri ise Mar Samcun'un ölümünü duyan İran veliahtının bekleme odasında birden ayağa fırlayıp nasıl sevinçle ."O zaman Sımko bizim valimiz olarak onurlandırılacak..." diye bağırdığını anlatan bir mektuptu...

Dilmanlılar, dağılmış klanların Kürtlerinin büyük bir bölümü için bize karşı bir kuvvet oluşturdular; bir kez saldırdık onlara ve 19 Nisan'da şehri ele geçirdik. Bu sırada İran ordusuna büyük

kayıplar verdirdik ve bazı ağır silahlarını da ele geçirdik. Ayın 23'ünde –1918– kardeşim Pavles (Pavlıs) Salmas'taki Asurlar'ın Patrik'i seçilerek Urmiye'ye götürüldü ve orada 29 Nisan'da şehirdeki Meryem Ana Kilisesi'nde 4 piskopos tarafından Katolikos ve Patrik olarak kutsanarak atandı. Piskopos Mar Xnaniso, Başpiskoposlar; Mar Eliya, Mar Yawsep ve Jilo'dan Mar Sargis idi. Ulusun tüm ileri gelenleri de ordaydı ve ayinden sonra cübbelerinin içinde ellerinde buhurlar, büyük ziller bulunan tüm kilise adamlarıyla birlikte dini törenin havasını duyarak ağırbaşlılıkla kiliseden bir alay halinde ayrıldık. Ordunun üçüncü kıtası şehrin kapısında sıraya girmiş beklemekteydi ve biz büyük bir ihtişamla, eski dostumuz Bay Nisan'ın sorumluluğu altında konuk olarak kaldığımız İngiliz Misyon binasına geldik.

Bu olay tehlikelerle dolu yaşantımızda hoş ama küçük bir parçaydı. Savaş sürüyordu ve bu ayın sonundan önce, üçüncü taburu, Hacı İbrahim Efendi komutasında Revandız'dan Uşnu'ya gelen Türk ordusunun 6. Bölüğü ile çarpışmaya göndermemiz gerekiyordu. Burada çatışma üç gün sürdü ve Türk ordusu yenilerek Revandız'a kadar kovalandı; savaşta 37 esir ve çok sayıda cephane ele geçirmiştik.

Kuzeyden başka bir saldırıya uğradık ve saldırının durdurulmasından önce düşman Urmiye'den yalnızca 10 mil uzaklıkta bulunan Barandız nehrine kadar yanaştı. 8 gün süren mücadeleden sonra onları geri püskürtebildik ve aralarında 24 subay ve iki generalin bulunduğu 350 esirden başka büyük bir fişek stoku, çok sayıda yivli tüfek, 8 parça ağır silah ele geçirdik. Takip Kale Pesva'ya dek sürdü.*

O sırada, Ali İhsan Paşa (Daha sonra, İngilizler Musul'a ilerlerken Mezopotamya'da Türk ordusuna komuta etmişti) komutası altında 5. Türk Bölüğü Hoy'dan bize doğru gelmekteydi. Ali İhsan Paşa'nın komutasında Türk bölüğünden başka, büyük bir İran gücü de vardı. Salmas'taki güçlerimize saldırdılar fakat onları geri püskürttük ve bir parça sahra topu, iki makineli tüfek ve

* Kala Peswa– Bu isimde birden fazla yer var. Bizim burada sözünü ettiğimiz Urmiye'de yaklaşık 30 mil kuzeyde bir yer. *W. A. Wigram.*

30 kadar esir alarak onları tekrar Hoy'a kovaladık. Bu harekatta Van'dan belirli sayıda Ermeninin de bizim yanımızda savaşa katıldığını ve liderleri Malkuminyan'ın komutasında kahramanca savaştıklarını söylemeden geçmemeliyiz.

15 Haziran'da Ali İhsan güçleri Başkale'deki 7. Bölüğü de alarak, daha da güçlenmiş bir şekilde Salmas'a yeniden saldırdılar. Urmiye'deki gücümüzün bir kısmı Kont Cozmin'in, Ağa Petros ve Malik Xosaba'nın komutasında bize destek olmak için geldi, fakat bu sırada, Urmiye tarafında Haydar Bey komutasında saldırıda bulunan 6. ve 12. Türk bölüklerinin bulunduğu yerden, güneyden yeni bir saldırıya geçildi bize karşı... İlk gün salmas'ta 25 esir, bir askeri doktor, üç makineli tüfek ve çok sayıda fişek ele geçirerek, iyi bir şekilde dayandık. Savaş sürüyordu ve cephanemiz azalmaya başlamıştı. Bunu anlayan düşman karşılık veremeyeceğimiz bir yoğunlukta top makineli tüfek ateşine tutmuştu bizi ve yalnızca 25 atışlık malzememiz kalmıştı. 21 Haziran'da, Kont Cozmin, düşmanın gücü karşılayamayacağımız derecede büyük olduğundan ve hem Salmas'ta hem de Urmiye'de onlara karşı dayanacak gücümüz olmadığından, tüm Hıristiyan güçlerinin Urmiye'den ayrılmasını emretti. Üzülerek söylüyorum ki, disiplinin mümkün olmadığı geri çekilişimiz sırasında kadınlarımız ve çocuklarımızdan bazıları düşmanın eline düştü.

Urmiye çevresinde yoğunlaşıldığında henüz yenilmemiştik; aslında, şehirden yalnızca altı mil uzaklıktaki Sır Tepesi'nden iki bölükle Haydar Bey liderliğinde oldukça tehlikeli saldırılar yapılmıştı buralarda... Bu saldırıda bile onları bozguna uğratmış, silahlarından birini de almıştık. 5. ve 7. Bölükler kuzeyden yeniden saldırıya geçti ama bu saldırıyı da boşa çıkardık ve onları bir kez daha Salmas ovalarına kadar kovaladık.

Bu savaşlar sırasındaki zaferlerimizi karşın –burada bir şey eklemek istiyorum; savaşçılarımız her zaman kendilerinin düzenli Türk askerlerinden ve İranlılardan daha iyi olduklarını kanıtlamışlardır– hiç kuşku yoktu ki çok şey kötüye gidiyordu. Sayımız azalmış, her türlü yardımdan uzakta kalmış ve silahları-

mız olsa kendimizi çok iyi savunabilirdik ama her türden cephanemiz oldukça azalmıştı, silah malzeme elde edecek hiçbir yolumuz, kaynağımız da yoktu.

Yardımımıza gelindiğinde çoktan büyük bir ümitsizlik ve keder havasına girmiştik bile... Dr. Sheed İngilizlerin elinde bulunan yerlere durumu bildirmişti fakat henüz bir yanıt alınmamıştı ve büyük bir ümitsizlik içinde bekliyorduk ki, birden üzerimizde bir uçak belirdi. Bize en yakın yerde düşmanlarımız olduğu için bu uçağın onlara, örneğin Almanlara ait olacağını düşünerek uçağa ateş açtık, birçok fişek harcadık. Uçağı düşürmek ümidindeydik ki, uçağın İngilizlere ait olduğunu anladık ve halkımız çok sevinerek sevinçten ateş etmeye başladı bu kez... Kurye Yüzbaşı Pennigton'du. Nasıl haber aldığını kendisi anlattı. Yüzbaşı Mianni'den gelmişti ve İngiliz gücü generali onu özel olarak Kazvin'den gelen bir mektubu bize ulaştırmak üzere göndermişti.

20 Ağustos 1918'de bir birlik oluşturuldu, liderliğini kardeşim Zayya (Ziya), Ağa Petros ve İngiliz ordusunu karşılamaya gidecek olan dağ klanlarının liderleri üstlenmişti. Birkaç Ermeni ve üç piskopos onlara eşlik edecekti. Sayn (Sin) Kale'de İngilizleri bulacaklardı. Bu birlik yolda Türkler ile bir çarpışmanın ardından onları yenerek yoluna devam etti ve İngilizleri yanlarında eski dostumuz Yüzbaşı Reed ile birlikte buldu.

Bundan sonrasını anlatmak bana büyük acı verecek ama olayın, öykünün tamamını anlatmalıyım. Birliğimiz Sayn Kale'den dönmeden önce Türklerin yeni bir saldırısına daha uğradı ve bu kez Türkler kuzeyden, Salmas ve Bıradost yönünden büyük bir orduyla saldırmışlardı. Savaş birkaç gün sürdü fakat cephanemiz oldukça kıttı ve bu durumda güneyden dostlarımız dönene kadar dayanabilmemiz imkansız görünüyordu. 1918 Ağustosu'nun son günlerinde, Urmiye'deki tüm Hıristiyanlar oradan ayrılıp Sayn Kale'deki İngilizlerin yanına gitmek üzere yola çıktılar. Yola çıktıktan sonra arkamızdan, Türk dostlarıyla birlikte Mecid el Sultane geldi ve birçok kadınla çocuk öldürüp bir sürü esir aldı. İngilizler yardımımıza gelerek aç olanlara kendi yiyecekle-

rinden verdiler, yorgun olanları atlarına aldılar ve güven içinde götürdüler. İngilizlerin subaylarının ve diğer insanlarının bu güzel davranışlarını ve yolda bizim için hizmete sundukları hastahane ve yiyecek kumanyalarını asla unutamayız.

En sonunda Hamadan'a vardık. (Eski dostumuz, Dr. Sheed bu yolculuk sırasında öldü. Tanrı ona huzur versin.) Halkımız arasından iki taburluk bir birlik oluşturuldu ve tüm ulus büyük bir kampın kurulduğu Bakuba'ya getirildi. İnsanlarımız burada yaşayacaktı.

General Austin'in yönetimi altında burada bizim için çeşitli hizmetler düzenlenmişti bunlar; hastahaneler, doktorlar, refakat ve pazar için ayarlanmış bir yer... Burası gerçekten de, reisler ve idarecilerin yönetiminde çadırlardan oluşmuş büyük bir şehri andırıyordu, başımızdaki bu insanlar bize, ihtiyacımız kadar olan yiyeceği, küçük çocuklar için bir okulu ve hatta Bayan George'un denetiminde kızların hemşire eğitimi görebilecekleri bir yer bile sağlayacaklardı.

Burada general Austin ve yardımcılarından büyük bir incelik ve yakınlık görmüştük. Tüm bunlar için teşekkür ediyoruz. Hatta, Büyük Britanya İmparatorluğu ve tahtta bulunan kişilerin refah ve güvenlik içinde olmaları için dua edeceğiz, hep... Ama minnettarlığımızı anlatmaya sözcükler bulmakta zorluk çekiyorum. Orada hâlâ insanlarımız var ve Albay Cunliffe Owen eşiyle birlikte insanlarımıza aynı yakınlık ve sorumluluğu gösteriyorlar.

Amerikalı misyonerlere, özellikle halkımızın rahatı için elinden geleni yapan giysiler, yün ve benzeri şeyler vererek yardımcı olmaya çalışan Dr. Mc Dowell'a teşekkürlerimizi belirtmeden geçemeyiz. Bizler onu hep Asurlar'ın bir yardımcısı ve de halkımıza duyduğu yakınlıkla iyi bir insan olarak tanıdık.

Halkımız Urmiye'den ayrıldığında 70 bin kadarı yola çıkmıştı. Bunun 20 bin kadarı düşmanlarımızın ellerinde öldü. Kuşkusuz, yollardaki disiplinsiz tutumumuz yüzünden subayların bazıları tarafından kınandık. Bunun için oldukça üzgünüz fakat küçük bir ulusun bu kadar sert bir şekilde eleştirileceğini bilmi-

yorduk. İtiraf etmek gerekir ki, oldukça düzensiz yürüyorduk. Düşmanlarımızın topraklarından geçiyorduk ve Türkler ve Kürtler peşimizde, İranlılar önümüzde idiler. Çoğumuz açlıktan ölmek üzereydi ve silah taşıyorduk. Yüzlercemiz, aileler de dahil, her şeylerini düşmana kaptırmıştı ve bu insanlar güvenli bir ortama ve İngiliz ordusuna ulaşacakları ya da yolda ölüp kalacakları konusunda emin değillerdi.*

En azından kötü ne yaptıysak özür diliyoruz. Tüm yapılanlar, nedensiz değildi bunu belirtmemiz gerekiyor. Gençlerimiz kendi reislerinin liderliğinde kahramanca savaştılar. Onların İngiliz subaylarının denetiminde ve Binbaşı Knight ve kardeşim David'in komutasında oluşturulan taburlarda nasıl savaştıkları ve İmadiye çevresinde Kürtler'e karşı yapılan savaşta İngilizlere nasıl yardımcı oldukları iyi biliniyor. En azından iki subayımız, Malik Smuyil'in oğlu Daniyel ve Txuma aşiretinden İsrael'e Büyük Britanya tarafından cesaret madalyası verildi. Urmiyeli Ağacar (Aghajar) da hizmetlerine karşılık bir nişan aldı.

Ulusumuz hemen hemen yok edildi. Büyük Savaşın başlangıcından beri 40 bin den fazla can verilmişti; savaşta, katliamda, açlıktan ve de salgın hastalıklar yüzünden bu kadar insanımızı yitirmştik. Eski evlerimizi, bin yıldan fazla bir zaman önce parşömen üzerine yazılmış ve o zamandan beri saklamış olduğumuz kitaplarımızı yitirdik. Evlerimiz, topraklarımız, üzüm bağlarımız düşmanın elinde harap oldu. Yitirdiklerimiz eğer para olarak hesaplanırsa, milyonlarca sterlin edeceği kesin... Ulusumuzun istekleri aşağıda belirtilmiştir.

Türkiye'de yaşayan Asur ulusu İtilaf devletlerine, Türklerle mücadelelerinde yardım etmiştir ve Türklerden büyük zararlar görmüştür. İmadiye ve Botan'dan Gawar ovasının, Şemdinli'nin

* Doğrusu bu ya, göçeden bu insanlar nerede buldularsa oradan zorla yiyecek aldılar. Sanırım en uygar toplum da bunu yapardı. Şu gerçek de var; Asur kadınlar Kürtler, Türkler ve İranlılar ile yaşadıkları iğrenç geçmişten dolayı oldukça rahatsızdılar ve bu kendilerine yönelik kötü tavırlar, aşiret insanlarının kafasında hâlâ tazeliğini koruyordu. Şimdi Müslüman köyler ellerinde idi ve kendi azılı düşmanlarının da doğrulayacağı gibi hiçbir Müslüman kadın Hıristiyanlardan iğrenç ve kötü muamele gördüğünü söyleyemezdi. *W. A. Wigram*

ve Harifta dağının kuzeyine dek bizim olan topraklara yerleştirilmek istiyoruz. Bu, Türk otoritesinden tamamen bağımsız ve Büyük Britanya'nın hamiliği altında yapılmalı... Kendi okullarımızda eğitim vermek, kendi topraklarımızı işlemek ve serbestçe ticaret yapmak fırsatının verilmesini istiyoruz. Eski yasa ve geleneklerimizi korumamız ve gereksinim duyduğumuzda değişiklikleri kendimiz yapmamız için özgür bırakılmayı diliyoruz.

İran'da yaşamış olanlarımız için; İranlıların bize verdikleri zararları karşılamalarını ve iyi bir yaşam için sağlanacak bir güven ortamında eskinden yaşadığımız yerlere –Urmiye ve Salmas, Tergawar, Mergawar ve benzeri bölge çevrelerine– yerleşimin yeniden sağlanması dileğindeyiz. Böylece ticarette, tarımda ve benzeri alanlarda ilerleme şansını elde etmiş olacak bu insanlar. Ulusallığın genel hedefleri adına, bu halk ve Hakkari'de yaşayan kardeşleri arasında iletişim özgürlüğünün sağlanması da bir diğer isteğimiz.

İran ve İran yönetimi hakkındaki hislerimizi söylememe izin verin. Yazdıklarımın hiçbirinde, İslama bir din olarak saldırma ya da düşmanlık gösterme niyeti taşımadım; bu dinin yasalarını biliyoruz ve yerine getirildiklerinde ne kadar güzel olabileceğini de... Öğretmenlerine ve büyük adamlarına da saygımız var ve ulusumuz yüzyıllarca Müslüman komşularıyla birlikte yaşamıştır. Anımsadığım kadarıyla hiçbir evde bizim sahip olduğumuz iki Müslüman zaptiye kadar sadık arkadaş ve hizmetkar olan kişiler yoktu. Bu insanlar bizim için aileden biriydiler. Ayrıca, Kürtlerle dostluğumuz daha eskilere dayanır.

Belki İran yönetiminden değil ama memurlarından kötü tavırlar gördük ve gelecekte bize karşı en azından İslamiyet gereği adil olarak davranılmasını bekliyoruz. İran savaşta tarafsız bir güç olduğunu söylemişti; sığınmak için topraklarına girdik ve onlardan yalnızca, evlerimize dönene kadar güven içinde yaşayabilmemiz için olaylık sağlamalarını istemiştik. Sonra, İranlı memurlar bize nedensiz saldırdı ve bizim ortadan kaldırılmamız için Türkleri İran'a davet etti. Türklerle savaş halindeyken ve onlara karşı haklı bir sebeple mücadele verirken bize

Türklerden daha fazla zarar veren İranlılar oldu. Ayrıca İranlılar Patrik'imizi öldürmesi için de Simko'yu kışkırttılar.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var, Mar Samcun öldürüldüğünde Simko, Büyük Britanya'nın müttefiki olarak tanınmıştı ve İngiliz subayların akılsızca yaptığı öneri üzerine ki bu en iyi niyetlerle yapılmış bir öneriydi, Mar Samcun Simko ile müttefik olmayı kabul etmişti ve bunun sonu Patrik'in ölümüyle noktalanmıştı. İngiltere savaş kurallarına aykırı hareket eden tarafın cezasız bırakılmamasından yanaydı. Fakat İran ile İngiltere'nin şimdi müttefik olması, sözünü ettiğimiz konuların çözümlenmesinde güçlük çıkartıyordu. Biz de Büyük Britanya'nın müttefikiyiz ki o, İran konusunda savaşa yalnızca kendinden kaynaklanan nedenlere girmedi. Bu yüzden İngiltere'den İran'a, karşı gelemeyeceği bir öneri sunma sorumluluğunu almasını istiyoruz, o zaman müttefiklerinden birinin diğerine bu önerilerin zorlaması altında adil davranacağını görebilecektir.

Tüm dünya bir şeyleri düzeltme sorumluluğunun İngiltere'de olduğunu düşünüyor görünürken, Ermeniler bir yurt isterken, Araplar da aynı isteklerle ona gelirken ve daha başka istekler hep İngitere'ye sunulurken, her şeyin daha zorlaştığını biliyoruz; bununla birlikte, İngiltere'nin herkese karşı adil davranmaya çalışırken, bu adaletin, Doğuda İngiltere'nin etkisin sağlamlaştıracağını bildiğimiz için, onun zayıf ve küçük olanı unutmayacağından eminiz.

Türkiye'de yaşayan insanlarımız adına İranlılar için söylemiş olduklarımın Türkler için de geçerli olduğunu belirtmeme izin verin. Türklere karşı oluşumuz, onların Müslüman olmasından ya da onların yönetimleri altında yaşayamayacağımızdan değil kötü yönetici olduklarındandır. Bizim halkımıza Kürtler ve Araplara yaptıklarından daha fazla zulüm ve baskı uygulamışlardır çünkü bizlere çok daha kolay yüklenebiliyorlardı; fakat diğerleri de haklı olarak hemen hemen bizim kadar onlara düşman oldu.

İngilizler Türkiye'de oldukça rahat yaşadıklarını ve birçok Türk arkadaş edindiklerini söylüyorlar. Bu gerçekten doğru

fakat, çok önemli bir şeyi unutuyorlar. Hiçbir İngiliz, Türk yönetimi altında değildi ya da Türk memurlarının baskısı altında... Savaş yıllarında bu topraklarda olanlar ve özellikle Türk yönetimi altında olanlar farklı şeyler hissediyorlardı. Türkler ya da başkaları onlar adına "Ülkemizi elimizden alırsanız nereye gideriz?" dediklerinde adalet isteğimize ve bu topraklarda yaşamamıza izin vermeleri dileğimize Türk memurlar tarafından sık sık verilen yanıtı anımsamak hiç de güç değil aslında... Söylenen, "Haydi Cehenneme..." idi. Fakat biz onları cehenneme göndermek niyetinde değiliz. Yalnızca onların bizim değil kendi topraklarında yaşamalarını istiyoruz. Osmanlı yönetimi altında, Mezopotamya ve Kürdistan'da hangi dinden ya da ulustan olursa olsun kimsenin yaşayamayacağını, güven ve mutluluk içinde olamayacağını söylemek istiyorum.

Kürtlerin konumu farklı bizim kafalarımızda... Onlar bizim eski komşularımız ve Türklerin entrikaları ile bize karşı kışkırtılmasalardı, geçici kavgalarımız dışında eski dostluğumuz bozacak hiçbir şeyin olmayacağını düşünüyorum. Kürtler, Ermeniler gibi Türkiye'den ayrılabilselerdi ve birkaç İngiliz subayının ölümüne neden olan Türklük propagandası aralarında durdurulabilseydi, işte o zaman Kürtler bile sakin durmaya eğilimli olurlar, eskiden olduğu gibi bizimle birlikte yaşarlardı; böylece iki taraf da, İngiliz himaye ve kontrolünde çalkantısız bir şekilde eski dostuğumuzu sürdürebilirdik.

Şimdi hissetiklerimiz ve düşüncelerimiz şöyle: Biz Asurlar, savaşta İngiltere'nin yanında mücadele verdik ve küçük de olsa, onların bir müttefiği idik; İngilter bizi korudu hâlâ onun korunması altındayız; İngiltere minnettarlık duymadığımızı düşünmenizi istemeyiz. Fakat, kendileri adına savaştığımız bu insanlar savaşı kazandıklarında, iki yıl sonra bile kendimizi yine sürgünde bulduk. Hâlâ ülkemizden uzaklardaydık ve gençlerimizin İngiltere için savaşmış ve hatta onlar için ölmüş oldukları gerçeği bile, bize evlerimizi ve harabeye dönüşmüş kiliselerimizi geri vermeye yetmedi.

Halkımız savaştan sonra tüm bozuklukları düzeltmenin ne

kadar güç olduğunu bilmiyor, bilemiyor; onlar yalnızca, İngiltere'ye karşı savaşanların bizim topraklarımızda, İngiltere için savaşan çarpışanların ise hâlâ sahrada olduğu gerçeğini görüyorlardı. Bu görüntü karşısında "Neden böyle?" diye sormaları çok mu tuhaf sizce?

Sizlere kendi öykümü anlattım. Bunu yaparken de, doğruları aktarmaya, bir garez taşımamaya ve özellikle de Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki çekişmeyi yansıtmaktan kendimi alıkoymaya büyük çaba harcadım. Tanrı biliyor ki, halkımızın geleceği ve bir ulusun yaşamı, yaşamları İngiltere'nin ellerinde... Ve onlara soruyoruz. "Sizin için savaşmış olan bizler için ne yapacaksınız?"

Size dileklerimizi sunduğumuzda bize, "Sizden çok daha fazlasını bildiğimiz ve sizin için sizden daha iyisini yapacağımız için bize güvenmelisiniz. Bu konuda başkalarının da yardımlarını alacağız" denildi. Bunun doğru olduğuna inanmak istiyoruz fakat zaman geçiyor ve ertelenen ümit kalbe zarar verir.

Geleceğimizin karanlık olduğunu, onun da geçmişimiz gibi olacağını, kafalarımıza bir tabanca tutarak yaşamak zorunda olacağımızı mı tekrarlayacağız sürekli?

Geçmişte gözettiği bu insanları terketmemesi için ve onun hedefleri yolunda sıkıntılara katlanan, tehlikede olduğu anda müttefiki seçtiği bu halka gelecekte de sahip çıkması için İngiltere'ye dua ediyoruz.

Kitapta Geçen Doğu Süryanice Terimlerin Anlamları

Abuna: Piskopos.
Ağa: Bir Kürt kabilesi ya da klanının lideri.
Asiret: Aşiret– Arapça 10 anlanıma gelen bir kökten türetilmiştir.
Bayt/Bayta: Ev. Sözcük bir aile ya da sülale anlamlarını da içermektedir.
Bacuta: Dua ya da Yakarış. Bu terim özellikle Asurlar'ın üç "Yakarış Günü" için kullanılır.
Bukra: "İlk Doğan" Sözcük; 1. Asay Rabbani ayininden sonra dağıtılan "Payn Beni" için, 2. Yaygın olarak, İsa ima edilerek Asay Rabbani ekmeği görütüsünde tüm evrenin ilk yaratılışı anlamında kullanılır.
Gazza: "Hazine" 1. Tüm Azizlerin Günleri için yapılan kilise ayinlerinin değişik bölümlerini içeren bir ayin kitabı. 2. Kilisenin içinde "Malka"nın saklandığı sunaktaki bir hücre.
Guma: Kuma
Gnuna: Gelin odası. Kökü "korumak" anlamı içermektedir.
Haykela: Kilisenin orta kısmı. Bu kısım diğer bölümlerden daha yüksekçe, uzun ve dardır. Antik Süryanicede tapınak.
Hulala: Mezmurlar kitabının ayinle ilgili bölümü. Bu kitapta 21 Hulali vardır.
Cita: Kilise
Karuzuta: Tam karşılığı "Duyuru." Asur ayinlerinde bir tür nakarattır.
Xudra: Tam karşılığı "Devir" Yortu ya da tatil günlerindeki kilise ayinlerinin çeşitli bölümlerinden oluşan bir kolleksiyondur ki bir yılda bitirilir.
Xarasuta: Büyü
Keskul: Sanırım "Kanis Kul" ya da Genel Kolleksiyon. Bir ayin kitabı.
Karepiskopa: Yönetici Piskopos. Asur kilise meclisinin yönetim kurulana ait üç rütbenin en yükseği. Piskoposluk sınıfına dahil değil.
Madbexa: Altar–Sunak. Genel kullanımda, bir kilisenin tüm ibadethanesi bu sözcük ile ifade edilir.
Malik: Hıristiyan kabilelere alit bölgenin en üst rütbedeki lideri. Sıklıkla, resmi olarak bu görevde bulunmayan birine onur ünvanı olarak da verilir.
Mar: Lord–Efendi. Azizler ve piskoposlar için kullanılan bir hitap şekli. "Mar Samcun" (Lord Şamun) bu Patrik'in soyundan gelen bir kullanımdır.
Marmita: Mezmurlar kitabının ayinlere ait bölümü. 3 marmiyati bir Hulala'yı oluşturmaktadır. Bir Mezmurlar Kitabında 63 Marmita vardır.
Matran: Başpiskopos. Bu ünvan Doğu Asur Kilisesindeki sıralamaya göre ikinci derecede büyük din adamına verilir; Şemdinan Başpiskoposu. Papa'ya bağlı bulunan Kildani topluluğun modern kullanımında sıradan bir piskopos için etimoloji ve tarih hiçe sayılarak "Matran" adı, bir kahin içinse "Abuna" adı kullanılır.
Madrasa: Kuramsal ilah. İbranice "Mıdraş" sözcüğünden gelir
Macapra: Kahinlerin Asay Rabbani ayini için giydikleri giysiye denir. Hatlarının

yarım daire değil de köşeli oluşu dışında bir cübbeyi andıran bu elbise haçlarla süslenmiştir. "Gizlemek" anlamı taşıyan bir kökten türetilmiştir.
Macmudita: Vaftiz. "Suya Batırmak" anlamında olan bir kökten türetilmiştir.
Malka: Tam karışılığı "Kral"dır. Ayinsel anlamı Asay Rabbani ekmeğinin hamuruna katılan ve böyle ayin zamanları için sunakta saklanan halis undur.
Millet: Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Hıristiyan tebaa, ulus. Bunlar her zaman olduğu gibi bir kilisye bağlıdır ve sıklıkla kendilerine ait bir dili konuşur. "Konuşmak" anlamındaki bir kökten türetilmiştir bu sözcük.
Mutasarrıf: Osmanlı İmparatorluğunda temsili eyalet yöneticilerinden biri.
Natar Kuresya: "Veliaht" Asurlarda orta ve modern çağda yarı veraset sistemi ile tanıdığı, piskopos varisi.
Naqusa: Bir sopa ile çalınan tahta. (Yunan Semantronu). Bu tahta kilise çanının görevini yapar. Kökü "vurmak" anlamı taşıyan bir sözcüktür.
Nsipa: Asay Rabbani ayini için özel olarak seçilen, iyi elenmiş bir buğday unudur. "Toz haline getirmek" anlamına gelen bir kökten türetilmiştir.
Nusardil: "Yeni Yıl" anlamında Farsça bir sözcüktür. Ancak günümüzde pek kullanılmamaktadır. Havarilerin Xudra'sında yapılan bir kilise yortusu için kullanılmaktadır.
Orara: Papazlar, kahinler kısacası kilise görevlileri tarafından giyilen ipek atkı. Batı örneklerinden farkı daha kısa ve kuşağın çok az altına iniyor olmasından gelir.
Qdam w Atar: "Önce ve Sonra" Doğu Asur Kilisesinde kullanılan Günlük Ayinler kitabının gelen adı. Kitabın iki bölüme ayrılması ve içindeki ilahilerin iki koro tarafından birer hafta söylenmesinden kaynaklı olarak bu isim verilmiştir.
Qanki: Bir kilisenin deposu ya da giyim odası... Etimolojik olarak sözcük daire şeklindeki çıkıntı anlamı içerir ki, Yunanca "kovan" anlamına gelen "Konça" sözcüğünden gelir. Asur Kiliselerinde genelde böyle bir şekil göze çarpmaz.
Qankaya: Qanki için görevlendirilmiş kişi kilisenin mıntıka papazı anlamı içeriyor.
Qasa-Qasisa: Bir papaz
Qurbana: Asay Rabbani Ayini. (Kurban) Q-R-B kökü "yakınlaşmak", "adamak" anlamlan taşır.
Rabban-Rabbanta: Özellikle dini nedenlerden dolayı evlenmeyen, bekar. Bir Hıristiyan rahibi ya da rahibesi (çoğulu: Rabbanyate)...
Rayat-Raya: Türkiye'de bir Hıristiyan tebaa. "Sürü", "Sığır" anlamında Arapça bir sözcüktür ve bu Türkiye'de onların statüsünü ortaya koyar.
Raza: Dini ayin.
Rayyes: Bir köyün başkanı, lideri. (Hıristiyan ya da Müslüman olabilir.)
Ris: Baş. Sözcük gerçek ve mecaz anlamlarıyla birlikte kullanılmaktadır.
Samasa: Bir diyakon
Seyk: Sözcüğün gerçek anlamı; "yaşlı", "ihtiyar." Araplar arasında bu sözcük şef anlamında kullanılırken, Kürtler "dini lider" konumundaki kişiler için bu sözcüğü kullanırlar.

Slama: "Selam" Paskalya'dan evvelki hafta dışında, Hıristiyanlar arasında kullanılan genel selamlaşma sözü.
Syam-Ida: "Kutsamak" Kilisede atama ve kutsama ayinine verilen ad.
Sxinta: İbranice "Şeçina" yani Tanrısal varlığın parıltısı... Asurlarda, tanrısal varlığın sembolü olan haçın, kiliseye gelenlerce öpülmesi için konduğu sehpa.
Şudra: Gömlek. Kahinlerin ve diyakonların, Asay Rabbani ayininde giydikleri bir gömlek.
Sunhadus: Yunanca Kilise Meclisi anlamına gelmektedir. Çeşitli antik kilise meclislerinin çıkartmış olduğu yasaların bir özeti olan Asur Fıkıh Kitabı.
Taksa: Yunanca "Taksis" Asurlarda bir ayin kilise ayinleri kitabının adı.
Tanura: Mezopotamya'da fırın olarak kullanılan ocaklardır. Tandır.
Umra: Bir Hıristiyanlık mezhebi.
Wali: Osmanlılarda bir eyaletin genel yöneticisi. Vali.
Wazna: Vaftiz kuması. Sözcüğün gerçek anlamı, "su deposu"dur.
Yamin: Yarım kulaçlık bir uzunluk ölçüsü birimi.
Zaptiye: Türk jandarma komutanlığından bir görevli.
Zonara: Ayinlerde kahin ve diyakonların bellerine sarmış oldukları kuşak.
W.A.Wigram (İlahiyat Doktoru)